

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ ve SPOR ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

SPOR YAPAN VE YAPMAYAN ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
-ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Nadir SOLAK

Ankara
Mayıs, 2011

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ ve SPOR ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

SPOR YAPAN VE YAPMAYAN ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN
SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
-ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nadir SOLAK

Danışman: Doç. Dr. Filiz Fatma ÇOLAKOĞLU

Ankara
Mayıs, 2011

JÜRİ ÜYELERİNİN ONAY SAYFASI

.....'in

.....

.....

başlıklı tezi..... tarihinde, jürimiz tarafından.....

..... Ana Bilim / Ana Sanat Dalında

Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan: Doç. Dr. Selma KARACAN

.....

Üye (Tez Danışmanı):Doç. Dr. Filiz Fatma ÇOLAKOĞLU

.....

Üye :Yrd. Doç. Dr. Tekin ÇOLAKOĞLU

.....

ÖNSÖZ

Saldırganlık içeren davranışların günlük yaşamımız içerisinde sıkça yer alması, hayatımızı olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Bu tür olumsuz davranışlar okulda, çarşıda, parkta, pazarda ve spor alanları gibi birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Saldırganlık içeren davranışlar toplumumuzda huzursuzluklar yaşanmasına, dostça ve kardeşçe bir yaşam sürmemize engel olmaktadır. Bu olumsuz davranışlara insanlar arası iletişimdeki eksikliklerin sebep olduğu bilinen bir gerçektir. İnsanlar arasındaki iletişim becerilerini geliştirmek için gerekli olan davranış biçimlerinden bir tanesi de empatik davranış biçimidir. Empati yeteneği gelişmiş bir insanın karşısındaki insanları daha iyi anladığı ve olumlu ilişkiler kurduğu düşünülmektedir. Yapacak olduğumuz bu araştırmayla toplumumuzda görülen saldırganlık davranışının azaltılmasına ve insanlar arasındaki iletişimin gelişmesi için gerekli olan empati yeteneğinin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmamız da spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Öncelikle çalışmamın her aşamasında beni yönlendiren, bilgisini ve desteğini esirgemeyen çok değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Filiz Fatma ÇOLAKOĞLU' na ve araştırmamın oluşum aşamasında ve araştırma verilerinin analizinde zamanını, bilgisini, yardım ve önerilerini esirgemeyen Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Tekin ÇOLAKOĞLU'na teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans çalışmalarımın her aşamasında her türlü desteğini arkamda hissettiğim sevgili eşime, yaramazlıklarıyla bana moral desteği sağlayan biricik kızım Ecrin'e ve bu günlere gelmemde büyük emekleri olan annem ve babama tüm desteklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Nadir SOLAK

ÖZET

SPOR YAPAN VE YAPMAYAN ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ İLE EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ (Çorum İli Örneği)

SOLAK, Nadir

Yüksek Lisans, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Filiz Fatma ÇOLAKOĞLU

Mayıs–2011, 118 sayfa

Bu çalışma spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerini incelemek amacı ile yapılmıştır.

Bu araştırmada, tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma evrenini 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Çorum il Merkezi'nde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, Çorum il merkezinde ortaöğretim kurumunda öğrenim gören rastgele yöntemle seçilmiş 247'si (%48.1) spor yapan, 267'si (%51.9) spor yapmayan olmak üzere toplam 514 (266 erkek; 248 bayan) ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından hazırlanmış kişisel bilgi formuna ek olarak İpek İlter Kiper tarafından geliştirilen “Saldırganlık Envanteri” ve Prof. Dr. Üstün Dökmen tarafından geliştirilen “Empatik Eğilim Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde, Pearson Korelasyon Analizi, Çok Değişkenli Varyans Analizi (Manova), Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) ve varyans analizi sonucunda, farkın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe testi kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, bayan öğrencilerin empatik eğilim puanları ve atılganlık puanları, erkek öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu Lisesi öğrencilerin empatik eğilim puanları, Meslek Lisesi öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ailesinde spor yapılan öğrencilerin yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve genel saldırganlık puanları, ailesinde spor yapılmayan öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Spor yapan öğrencilerin atılganlık puanları, spor yapmayan öğrencilerin atılganlık puanlarından daha yüksek olduğu elde edilmiştir.

Milli sporcu öğrencilerinin empatik eğilim puanları, kulüp sporcusu öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yıkıcı saldırganlık ile empatik eğilim arasında düşük düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki, atılganlık ile empatik eğilim arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki, edilgen saldırganlık ile empatik eğilim arasında düşük düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Spor, saldırganlık, şiddet, empati, öğrenci.

ABSTRACT

**EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LEVELS OF
AGRESSION AND LEVELS OF THE EMPHATIC TENDENCIES OF
SECONDARY EDUCATION STUDENTS WHO DO
SPORTS AND THOSE WHO DO NOT DO SPORTS
(The Çorum Case)**

SOLAK, Nadir

Post Graduate, Department of Physical Education and Sport Teacher Training

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Filiz Fatma ÇOLAKOĞLU

May–2011, 118 pages

This study was conducted in order to examine the levels of aggression and the levels of the emphatic tendencies of secondary education students who do sports and those who do not do sports.

Survey model was used in this study. The universe of the study contains students attending secondary education institutions of Ministry of Education located in the city center of Çorum province in the academic year 2010-2011. The sample of the study is 514 secondary education students (266 males, 248 females) receiving education in the secondary education institutions in the city center of Çorum province, who were chosen randomly. 247 of these students (48.1 %) do sports while 267 of them (51.9 %) do not do sports.

“Aggressiveness Inventory” developed by İpek İlter Kiper and “Emphatic Tendency Scale” developed by Prof. Dr. Üstün Dökmen in addition to the personal information form prepared by the researcher were used as data collection instrument in the present study. Pearson Correlation Analysis, Multivariate Analysis of Variance and One-Way Analysis of Variance (Anova) were used for analyzing the data. Scheffe test was used in order to determine the source of difference at the end of variance analysis.

Study results indicate that emphatic tendency scores and assertiveness scores of female students are higher than those of male students.

It was determined that emphatic tendency scores of students of Science High School, Anatolian Teacher's Training High School and Anatolian High School are higher than those of students of Vocational High School.

It was observed that hostile aggressiveness, assertiveness and general aggression scores of students in whose family individuals do sports are higher than those of the students in whose family people do not do sports.

It was realized that assertiveness scores of students doing sports are higher than those of the students not doing sports.

It was found that emphatic tendency scores of students who are national sportsmen are higher than those of students who are club sportsmen.

It was determined that there is a significant low negative relationship between hostile aggressiveness and emphatic tendency, there is a significant medium positive relationship between assertiveness and emphatic tendency, and there is a significant low negative relationship between passive aggressiveness and emphatic tendency.

Key Words: Sports, aggressiveness, violence, empathy, student.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv

1. GİRİŞ ve AMAÇ.....	1
1.1.Problem.....	5
1.2.Araştırmanın Amacı.....	5
1.3.Araştırmanın Önemi.....	6
1.4.Varsayımlar.....	7
1.5.Sınırlılıklar.....	7
1.6.Tanımlar.....	8
2. GENEL BİLGİLER.....	9
2.1. SALDIRGANLIK.....	9
2.1.1. Saldırganlık İle İlgili Temel Kavramlar.....	9
2.1.1.1.Saldırganlık.....	9
2.1.1.2.Şiddet.....	11
2.1.2. Saldırganlık Kuramları.....	13
2.1.2.1. İçgüdü Kuramı.....	13
2.1.2.2. Biyolojik Kuram.....	14
2.1.2.3. Engelleme Saldırganlık Kuramı.....	15
2.1.2.4. İpucu Uyarılmışlık Kuramı.....	16
2.1.2.5. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı.....	17
2.1.3. Saldırganlık Türleri.....	19
2.1.3.1. Amaç Yönelimli Saldırganlık.....	20
2.1.3.2. Araçsal Saldırganlık.....	21
2.1.3.3. Emir Altındaki Saldırganlık.....	21
2.1.3.4. Düşmanlık İçeren Saldırganlık.....	21
2.1.3.5. Atılganlık.....	22
2.1.4. Saldırganlık ve Spor.....	25
2.1.4.1. Saldırganlık ve Spor İlişkisi.....	25
2.1.4.2. Yapılan Sporun Türü ve Saldırganlık İlişkisi.....	27
2.1.4.3. Sporda Saldırganlığın Yönü ve Türleri.....	28

2.1.4.4. Sporda Saldırganlığın Nedenleri.....	30
2.1.4.5. Sporda Saldırganlığın ve Şiddetin Önlenmesi.....	31
2.1.4.6. Dünya’da Spor Alanlarında Meydana Gelmiş Önemli Şiddet Olayları.....	31
2.1.4.7. Türkiye’de Spor Alanlarında Meydana Gelmiş Önemli Şiddet Olayları.....	33
2.1.5. Saldırganlık İle İlgili Araştırmalar.....	35
2.1.5.1.Saldırganlıkla İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar.....	35
2.1.5.2. Saldırganlıkla İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	38
2.2. EMPATİ.....	39
2.2.1. Empatinin Kökeni, Tarihçesi ve Tanımları.....	39
2.2.2. Empatiyle Karıştırılan Kavramlar.....	41
2.2.2.1. Empati ve Sempatı.....	41
2.2.2.2. Empati ve Özdeşleşme.....	42
2.2.2.3. Empati ve İçtenlik.....	43
2.2.2.4. Empati ve Sezgisel Tanı.....	43
2.2.3. Empati Basamakları.....	43
2.2.4. Empatinin Bileşenleri.....	44
2.2.5. Empati ve Eğitim.....	45
2.2.6. Günlük Yaşamda Empatinin Önemi.....	47
2.2.7. Empati ve Spor.....	48
2.2.8. Empati İle İlgili Araştırmalar.....	49
2.2.8.1. Empati İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar.....	49
2.2.8.2. Empati İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar.....	52
3. YÖNTEM.....	54
3.1. Araştırmanın Modeli.....	54
3.2. Evren ve Örneklem.....	54
3.3. Veri Toplama Araçları.....	54
3.3.1. Kişisel Bilgiler Formu.....	55
3.3.2. Saldırganlık Envanteri.....	55
3.3.3. Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ).....	55
3.4. Verilerin Analizi.....	56
4. BULGULAR.....	57
4.1. Araştırma Grubunun Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguları...57	57
4.2. Araştırmanın Alt Problemlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	62
4.2.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	62
4.2.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	70
4.2.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	73
4.2.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular.....	81

5. TARTIŞMA VE SONUÇ.....	83
5.1. Tartışma.....	83
5.2. Sonuç.....	90
6. ÖNERİLER.....	93
KAYNAKÇA.....	95
EKLER.....	110
Ek- 1. Kişisel Bilgiler Formu.....	110
EK- 2. Saldırganlık Envanteri.....	112
EK- 3. Empatik Eğilim Ölçeği.....	117
EK- 4. Araştırma İzni.....	118

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımları.....	57
Tablo 2. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımları.....	57
Tablo 3. Öğrencilerin Lise Türüne Göre Dağılımları.....	57
Tablo 4. Öğrencilerin Anne Eğitim Düzeyine Göre Dağılımları.....	58
Tablo 5. Öğrencilerin Baba Eğitim Düzeyine Göre Dağılımları.....	58
Tablo 6. Öğrencilerin Anne Mesleğine Göre Dağılımları.....	58
Tablo 7. Öğrencilerin Baba Mesleğine Göre Dağılımları.....	59
Tablo 8. Öğrencilerin Anne-Baba Hayatta Olup Olmama Durumlarına Göre Dağılımları.....	59
Tablo 9. Öğrencilerin Anne-Baba Birliktelik Durumlarına Göre Dağılımları.....	59
Tablo 10. Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Toplam Gelirine Göre Dağılımları.....	60
Tablo 11. Öğrencilerin Ailelerinde Spor Yapan Bir Kişi Olma Durumuna Göre Dağılımı.....	60
Tablo 12. Öğrencilerin Ailelerinde Spor Yapanların Spor Branşlarına Göre Dağılımı.....	60
Tablo 13. Öğrencilerin Spor Yapma Durumlarına Göre Dağılımı.....	61
Tablo 14. Spor Yapan Öğrencilerin Spor Branşına Göre Dağılımı.....	61
Tablo 15. Spor Yapan Öğrencilerin Sporculuk Düzeylerine Göre Dağılımı.....	61
Tablo 16. Spor Yapan Öğrencilerin Sporcu Yaşlarına Göre Dağılımı.....	61
Tablo 17. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	62
Tablo 18: Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılğanlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	63
Tablo 19. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	64

Tablo 20. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	64
Tablo 21. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	65
Tablo 22. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	66
Tablo 23. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	66
Tablo 24. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	67
Tablo 25. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	68
Tablo 26. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	68
Tablo 27. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	69

Tablo 28. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	70
Tablo 29. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	71
Tablo 30. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	71
Tablo 31. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	72
Tablo 32. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	72
Tablo 33. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	73
Tablo 34. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	74
Tablo 35. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	74

Tablo 36. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	74
Tablo 37. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	75
Tablo 38. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılğanlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	76
Tablo 39. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	77
Tablo 40. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	78
Tablo 41. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	79
Tablo 42. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılğanlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	79
Tablo 43. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	80

Tablo 44. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları.....	81
Tablo 45. Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasında Bir İlişki Olup-Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.....	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Engellenme-Saldırganlık Kuramının Yeniden Ele Alınışı.....	17
Şekil 2. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	19
Şekil 3. Atılgan Olmayan, Saldırgan ve Atılgan Davranışların Karşılaştırılması.....	24
Şekil 4. Sporda Saldırganlığın Yönü.....	28
Şekil 5. Aşamalı Empati Sınıflaması.....	44

KISALTMALAR

EEÖ: Empatik Eğilim Ölçeği

F: Önem Düzeyi

N : Frekans

p : Anlamlılık Derecesi (significance)

Sd : Serbestlik Derecesi

ss : Standart Sapma

x : Aritmetik Ortalama

% : Yüzde

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Toplumumuzda, şiddet ve saldırganlık içeren davranışların son zamanlarda giderek arttığı görülmektedir. Günlük yaşantımız içerisinde şiddet her an, her yerde karşımıza çıkabilecek bir yaşantı haline gelmeye başlamıştır. Özellikle medya iletişim sistemlerinin şiddet ve saldırganlık olgusunu destekler nitelikteki tutum ve yaklaşımları, şiddet içeren davranışların giderek artmasını sağlamaktadır. Şiddet içeren davranışlardaki bu artış ise; bireylerin, zamanla bu yaşantıya alışmalarına ve bu yaşantıyı normalmiş gibi karşılamalarına neden olmaktadır. Bu doğrultuda da şiddet çeşitli şekillerde hayatımızda yer almaya devam etmektedir (Gökbüzoğlu, 2008:1).

Şiddet, insanda var olan saldırgan davranışların, kızgınlık ve öfke durumunun dışa yansması ile yüz mimiğinden sözcüğe kadar ya da canlı varlıkların tümüne zarar veren davranış biçimi olarak tanımlanabilmektedir (Ağlamaz, 2006:IV).

Saldırganlık ise “Kötülük ya da yıpratma amacıyla bir kimseye karşı doğrudan doğruya silahlı ya da silahsız bir eylemde bulunma, bireyin kendi düşünce ve davranışlarını dıştaki direnmelere karşın, zorla karşısındakine benimsetme çabası” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 1983:1008).

Saldırganlık, bütün canlılarda ortak olan içgüdü, dürtüdür. Saldırganlık beslenme, korunma, cinsellik içgüdülerinin altında yer alan, onları birleştirip bütünleştiren bir alt içgüdü olarak ele alınmıştır (Balcıoğlu, 2001:36). Saldırganlık insanlarda, değişik şekillerde ortaya çıkan bir davranış biçimidir. Bu davranışı harekete geçiren nedenlerle, onu bazı davranış şekillerinden ayırmak oldukça zordur. Çünkü saldırganlık tahrip etmek, yaralamak, yok etmek öfke nefret gibi tutumların yanı sıra, çeşitli sözel tepkiler şeklinde kümeleşmiş davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca saldırganlık, değişik tepkileri kapsayan tutumlarla ilgili durumları ve heyecan yoğunluğunu ifade etmek içinde kullanılan bir kavramdır (Köksal, 1991:10).

Saldırganlığı harekete geçiren bazı nedenler bulunmaktadır. Bu nedenlerden biri öfke diğeri ise engellemedir. Kişinin, kaygı ve korku gibi, hoş olmayan bir durumda verdiği ilk tepkilerden biri öfkelenmektir. Saldırganlık ise, genel olarak öfkenin doğrudan ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır (Köknel, 1995:44). Saldırganlığı tetikleyen nedenlerden biri de hayal kırıklığı, bir başka deyişle engellemedir. Saldırgan davranış, engelleme duygusuyla birlikte ortaya çıkan tipik bir davranıştır. Saldırgan davranışlardan bazıları engelleme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasına yardımcı olurken, bazılarıysa durumu daha da kötüleştirir (Cüceloğlu, 1992:64).

İnsanlar arası ilişkilerde iletişim becerisi gelişmiş insanlar karşısındaki kişileri doğru bir şekilde anlamaktadırlar. Bunun yanı sıra iletişim becerileri zayıf insanlar ise hem kendi düşüncelerini karşı taraftaki insana anlatamamakta, hem de karşısındaki insanı doğru bir şekilde anlayamamaktadırlar. İletişimde görülen bu eksiklikler sonucunda ise bireylerin saldırgan davranışta bulunma eğilimleri artmaktadır.

İnsan, yaşamının her döneminde başkalarıyla ilişki kurmak zorundadır. Bu ilişkilerinde başarılı olabilmesi ise kendisini ve başkalarını anlayabilmesine ve kabul etmesine bağlıdır (Yüksel, 2004:342). Empati, “bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır” (Dökmen, 2009:157).

Empati günlük hayatta kişiler arası ilişkilerde, insanın yaşamında oldukça önemli bir yere sahiptir. İnsan, hayatının her döneminde çevresindekilerle farklı şekillerde ilişki içinde bulunmaktadır. Bu insanlar arasındaki ilişkiler bazen olumlu ve yapıcı olmakla birlikte, bazen de problemler içerebilir. İnsan, ilişkileri içinde sürekli yeniden tanımlanır ve bu ilişkiler insanın yaşamının kalitesini belirler. Gün geçtikçe insanlar daha karmaşık ve yoğun bir kişiler arası ilişkiler örüntüsü ile karşı karşıya kalır. Kişilerin karşılıklı olarak birbirlerini anlamaları, dinlemeleri toplumsal yaşamı düzenleyen en önemli faktörlerden biridir (Dev, 2010:7). Başkalarının duygularını anlamaya çalışma, tavırlarını onların ruhsal durumlarına göre ayarlayabilme becerisi, ikili insan ilişkilerinin temelini oluşturuyor. İnsanın başkalarıyla iletişimini zorunlu kılan hayatın tüm alanlarında bu kabiliyet önemini arttırmaktadır. Empati, ister evlilikte

olsun, ister ebeveyn çocuk ilişkisinde, alışverişte ya da yönetimde karşımızdaki insanla iletişim kurmamız için bize gerekli olan en önemli şeydir (Yiğiter, 2008:30).

Empatik beceri de saldırganlık gibi bireyin içinde bulunduğu şartlara göre şekillenmekte, empatik becerisi gelişmiş olan bireylerin daha sağlıklı iletişim kurabildiği, hayatı daha iyi anlamlandırabildiği, sorunların çözümünde daha sağlıklı kararlar verebildiği ve dolayısıyla daha az saldırgan tutum sergilediği belirtilmektedir (Türnüklü ve Şahin 2004:45-61).

Günümüzde okullar, çocuk ve gençleri sadece gelecekteki meslek yaşamlarında ortaya çıkabilecek sorunların üstesinden gelebilecek bilgi, beceri ve yetilerle donatmakta kalmayan, bunların ötesinde, sayılan amaçlar doğrultusunda öğrencilerin eğitime en duyarlı oldukları çağlarda, onlara uygun davranışlar ve alışkanlıklar kazandıran kurumlar olma özelliği taşımaktadır. Çocuklar ve gençler hoşgörülü, demokratik, paylaşımcı ve yardım sever olmanın kural ve bilincini okullarda öğrenirler (Orhun, 1992:187-188). Öğrencilere böylesine güzel bilgi, beceri ve davranışlar kazandıran okullarımızda bazen istenmeyen davranışlara da rastlanılmaktadır.

Okullarda, özellikle de liselerde meydana gelen şiddet ve saldırganlık olaylarının diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda arttığı belirtilmektedir (Durmuş ve Gürkan, 2005:253). Türkiye’de okullardaki şiddetin boyutlarını ortaya koymaya çalışan çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Mayıs 2006 sonu itibariyle yapılan basın taraması sonuçlarına göre son beş ayda okullarda meydana gelen fiziksel olaylarda 14 öğrenci öldürülmüş, 104 öğrenci ve 3 öğretmen de yaralanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006:10). Meclis Araştırma Komisyonu’nun 261 ortaöğretim kurumunda 26 bin kişi üzerinde yaptığı anket çalışmasına göre, liselilerin %15,1’inin okula silahla geldiği ve okula devam eden öğrencilerin %7,7’sinin ise çete üyesi olduğu belirtilmektedir (Anadolu Ajansı [AA], 2009).

Spor, günümüzde sosyo-ekonomik ve kültürel yapının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu haliyle spor büyük kitleleri etkileyen ve yönlendiren toplumsal bir olgudur. Sporun kitleler için büyük bir ilgi alanı oluşturmasını sosyal, politik vb. yönlerden gelişimini birçok nedene bağlamak mümkündür. Sporun iyi bir tanıtım aracı olması, sağlıklı bir yaşam için ihtiyaç haline gelmesi ve rekreasyon eğitimi şeklinde

önemli bir eğitim aracı olması, bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca, spor insanları teknolojik ortamın mekanik katılıklarından uzaklaştırarak, çevreye uyum sağlamalarına ve toplumsallaşmalarına hizmet eder. Böylece toplumun gelişim araçlarından biri durumuna gelir ve toplumsal bir olgu niteliğine kavuşur (Kuru,1995:1).

Sportif ortam, saldırgan davranışların model alınması veya taklit edilmesi, daha doğru bir ifade ile öğrenilmesi için de uygun bir ortamdır. Çünkü seyirci, diğer sporcular televizyon karşısındakiler, sahadaki sporcuların birbirlerine gösterdiği saldırgan davranışları izlemektedirler (Güner, 2006:1).

Sporda gittikçe artan erdemsiz davranışlar okul beden eğitimi ve spor alanını da etkilemiştir, özellikle 70'li yıllardan sonra, beden eğitimi derslerinin sosyalleştirme yönelimli çerçevesinin Fair Play'e ilişkin davranışları yeterince garanti altına alamadığı anlaşılmıştır. Bu, okul sporunda, kural bilincinin geliştirilmesi üzerinden Fair Play eğitiminin gerçekleştirilmesi fırsatının kullanılmadığı ya da artık en azından önemsenmediği anlamına gelmektedir (Yıldıran, 2005:5).

Spor ortamında özellikle spor karşılaşmaları sırasında; oyuncuların empatik becerilerinin spor branşında etkili olacağı akla uygun bir yaklaşımdır. Empati düzeyi yüksek olan sporcuların takım birlikteliğinin de yüksek olabileceği düşüncesi yanlış olmaz. Takım birlikteliği yüksek olan takımların da başarılı oldukları varsayıldığında takımı oluşturan sporcuların empati düzeylerinin geliştirilmesi doğru olabilir (Dorak ve Vurgun, 2006:74).

Bütün bu bilgiler ışığında çalışmamızın amacı; spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkisini araştırmaktır.

1.1. Problem

“Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” sorusu aydınlatılabilmesi için şu sorulara cevap aranacaktır.

1. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında;
 - a) Cinsiyet,
 - b) Lise türü,
 - c) Ailede spor yapılıp yapılmaması bakımından bir ilişki var mıdır?
2. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında spor yapılıp-yapılmaması bakımından bir ilişki var mıdır?
3. Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında;
 - a) Yapılan spor branşı,
 - b) Sporculuk düzeyi,
 - c) Spor yaşı bakımından bir ilişki var mıdır?
4. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın genel amacı; “Spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap bulmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Son yıllarda ülkemizde şiddet ve saldırganlık olaylarında artış görülmektedir. Şiddet ve saldırganlık olaylarındaki bu artıştan eğitim-öğretim yuvaları olan okullarımız da belirli bir düzeyde etkilenmektedir. Bu olumsuz davranışların okullarımızda olması ise etkili ve verimli bir eğitim-öğretim yapılabilmesi için gerekli ortamın oluşmasını engellemektedir.

Öğrencilerin istenilen yönde davranış değişikliği kazanabilmeleri ve etkili bir eğitim-öğretim yapabilmeleri için kendilerini güvende hissetmeleri gerekmektedir. Güvenli bir eğitim öğretim ortamı oluşması içinde saldırganlık içeren davranışların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Saldırganlık ve suç davranışlarında gözlenen artışlar bireylerin güvenliğini tehdit ederek, kendilerini baskı altında hissetmelerine neden olabilmekte ve yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Saldırganlık davranışları aynı zamanda saldırgan durumundaki bireylerin de uyum problemleri yaşamasına neden olmakta, gelecekteki suç davranışlarına olan eğilimlerini de arttırmaktadır (Kurtyılmaz, 2005:12).

Okullarda gerçekleştirilen saldırganlığı önleme çalışmaları bireylerin yetişkinlik dönemlerindeki saldırganlık davranışlarını da önlemekte, azaltmaktadır (Hawkins ve Herrenkohl, 2003:265). Okullarda yürütülen önleme çalışmaları, bireylerin saldırganlığa olan yatkınlıklarını azaltan koruyucu faktörler üzerine temellendirilmiştir. Okulla ilgili olumlu yaşantılar, okulda öğretmenlerle ve yaşlılarla kurulan sağlıklı iletişim, akademik başarı, okula bağlılık, bilişsel ve sosyal yeterlilik koruyucu faktörlerden bazılarıdır (Kurtyılmaz, 2005:13).

Saldırgan davranış sergileyen kişilerin karşılarındaki kişileri doğru bir şekilde anlayamadıkları ve iyi ilişkiler kuramadıkları düşünülmektedir. Tüm kişiler arası ilişkilerin birincil özelliği etkili iletişimdir. Etkili bir iletişimde bulunabilmek için kişilerin en azından belli bir düzeyde empati kurmaları zorunludur (Pişkin, 1989:780)

Saldırganlık ve empatik eğilim üzerine birçok çalışma yapılmasına karşın, ikisinin birlikte ele alındığı Filiz (2009) tarafından yapılan “Farklı Lise Türlerindeki

Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi” adlı bir çalışma dışında herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca spor yapanlar ve yapmayanlar açısından saldırganlık ve empatik eğilimin incelenmesi de bu alanda bir ilk olacağından, bu çalışmanın, bundan sonra yapılacak olan çalışmalar içinde yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma ile saldırgan davranışların azaltılması ve önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması, iletişimde önemli bir kavram olan empati yeteneğinin gençlerimizde gelişerek karşılıklı anlayış, sevgi, saygı ve hoşgörü içerisinde yaşamalarına ve huzurlu bir eğitim-öğretim ortamları oluşturma sürecine katkıda bulunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.4. Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan tüm öğrencilerin kişisel bilgi formu ve anket sorularını objektif bir şekilde cevaplandıkları kabul edilmektedir.
2. Veri toplama araçları araştırmacının amacını gerçekleştirebilecek niteliktedir.
3. Seçilen örneklemin araştırmacının evrenini temsil etme özelliğine sahip olduğu temel varsayımlar olarak kabul edilmiştir.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma 2010-2011 eğitim - öğretim dönemi ile sınırlandırılmıştır. Çorum İl Merkezi’nde ortaöğretimde öğrenim gören toplam 514 öğrencinin görüşleri dikkate alınmıştır. Araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilim düzeyleri “Saldırganlık Envanteri” ve “Empatik Eğilim Ölçeği” nin ölçtüğü puanlarla sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Spor: Yenme ve muktedir olma gibi, insanın şuuraltı arzularının tatminini amaç edinen, belirli kurallar içerisinde yapılan, rekabete dayalı sosyalleştirici, bütünleştirici, fiziki, zihni ve ruhi faaliyetlerin bütünüdür (Şahin, 2002:370).

Saldırganlık: Canlı bir varlığa zarar verme veya incitme amacıyla yöneltilen, canlının da böyle bir işlemde kaçındığı davranış şeklidir. Davranışın mutlaka fiziksel olması şart değildir. Sözel veya psikolojik olarak da zarar verme amacı güden her davranış saldırganlık olarak nitelendirilir (Tiryaki, 2000:148).

Yıkıcı Saldırganlık: Yıkıcı saldırganlık, kişinin kendine zarar verdiği inandığı kaynağa doğru hareketle, zarar verme amacını taşıyan davranış biçimidir. (Bostan ve Kılıcıgil, 2008:135).

Atılganlık: Bireyin kendi çıkarlarını koruması için kaygıya kapılmadan duygularını açıkça anlatabilmesi ve başkalarının haklarını kabul ederek kendi hakkını kullanmasını sağlayan her davranış atılganlık olarak tanımlanmaktadır (Güner, 2006:1).

Edilgen Saldırganlık: Karşıdaki kişinin öfkesini ve kızgınlığını kazanmadan, saldırganlık duygusunun tatmin edilmesidir (Bostan ve Kılıcıgil, 2008:135).

Empati: Bir insanın, kendisini karşıdaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır (Dökmen, 2009:157).

Empatik Eğilim: Doğuştan getirildiği ve yaşantılar yoluyla bir miktar geliştirilebildiği kabul edilen, kişiliğin bir parçası olup; kişilerin günlük davranışları içerisindeki empatik davranışları içerisinde empatik davranışta bulunma potansiyelidir (Ceyhan, 1994:7).

2. GENEL BİLGİLER

Bu bölümde öncelikle saldırganlık kavramı, spor ve saldırganlık ilişkisi, saldırganlıkla ilgili yapılan araştırmalar, empati kavramı, spor ve empati ilişkisi ve empati ile ilgili yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. SALDIRGANLIK

2.1.1. Saldırganlık İle İlgili Temel Kavramlar

2.1.1.1. Saldırganlık

Saldırganlık sözcüğüne etimolojik açıdan bakıldığında, latince "ad" (Doğru) ve "gradi" (adım) sözcüklerinden oluşmuştur. İngilizcede "Agression" olarak ifade edilen sözcük ileriye doğru hareket etme anlamını taşımaktadır. Bu sözcüğe zıt anlamı olarak ortaya çıkan sözcük ise "Regressiotf" dir ve geriye doğru hareket etme anlamında kullanılmaktadır. İngilizce'deki "aggression" kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "Saldırganlık", Buss'a göre "saldırının" karşılığıdır ve bir eyleme işaret etmektedir. Saldırganlık karşılığı olarak "aggressiveness" kelimesini kullanan ve bir kişilik özelliğine (treyte) işaret ettiğini vurgulayan Buss, saldırgan eylemlerle birlikte bulunan öfkeyi de (anger) bir duygu olarak ele almaktadır (Yıldırım, 2009:4).

Bazı psikolojik kavramlar gibi, saldırganlık kavramı da çok boyutlu (multi-Dimensional) bir kavramdır. Saldırganlık terimi psikiatri de, nöroloji de, sosyal psikoloji de ve psikolojinin çeşitli dallarında birbirinden farklı anlamlara gelmektedir (Efilti, 2006:12).

Saldırganlık denildiğinde pek çok insanın zihninde bunun ne olabileceğine dair düşünce ve örnekler uyandırır. En temel ve basit ifadeyle saldırganlık, bir canlının başka bir varlığa zarar vermesi, şeklinde açıklanabilir. Saldırgan davranışlar; bir eşyayı fırlatıp atmaktan tutun da bir insanı yaralamak, kendi bedenine zarar vermek, bir kişiyi tehdit etmek, birini toplum önünde küçük düşürmek, bir başkasına küfür etmeye ya da

onu yok saymaya kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içerisine almaktadır (Durak, 2006:3).

Saldırganlık için çok açık bir tanım vermek zordur. Saldırı eylemi başkasına zarar ya da acı vermeyi amaçlayan bir davranıştır. Ruh bilimciler, fizyologlar ve felsefeciler saldırganlığın doğuştan olan, içgüdüsel bir fenomen mi, yoksa sonradan öğrenilen bir davranış biçimi mi olduğu konusunda uyuşmazlık içindedirler (Gültekin, Doğan, Doğan ve Eylon, 2000:749-753). Bu uyuşmazlığa rağmen saldırganlık kavramının tanımı farklı kişiler tarafından farklı şekillerde yapılmıştır.

Saldırganlık; “insanlarda genellikle, ister fiziksel olsun ister sözlü olsun, bir başka insana zarar verme niyetiyle yapılan davranış olarak anlaşılmaktadır” (Arkonaç 1998:28).

Saldırganlık; “bir veya birkaç canlının bir veya birden fazla canlıya fiziksel açıdan ve psikolojik açıdan zarar vermesidir. Saldırganlık sonucunda saldırıya uğramış kişide fiziksel ve ruhsal tahribat ortaya çıkar” (Dökmen, 2008:157).

Saldırganlığın tanımı eylemin bizzat kendisi vurgulanarak ya da eylemde bulunan kişinin niyeti vurgulanarak yapılabilir. Eylemin kendisi vurgulandığında saldırganlık başka kişilere zarar veren herhangi bir davranış olarak tanımlanmaktadır. Eylemde bulunan kişinin niyeti vurgulandığında ise hedefi yaralamak niyetiyle girişilen bir davranış olarak tanımlanır (Gümüüşdağ, 2004: 20).

Saldırganlık genel olarak diğerine zarar vermek amacıyla bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştirilen davranış olarak tanımlanmaktadır. Salt bir davranış olarak ele alındığında davranışa dönüştürülemeyen düşmanlık duyguları bu tanımın dışında yer almakta; zarar verme niyeti taşıdığı halde işlevsellik kazanamayan fiziksel ve sözlü saldırganlık, saldırganlık olarak değerlendirilmemektedir (Bilgin, 1988: 243).

“Saldırganlık, bir kişinin diğerine ya da kendine, fiziksel ya da psikolojik zarar verme, incitme ve yaralama amacı güden davranış olarak tanımlandığını görmekteyiz” (Eron, 1987: 435).

“Saldırganlık canlı ya da cansız bir objeye zarar verme ile sonuçlanan biyolojik olduğu kadar toplumsal temelleri de bulunan birbiri ardına tekrarlanan davranışlar olarak da tanımlanabilmektedir” (Butovskaya ve Kozintsev, 1999:125).

Davranışçı ve öğrenmeci yaklaşımclar saldırganlığı en yalın şekilde “başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış” şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım, saldırganlığa ilişkin en belirgin boyut olan kişinin niyetini göz önüne almamaktadır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1998: 235).

Genellikle, öfke, kızgınlık ve saldırganlık birbirleriyle yakın bağlantısı olan kavramlardır. Ayrıca saldırgan davranışların duygusal düzeyinde, öfke ve kızgınlıktan başka, değişik derecelerde kin, nefret, düşmanlık ve şiddet gibi bütün yok edici duygular da bulunabilir. Bütün bu duygular da öfke ve kızgınlık gibi, saldırganlığın meydana gelmesini sağlar. Böyle bir davranışın başlamasına neden olur. Başka bir açıdan bakıldığında; saldırganlık öfkenin dışa yansıyan ve bir nesneyi, kişiyi yok etmeye yönelik belirtisi olarak yorumlanabilir (Clifford, 1998:432).

Özetleyecek olursak; saldırganlıktan söz edebilmek için öncelikle bir davranışın ortaya çıkması, davranışın zarar ve incitme niyeti taşıması, zarar verme veya incitmenin gerçekleşmesi gerekir. Bu fiziksel ya da psikolojik olabilir. Vurmak ya da tekmelemek kadar birisine küfür etmek ve kötü söz söylemekte saldırganlıktır (Tiryaki, 2000:115-125).

2.1.1.2. Şiddet

İnsanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış olan şiddet olgusu, birçok bireysel ve toplumsal öge ile birlikte karmaşık bir yapı ortaya koymaktadır. Bu nedenle şiddet olgusunu tanımlamak ve ortaya çıkarmak da kolay olmamaktadır. Kendini çok farklı biçimlerde gösterebilen şiddet olgusu, günümüzde gerek bireysel ve gerekse toplumsal boyutta sık sık karşılaşılabileceğimiz bir olgudur. Baskı, eziyet, korkutma, sindirme, öldürme, cezalandırma, başkaldırı, her toplumda derece derece fakat sürekli bir biçimde günlük yaşamda rastlanan şiddet türleridir (Kocacık, 2001:1).

“Şiddet kavramı sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak tanımlanır. Şiddet olayları ise; insanları sindirmek, korkutmak için yaratılan olay ya da girişimler olarak tanımlanmaktadır” (Ünsal, 1996:29).

Şiddet sözcüğü genel anlamda, aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini kaba ve sert davranışı, eylemi nitelendirir. Şiddet özel olarak saldırgan davranışları, kaba kuvveti, beden gücünün kötüye kullanılmasını, yakan, yıkan, yok eden eylemleri taşlı, sopalı, silahlı, bıçaklı saldırıları, ferde ve topluma zarar eylemlerini kapsar (Yetim, 2005:210).

Bir başka tanıma göre de şiddet, “çatışan çıkarları olan tarafların arasındaki sosyal ilişkilerden kaynaklanmaktadır” (Ergil, 2001:40).

Şiddet ile ilgili davranışlar, kanuna uymamak, kişiye zarar vermek, hakaret etmek, onuru kırmak, huzura son vermek, birinin haklarını çiğnemek, hırpalamak, incitmek, zor kullanmak şeklinde kendini gösterirler (Erten ve Ardalı, 1996:143).

Şiddet ile saldırganlık terimleri karışıklığa yol açan, çoğu zaman da birbirinin yerine kullanılan tanımlardır. “Fransızcada şiddet (violence); bir kişiye, güç ve baskı uygulayarak, isteği dışında bir şey yapmak ya da yaptırmak; şiddet uygulama eylemi ise, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik olarak acı çektirme ya da işkence, vurma, yaralama olarak tanımlanmaktadır”. Şiddet, saldırganlığın bir çeşididir ve saldırgan davranışın uç noktasıdır. Yani her saldırgan davranış, şiddet içermeyebilir. “Şiddet, karşı tutumda ve görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, sert davranma”, olarak da tanımlanmaktadır (Kılıcıgil, 2003:330).

Saldırganlık dürtüsü, zarar verme niyeti taşımayan, başkalarını kontrol etme veya onlara baskın gelme eğilimini içeren türe özgü bir güdü olarak tanımlanırken, şiddeti kapsayabilen saldırganlık eylemi, zarar veya yok etme niyetlerini içeren yoğun fiziksel güç kullanma davranışı olarak tanımlanmaktadır. Böylece iki kavramın tanımladığı yaşantılar; içerdikleri anlam açısından, bir başka deyişle kontrol güdüsünün yol açtığı davranış ile yok etme ve zarar verme niyeti taşıyan davranış olma açısından ayırt edilmektedir (Güvenç, 2003:271).

2.1.2. Saldırganlık Kuramları

2.1.2.1. İçgüdü Kuramı

Saldırganlığı, içgüdü ve dürtü kuramlarına dayalı olarak açıklayan kuramcılar, saldırganlığı doğuştan getirilen ve insan doğasında yer alan bir özellik olarak ele almaktadır. Bu kuramcılara göre saldırgan davranışlar, diğer davranışlar gibi doğuştan var olan ve biyolojik olarak düzenlenmiş dürtü mekanizmasının içsel biçimde uyarılması sonucu ortaya çıkar (Geçtan, 1993:77).

İnsandaki saldırgan duyguların nedenini açıklayan en eski görüş, saldırganlığın insanın biyolojik yapısında var olan bir özellik olduğuna ilişkindir. Bu görüşün en önemli savunucularının başında Freud gelmektedir (Kağıtçıbaşı, 2005:349). Freud insanda yalnızca iki temel dürtünün var olduğunu ileri sürmüştür. Yapıcı içsel enerji “libido” ve yıkıcı saldırganlık enerjisi “thanatos”. Her insanın içinde güçlü, kendi kendini yıkıcı içgüdülerin bulunduğunu savunmuş ve bazen içe bazen de dışa dönük olarak gerçekleştirilebilen bu içgüdülere ölüm arzuları adını vermiştir. Bu içgüdüler içe dönük olarak etkinleştiklerinde, insanların enerjilerini kısıtlamalarına, kendilerini cezalandırmalarına, “mazohistik” olmalarına ve aşırı durumlarda intihar etmelerine neden olmaktadır. Dışa dönük olarak etkinleştiklerinde ise saldırgan, savaşımçı davranışlarında anlatım bulmaktadır (Freedman ve diğerleri, 1998:239).

Freud’a göre içgüdünün temel fonksiyonu, gereksinimlerin yarattığı gerginliği azaltmaktır. İnsanda ölüm içgüdüsünün neden olduğu yıkıcılık, saldırgan eylemlerle azalmakta, saldırgan eylemde bulunduktan sonraki zaman aralığında ise yıkıcılık yeniden oluşmaktadır. Bu nedenle insan saldırganlığı, Freud’a göre kaçınılmazdır (Tiryaki 2000:150).

Freud’a göre, ölüm içgüdüsü eğer kısıtlanamazsa kişinin kendini tahrip etmesiyle sonuçlanır. Bu nedenle ölüm içgüdüsünü kısıtlayabilmek amacıyla insanlar değişik savunma mekanizmalarına başvururlar; bu savunma mekanizmalarıyla, örneğin “yer değiştirme” savunmasıyla bu enerji dışarıya aktarılır ve böylece saldırganlık ortaya çıkar. Freud’un bakış açısına göre, saldırganlık birincil olarak kişinin kendisini tahrip etmeye yönelik ölüm içgüdüsünün diğer insanlara yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır (Fromm, 1993:54).

Lorenz'e göre saldırganlık, tüm diğer organizmalarda da bulunan kavga etme içgüdüsünden kaynaklanır. Bu içgüdü ile ilgili enerji, değişen oranlarda her insanda üretilmektedir. Saldırganlığın ortaya çıkması, biriken bu enerjiye ve saldırganlık doğurucu uyarının varlığına ve gücüne bağlıdır. Saldırganlık kaçınılmaz bir durumdur ve zaman zaman kendiliğinden boşalır. Saldırganlık, sinir sisteminde sürekli olarak biriken enerji, bir bahane bularak dışarı çıkmak durumundadır. Dışarıdan bir uyarın gelmese bile, bir kabın içinde birikmekte olan gazın zayıf bir nokta bularak dışarı çıkması gibi, bir süre sonra kendiliğinden patlayacaktır. Saldırganlığın yöneldiği hedef, saldırganlığın gerçek nedeni değil, sadece görünürdeki bahanesidir. İnsanlar, haksızlık, baskı, zulüm ve savaş olduğu için değil, gerçekte saldırgan oldukları için bu mekanizmaları geliştirirler (Lorenz, 1996:35).

Saldırganlığı içgüdü görüşü ile açıklayan bu kuramlar, yoğun eleştirilere hedef olmuşlardır. Bu eleştiriler birçok türün belli uyarılara karşı içgüdüsel olarak tepki gösterdiğini işaret ettiği, fakat insanlara ilişkin bilgi veremediği konusunda yoğunlaşmaktadır. Özellikle sosyal bilimciler içgüdü gibi bir kavramın bilimsel sorgulamayı ortadan kaldırdığını, bir davranışın "içgüdüsel" olarak tanımlandığı andan itibaren kaçınılmaz olan davranışı engelleme açısından daha fazla açıklama yapmaya gerek kalmadığını öne sürmektedirler. Bununla birlikte Lorenz'in hayvan davranışlarına göre yaptığı genellemenin geçerliliği de sorgulanmaktadır. Buna göre evrim ölçeğinde göreceli olarak daha aşağılarda yer alan hayvanlar arasında saldırgan davranışlara neden olmada içgüdü önemli bir rol oynar; fakat merdiveni tırmandıkça içgüdü önemini kaybetmeye başlar. Ayrıca içgüdü kavramının bireylerin kime karşı, ne zaman ve ne şekilde saldırgan davranışta bulunacağını yordama açısından hiç bir değer taşımadığı ve bireysel farklılıkları açıklamada yetersiz kaldığı belirtilmektedir (Freedman ve diğerleri, 1998:241).

2.1.2.2. Biyolojik Kuram

Biyolojik kuram, insan saldırganlığına organizmadaki bazı yapıların neden olup olmadığını araştırmaktadır. Acaba bazı hormonların saldırganlıkta rolü var mıdır? Beynin bazı bölgeleri saldırganlıktan sorumludur? Kromozomların saldırganlıkla ilgisi var mıdır? Corner'e göre; hayvan deneylerinde, seks hormonlarından testosteron verilmesi saldırganlığı arttırmaktadır. Fetus erkek olduğunda testosteron vücutta

oluşmaya başlamakta, dolayısıyla beynin oluşmasında da görev almaktadır. Bu nedenle erkeklerin kadınlardan daha saldırgan oldukları söylenmektedir. Almanya, İsviçre ve Danimarka’da cinsel suçtan mahkûm olanlara, iğdiş edilmeyi kabul etmeleri durumunda erken salıverilecekleri söylenmiştir. Bu öneriyi kabul eden gönüllü suçluların izlenmesi sonucunda bunların cinsellikle ilgili düşünce ve eylemlerinde bir azalmanın yanı sıra, cinsel saldırılarında da bir azalmanın olduğu belirlenmiştir (Tiryaki, 2000:151).

Birçok araştırmacı, devamlı şekilde saldırgan davranışlar sergileyen bir grup insanda, bunun nedenini bireyin sinir sistemindeki hasar olduğunu savunmaktadır. Saldırganlığın öğrenilmiş bir davranış olduğu görüşü ile de birleştirilerek şöyle bir açıklama getirmektedirler. Şiddetli fiziksel istismara maruz kalmış insanlarda sinirsel bir harabiyet oluşur. Bu sinirsel harabiyet, kişilerin biyolojik olarak şiddete yakın olmasına yol açar (Şahin, 2003:71).

Saldırganlığa yol açan yapısal özellikler arasında kromozomlar da incelenmiş ve özellikle erkeklerin kromozom yapıları üzerinde durulmuştur. Buna göre bazı erkekler fazladan bir “Y” kromozomu ile doğmuşlardır ve 23. kromozom çiftleri XYY yapısı göstermiştir. Bu erkekler daha iri, daha saldırgan ve cinsel acıdan daha aktiftirler. Ancak bu iddialar son yıllarda çürütülmüş ve bu erkeklerin küçüklükten beri akranları arasında daha iri olmalarının onların daha saldırgan olmasına neden olduğu görüşü benimsenmeye başlanmıştır (Cüceloğlu, 1999:91).

2.1.2.3. Engelleme Saldırganlık Kuramı

Belli bir hedefe yönelik dürtülerin veya eylemlerin dış veya iç etkenlerle engellenmesi durumuna engellenme (transtration) denir (Budak, 2005:260). Köknel ise; engellemeyi istek, gereksinim ya da bir davranışın amacına ulaşmasının önlenmesi olarak ifade etmektedir. (Köknel, 2000:58). Dollard ve arkadaşları (1939) tarafından ortaya atılan engellenme – saldırganlık kuramı, iki varsayım üzerine kurulmuştur. Buna göre, bir engellenmeyle karşılaşan kişi, buna tepki olarak bir saldırganlık davranışı gösterecektir. Her saldırgan davranışın temelinde de, bir engellenme söz konusudur (İkizler ve Karagözoğlu, 1997:85).

Araştırmalara göre; saldırganlığın önemli bir nedeni engellemedir. Çocuklarda bazen engel, gerilemeye (regresyona) yol açabilir, örneğin fiziksel veya duygusal engelle karşılaşılan üç yaşında bir çocuk, kısa aralarla da olsa emekleyerek eski bir gelişim basamağına dönebilir. Ancak, çoğunlukla engelleme saldırganlık yaratır (Dökmen, 2008:157).

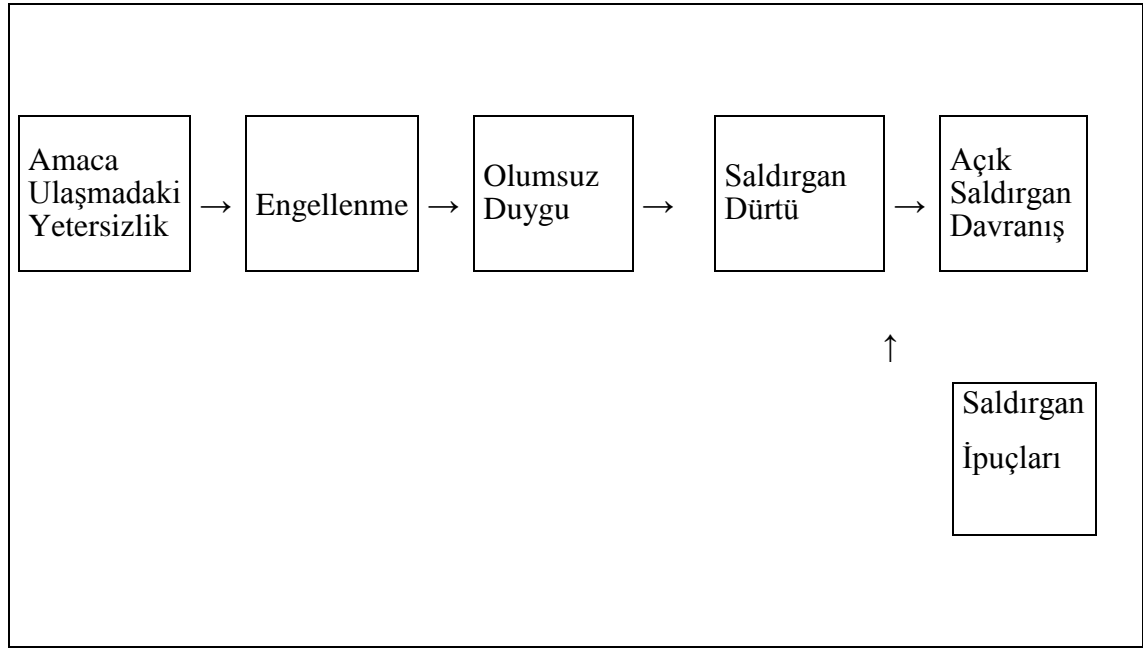
Engellenme duygusuna bir örnek vermek gerekirse, bir çocuğun evde oturup televizyondaki filmi izlemek istemesinin büyükleri tarafından bir yere ziyarete gidilmesi sonucunda engellenmesi, çocuğun da mecburen o programdan yoksun bırakılması durumu meydana gelir. Kendisini evde program seyretmeye şartlandıran çocuk hayal kırıklığına uğraması sonucunda olumsuz bir tepki verebilmektedir. Dollard ve arkadaşları hayal kırıklığını hedefe yönelmiş davranışı blok eden durumlar diye tarif etmektedirler (Şahin, 2003:74).

Sporda, örneğin voleybolda smaçörün smaç girişimi blokla, futbolda santraforun gol girişimi savunma oyuncularıyla, boksta rakibin atmaya çalıştığı yumruklar vücut hareketiyle ya da alınan uygun guardla engellenmeye çalışılır. Kurama göre engellemeler arttıkça saldırgan dürtüler de artar ve artan bu saldırgan dürtü açık saldırgan davranışa neden olur. Örneğin futbolda savunma oyuncusunu geçemeyen santrafor, savunma oyuncusuna bilerek tekme ve dirsek atabilir ya da dünya ağır siklet boks şampiyonası unvan maçında olduğu gibi M. Tyson'ın rakibi E. Hoolyfield'ın kulağını ısırarak parçalaması gibi açık saldırgan bir davranış görülebilir. Yani kurama göre engellenme, daima herhangi bir şekilde saldırganlığa yol açar ve saldırganlık daima bir engellenmenin sonucudur (Tiryaki, 2000:152).

2.1.2.4. İpucu Uyarılmışlık Kuramı

Berkowitz'e göre, engellenme öfke olarak isimlendirilen duygusal uyarılmışlığın artmasına neden olabilir. Fakat öfkeli olmak, hemen saldırganlığa neden olmayabilir. Çünkü engellenen kişi, eğer hemen saldırgan davranışta bulunursa cezalandırılacağını düşünebilir ve çevresel şartlar uygun olana kadar saldırgan davranışta bulunmayarak ortamın uygun olduğu bir zamanda saldırgan davranışı gösterir (Acet, 2005:64).

Şekil 1. Engellenme-Saldırganlık Kuramının Yeniden Ele Alınışı

(Şahin, 2003:78).

2.1.2.5. Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı

Köknel'e göre saldırganlık, bütün canlılarda ortak olan içgüdü, dürtü olarak kabul edilmektedir (Köknel, 2000:27). Sosyal öğrenme kuramcıları, saldırgan davranışları çevresel faktörlerle açıklamakta, bunda da model alma ve pekiştirme-cezalandırma süreçlerinin önemli olduğunu savunmaktadır. Çocukların en çok anne-babalarının davranışlarını model aldıklarını ve çocukların davranışlarının en çok anne-babaları tarafından pekiştirilip cezalandırıldığı göz önüne alındığında, bu kurama göre saldırganlık davranışının gelişiminde anne-baba tutumlarının etkisi önem kazanmaktadır (Durak, 2006:18).

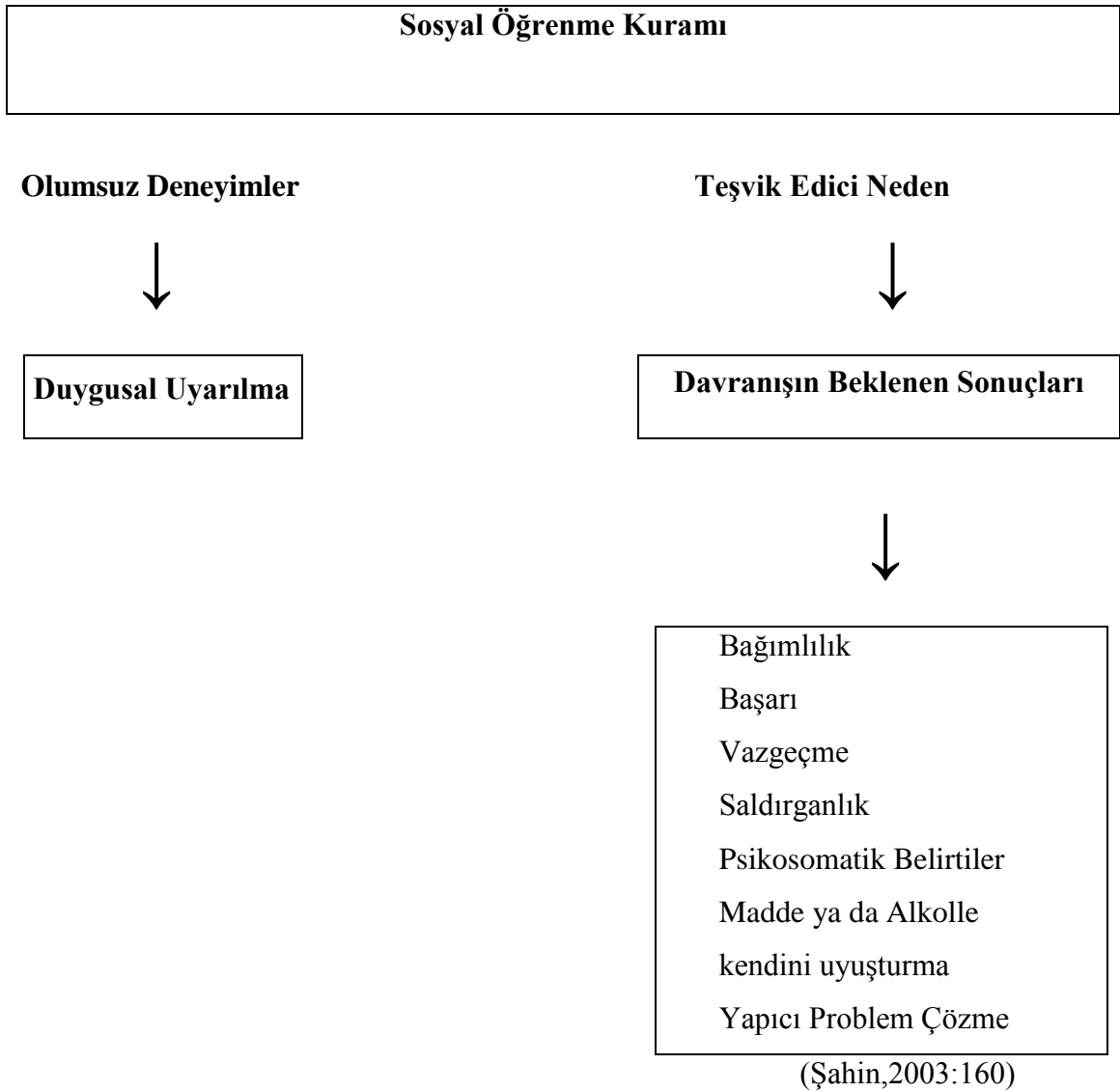
Bandura (1973), saldırganlığın taklit ve model alma yoluyla öğrenilmesine ilişkin yaptığı deneysel bir çalışmada, üç grup çocuğu kullanmıştır. 1. grup, içi doldurulmuş oldukça büyük bir oyuncak bebeğe diğer çocukların saldırgan davranışını gösteren bir film seyretmişlerdir. 2. gruptaki çocuklar, yetişkinlerin bebeğe yaptıkları saldırgan davranışları seyretmişlerdir. 3. gruptaki çocuklar, ya saldırgan davranışın bulunmadığı bir film seyretmişler ya da saldırgan davranışta bulunmayan yetişkinleri gözlemişlerdir. Çocuklar daha sonra bebekle baş başa bırakılmış ve davranışları gözlenmiştir. Saldırgan davranışı gözleyen gruptaki çocuklar, bebeğe tekme ve tokat

atarak saldırgan davranışta bulunmuşlardır. Bu durum, çocukların, çevrelerinde gördükleri davranışları model aldıkları ve bu model çerçevesinde hareket ettiklerine açık bir örnek teşkil etmektedir (Cüceloğlu, 1999:315).

Bandura, Ross ve Ross, 37 ile 69 ay arasındaki iki grup çocuk üzerindeki incelemelerinde saldırgan davranışların yetişkin modellerden öğrenilip öğrenilmediğini belirlemeye yönelik çalışmışlardır. Yetişkinlerin şişme bir bebeğe fiziksel ve sözlü olarak saldırgan davranışlarda bulunmalarına tanık olan birinci gruptaki çocukların daha sonra şişme bebekle aynı ortamda kaldıklarında izledikleri yetişkinlerin davranışlarına benzer davranışlar sergiledikleri gözlenmiştir. Saldırgan olmayan modelleri gözlemleyen çocukların ise bebekle aynı ortamda kaldıklarında bu tür davranışlara rastlanmamıştır. Sosyal öğrenme kuramcılarının insan davranışlarının büyük ölçüde çevreleri ve rol modellerinden etkilendiği tezini savunmuşlardır (Asma, 2008:69).

Saldırganlığın böyle “doğrudan” öğrenilmesi, özel ve amaçlı bir süreçtir: Savaş ustalıklarının öğretilmesi gibi. Sürekli saldırganlığın kurbanı durumunda kalan çocuklar, aynı davranışı, saldırganlara karşı başarıyla uyguladıklarında, bir pekiştirme yaşamaktadırlar. Yaşamda, saldırganlık yöntemleri gözlemlenerek öğrenilmekte ve tekrarlarla pekiştirilmektedir (Beygü, 1995:82).

Şekil 2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Baumann, saldırı türlerini araçlı ve temel saldırı olarak iki gruba ayırmıştır. Öğrenilmiş saldırgan eylemler araçlı saldırı olarak tanımlanır. Bir amaca ulaşmak için bu saldırı türü planlı olarak uygulanır. Araçlı saldırılar kurala uygun olarak gerçekleşebileceği gibi kuralların dışına da çıkabilir (Baumann, 1994:171).

Tiryaki ise araçsal ve düşmanlık içeren olmak üzere iki tür saldırganlıktan söz etmiştir. Araçsal saldırganlıkta amaç, karşıdaki kişiye acı veya zarar vermek olmayıp, saldırganlığı, bir amacın gerçekleşmesi için bir araç olarak kullanmak söz konusudur. Düşmanlık içeren saldırganlıkta ise amaç diğer bir kişiye zarar vermek, onu incitmektir (Tiryaki, 2000:150).

Saldırganlığı fiziksel ve sözel (küfür, alay) olmak üzere iki ana grupta toplarız. Genelde, fiziksel saldırganlığın kurbanda fiziksel tahribat, sözel saldırganlığınsa psikolojik tahribat yaptığı düşünülürse de, iki tür saldırganlık, iki tür tahribata yol açar. Fiziksel saldırganlık, fiziksel zararın yanı sıra kurbanın uzun süre, bazen ömür boyu düşüncelerini, duygularını olumsuz yönde etkileyebilir. Sözel saldırganlık, bazen kurbanı sadece psikolojik olarak etkiler; ancak bazen de kurbanda sözel saldırının yol açtığı stres sonucunda birtakım psikosomatik rahatsızlıklar ortaya çıkarır (Dökmen, 2008:157-158).

Kiper (1984); saldırganlık türlerinin çeşitli ekonomik, sosyal ve akademik değişkenlerle ilişkisi adlı çalışmasında yıkıcı, atılgan ve edilgen saldırganlık olmak üzere üç tür saldırganlıktan bahsetmektedir. Yıkıcı saldırganlığı, istenmeyen davranışların gösterilmesi, atılganlık, istenen davranışların gösterilmesi, edilgen saldırganlık ise, istenen davranışın gösterilmemesi olarak belirtmiştir.

2.1.3.1. Amaç Yönelimli Saldırganlık

Basketbol'da sayı yapmayı amaçlayan rakibinin eline vurma, su topunda gol atmayı amaçlayan rakibini suyun içine çekme ya da karatede rakibine üstünlük sağlamak için tekme atma davranışları düşmanlık niyeti içermeyen sadece bir amaca erişmek için gerçekleştirilen davranışlardır. Bu tür saldırgan davranışlar çoğunlukla,

daha iyi bir derece elde etmek, rakibini yenmek, rekor kırmak, madalya kazanmak amacıyla ya da yüksek bir ödül veya primin kaybedilme riskinin arttığı durumlarda görülmektedir (Derwent, 2007:7-8).

2.1.3.2. Araçsal Saldırganlık

Araçlı saldırganlık, öğrenilmiş saldırganlık eylemleri olarak da tanımlanır. Değişik yaşam karakterlerinden dolayı saldırganlık, araçlı ve temel saldırı olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar arasında görülen saldırıların büyük bir kısmı ne içgüdülere, nede öfkeye bağlı olarak ortaya çıkar. Öğrenilmiş saldırgan eylemler araçlı saldırganlık olarak tanımlanır. Bir hedefe varmak için bu saldırı türü yanlı olarak uygulanır. Araçlı saldırganlık kurallara uygun gerçekleştirileceği gibi kuralların dışına da çıkabilir (Öngel ve Günay, 1998:89).

Araçsal saldırganlıkta amaç, karşıdaki kişiye acı ve zarar vermek olmayıp, saldırganlığı, bir amacın gerçekleşmesi için bir araç olarak kullanmaktır. Bir başka anlatımla araçsal saldırganlık, sonuç için bir amaçtır. Örneğin, hentbolda pivot oyuncusunun, kendisine rahat bir atış olanağı sağlamak için savunma oyuncularına dirsek vurması araçsal saldırganlıktır. Ya da futbolda bir köşe vuruşu sırasında savunma oyuncusunun topa daha rahat sahip olabilmek için hakeme fark ettirmeden hücum oyuncusunu iteklemesi de bu tarz bir saldırganlıktır (Tiryaki, 2000:150).

2.1.3.3. Emir Altındaki Saldırganlık

Sporcular, çalışma ve sosyal çevresinin başarıyı salt kazanmak olarak algıladıkları durumlarda, kendisinin ya da takımının mutlak kazanmak zorunda oldukları müsabakalarda, koçları tarafından daha sert oynamaları konusunda yönlendirilirler. Koçunun emri altındaki sporcular, istenenleri yerine getirmek dolayısıyla kazanmak için sınırsız saldırgan davranışlarda bulunabilmektedirler (Derwent, 2007:9).

2.1.3.4. Düşmanlık İçeren Saldırganlık

Sosyal psikologların birçoğu, birincil amacı birine zarar vermek olan bir saldırganlığın bulunduğunu tartışmaktadırlar. Böyle bir saldırganlığı genellikle düşmanlık içeren saldırganlık olarak isimlendirir ve bu saldırganlığı duygusal ya da

öfke saldırganlık olarak düşünürler. Saldırıda bulunan kişi diğerlerine hoş olmayan uyarılar gönderir ve onlara zarar vermeye çalışır. (Berkowitz, 1993:56).

2.1.3.5. Atılgnlık

Araştırmacılar, araçsal ve düşmanlık içeren saldırganlığın dışında üçüncü bir davranış şekli olan atılgnlık kavramını ortaya koymaktadırlar. Atılgnlık, kişinin düşünce, inanç ve isteklerini, karşısındakilerin haklarını çiğnmeden ifade edebilmesidir (Derwent, 2007:10).

Volcan (1980); “assertiveness” sözcüğünün Türkçe’de tam karşılığının bulunamadığını belirterek; iddialı, atılgn, girişken, kendini ortaya koyan sözcüklerinin “assertiveness” sözcüğünün bir kısmını karşıladığını bildirmiştir. “Assertiveness” sözcüğü Türkçe’de “atılgnlık”la karşılanmaktadır.

Alberti ve Emmons (1998); sağlıklı atılgn davranışı; insan ilişkilerinde eşitliği gözeten, gereksiz endişelerden arınmış bir şekilde, kendi çıkarlarımız doğrultusunda hareket edebilmek, kendimizi savunabilmek, duygularımızı dürüstçe ve rahatlıkla ifade edebilmemizi mümkün kılan bir davranış biçimi olarak tanımlamıştır.

Bu davranış biçiminin öğelerini ise şu şekilde tanımlamaktadır:

- **İnsan ilişkilerinde eşitliği gözetmek;** ilgili insanları eşit görmek, zayıf olan tarafı kişisel güçle donatarak güç dengesini sağlamak ve herkesin kazanmasını mümkün kılmaktır.
- **Kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme;** kariyer, ilişkiler, hayat tarzı, zaman programlama ile ilgili kararlar verebilme; sohbetler başlatma ve etkinlikler planlama; kendi düşüncesine güvenme; hedefler belirleme ve onlara ulaşmak için çaba gösterme; insanlardan yardım isteme ve sosyal etkinliklere katılma anlamına gelmektedir.
- **Endişe duymadan kendini savunmak;** hayır diyebilmeyi, zaman ve enerji ile ilgili sınırlar koymayı, eleştirilere, küçümsemelere ve öfke krizlerine tepki göstermeyi, bir fikri ifade etmeyi, desteklemeyi veya savunmayı kapsar.

- **Duyguları rahatlıkla ve dürüstçe ifade etmek;** karşıt bir görüşü dile getirebilmek, öfkeyi dışa vurmak, arkadaşlık ve ilgi göstermek, korku veya endişeyi kabul etmek, spontane davranmak ve bütün bunların hepsini rahatça yapmak demektir.
- **Haklarını kullanmak;** bir vatandaş, bir tüketici, bir örgüt, okul ya da çalışma grubu üyesi veya sosyal olaylara görüş belirtmek için uğraş vermek, kendinin ve başkalarının haklarına yapılan saldırılara tepki göstermektir.
- **Başkalarının haklarını çiğnememek ise,** yukarıdaki kişisel hedeflere, başka insanların eleştirilerine maruz kalmadan, onlara zarar vermeden, onları korkutmadan ve manipüle etmeden ulaşmak anlamını taşımaktadır (Alberti ve Emmons, 1998:42).

Şekil 3. Atılgan Olmayan, Saldırgan ve Atılgan Davranışların Karşılaştırılması

Atılgan Olmayan Davranış	Saldırgan Davranış	Atılgan Davranış
Gönderici	Gönderici	Gönderici
Kendini inkar eder	Başkalarını hiç sayarak kendini düşünür	Kendini düşünür
Tutuk		Kendini ifade eder
Kırılmış, endişeli	Kendini ifade eder	Kendini iyi hisseder
Başkalarının onun adına seçim yapmasına izin verir	Başkaları için seçim yapar	Kendisi için seçim yapar
Arzu ettiği hedefe ulaşamaz	Arzu ettiği hedefe başkalarını kırarak ulaşabilir	Arzu ettiği hedefe ulaşabilir
Alıcı	Alıcı	Alıcı
Suçlu ya da Öfkeli	Kendini inkar eder	Kendini düşünür
Göndericiyi küçümser	Kırılmış, küçük düşürülmüş hisseder, savunmaya geçer	Kendini ifade eder
Göndericiyi harcama pahasına arzu ettiği hedefe ulaşır	Arzu ettiği hedefe ulaşamaz	Arzu ettiği hedefe ulaşabilir

(Alberti ve Emmons, 1998:45)

2.1.4. Saldırganlık ve Spor

2.1.4.1. Saldırganlık ve Spor İlişkisi

Spor oyunla yarışmayı birleştiren, bedensel yetenekleri daha fazla olduğu için kazananları ödüllendiren, üst düzey oyun, mücadele ve ağır kas çalışması gerektirdiği için sürekli yoğun çabayı zorunlu kılan bir uğraştır. Sporda amaç; zevk, boş zaman değerlendirmek ve üstünlüğü kabul ettirmek olduğu kadar, günümüzde para kazanmak ve geçimini sağlamak olmuştur. İnsan başarma güdüsüne sahip bir varlıktır. Çevresine, doğaya kısaca dünyaya hükmetmek insanın özünde var olan bir güdüdür. Eğer bu güdü doğru yöne kanalize edilmezse şiddet ve saldırganlık ortaya çıkar (Pulur, 2001:18).

Spor her ne kadar, daha hızlıya, daha güçlüye, daha yükseğe ulaşmak için yapılan büyük bir mücadele ise, aynı zamanda da evrensel ilke ve kurallarla yapılan bir oyun, yarış ve eğlencedir. Spor, yarışma ve rakip olmanın yanında sevgi, barış ve kardeşliktir. Sporu yapanların ya da seyirci ve taraftarların, bireysel ya da sosyal nedenlerle bu amaçları görmezlikten gelmeleri, saptırmaları, kötüye kullanmaları, sporu; saldırgan davrananların ve şiddet eylemlerinin yer aldığı savaş alanına dönüştürürler (Yetim, 2005:214).

Sporda saldırganlık, sportif yarışma veya müsabaka esnasında bahsedilen olaya dahil olan öğelerden (sporcu, antrenör, seyirci) bir veya birkaçının psikolojik, biyolojik ya da sosyal faktörlerden etkilenerek, spor dalına özgü belirlenmiş kurallarının dışına çıkarak, karşısındakine zarar vermek ya da bir hedefe ulaşmak amacıyla gerçekleştirdiği özel ya da fiziksel eylemler olarak tanımlanabilir (Derwent, 2007:42).

“Sporda saldırganlık ve şiddet olaylarında kitle psikolojisinin rolü büyüktür. Tek başına hiçbir kötülüğü yapamayan kişi, kitle içindeyken her şeyi yapacak bir güçte olduğunu hisseder ve önüne gelen her engeli kolayca tahrip eder, yakar, yıkar” (Doğan ve Moralı, 1996:19-24).

Özellikle taraftar gruplarının içindeki gençler duygusal ve bilişsel gelişimi yetersiz, kültür düzeyi düşük olan yetişkinler henüz sosyalleşemedikleri için saldırganlık eğilimlerini denetleyemeyip, ekip başlarını da taklit ederek saldırgan tutum ve davranışları güçlenebilmektedir. Genç taraftarların gruplarla bu tarz ilişkileri devam ettikçe saldırgan davranışta bulunmaları, buldukları ortama bağlıdır. Taraftar gruplarına dahil olan kişilerin olmayan kişilere göre daha saldırgan oldukları gözlenmektedir (Var, 2008:45).

Sporda saldırganlığın, genellikle engellenmeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu engellenme, başarılı olma, güç kazanma, tanınma, prestij, üstünlük ve egemenlik sağlama gibi güdülerin önlenmesi sonucu oluşur. Eğer böylesi bir engelleyici, karşı bir saldırganlık oluşturursa antrenör ve sporcu engellenmenin kaynağını birlikte tanımlayarak bu durumdan en yüksek yararı sağlamaya çalışmalıdırlar. Saldırgan enerjiyi amaca yönelik kullanmaması sporcunun, enerjisini boşa harcaması demektir (Derwent, 2007:42).

Başarıyı hedefleyen takımlarda, başarısızlık anında meydana gelen hayal kırıklığı, kaygı ve stres taraftar ve sporcuların centilmenlik dışı eğilimlerini de artırmaktadır. Taraftarların sporcuları şiddete davet eden tezahüratları ile sporcuların seyirci psikolojisini doğrudan etkileyen davranışları, saldırgan bir kimliğe bürünmelerine neden olmaktadır. Örneğin; yönetim ve medya tarafından çok başarılı olacağı şekilde koşullandırılan ve başarısız olan takımın taraftarları için her başarısız sonuç inanç kaybı ve düş kırıklığına uğramış bir taraftarın takımına tepkisi kaçınılmaz olacaktır (Var, 2008:44-45).

Toplumda meydana gelen şiddet ve saldırganlık olaylarındaki artıştan spor da payına düşeni almıştır. Günümüzde spora ve özellikle sporun futbol ve basketbol gibi belirli dallarına olan ilginin günden güne artması, bu ilgiye paralel olarak sponsorluk ve reklam gelirlerindeki hızlı artış, bu spor dallarındaki rekabetin her geçen gün sertleşmesine sebep olmuştur. Rekabet koşulları sertleştikçe spor alanları kısır çekişmelere, etik dışı davranışlara, kavga ve ahlaksızlıklara daha çok sahne olmaktadır (Asma, 2008:3).

Küçük bir ayrıntıymış gibi görülen takımların futbolcu forma renkleri, izleyenler tarafından saldırgan bir ipucu olarak algılanabilmektedir. Seyircilerin siyah renk forma giyen takımlara karşı daha olumsuz davranışlarda buldukları belirlenmiştir (Kuru, 2000:135).

Genel anlamda sporla saldırganlığın ilişkisi, geleneksel olarak saldırganlığın dışa vurulmasını sağlamak için sporun yararları etrafında toplanmıştır. Aşırı duygu durumunu, bir olgunun yoğunluğunu, sertliğini kaba ve sert davranışı, eylemi nitelendiren şiddet; aslında spora özgü bir oluşum değil, sosyal anlamda zaten var olan bir gerçektir. Şiddet bir hareketin, bir gücün derecesini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavrama sporda, karşıt görüşlü olanları inandırma veya uzlaştırma yerine, kaba kuvvet kullanarak neticenin değiştirilmesi eylemi olarak bakılmaktadır. Spor; aktif, saldırgan, kuvvete dayalı mücadeleciler bir oyundur. Şiddet unsurları sporun doğasında var olan ve kullanılan şeylerdir. Bu nedenle oyun alanındaki kurallı sert temasları, şiddet unsuru olarak göstermek terminolojik bir hata olarak kabul edilmelidir (Cengiz, 2004:49).

2.1.4.2. Yapılan Sporun Türü ve Saldırganlık İlişkisi

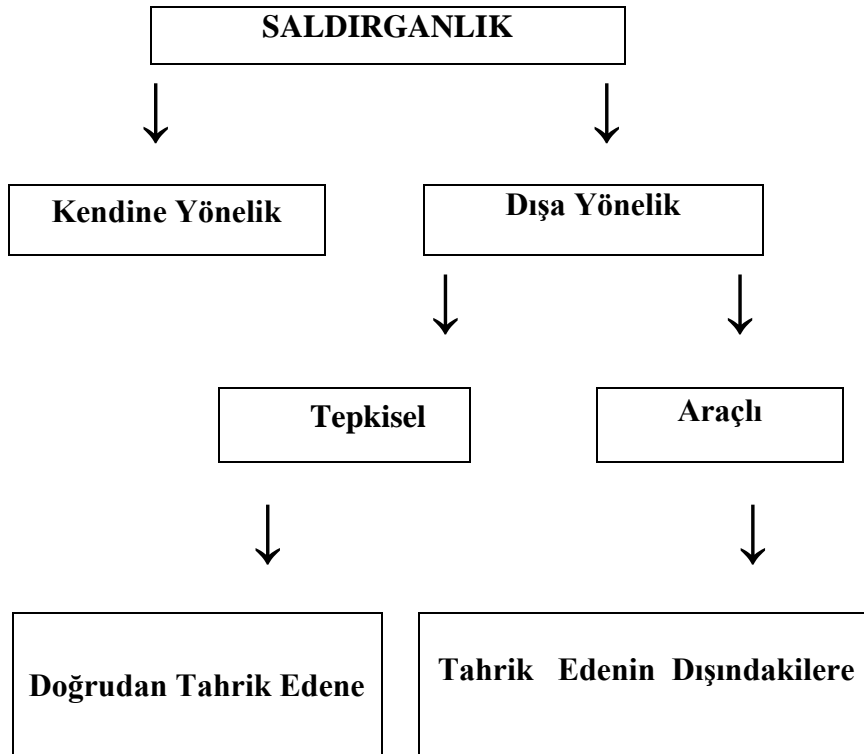
Saldırganlık, değişik spor dallarında farklı şekilde değerlendirilir. Güreşte yapılan bir elense çekme hareketini hentbolda uygulamak mümkün değildir. Bir boks müsabakasında rakibe atılan yumruğun başka bir spor dalında tekrarı cezayı gerektirir. Beden temasının artmasıyla saldırganlığın görülme ihtimali de artar (Özerkan, 2004:146).

Spor müsabakaları ve rekabetin yaşandığı şartlar, saldırganlık gösterileri için uygun bir zemin oluşturur. Fakat rakibe zarar veren her davranış saldırganlık olarak nitelendirilemez. Spor müsabakalarındaki saldırganlığın sınırlarını, ilgili spor dalının kurallarıyla yapılan hareketin taşıdığı niyet ve kasıt belirler (Özmaden ve Yıldırım, 2003:138).

Buna göre spor faaliyetlerini beden temasına göre farklı gruplara ayırabiliriz. Birinci grupta, saldırganlığın sergilenmesine en çok fırsat tanınan bireysel mücadele sporları yer alır. Yakın beden teması bu tip sporların (boks, güreş, judo, tekvando vb.) doğasında vardır. Bu yüzden saldırganlık izlenimi veren hareketler de en çok bu spor dallarında görülür. Beden temasına belirli ölçüde izin veren ve top ile oynanan takım sporları (futbol, hentbol, basketbol vb.) ikinci gurubun içerisinde. Üçüncü guruba, voleybol, atletizm, tenis, bisiklet ve golf gibi sporlar girmektedir. Bu branşlarda herhangi bir vücut teması yoktur. Fakat bu durum, bu sporlarda saldırganlığın görülmeyeceği anlamına gelmez. Koşarken kendisini geçen rakibin formasını çekme, bisiklet yarışında rakibini bisikletten düşürme, kros sırasında çelme takma bu tip sporlarda rastlanabilen saldırganlık durumlarıdır (Özerkan, 2004:146).

2.1.4.3. Sporda Saldırganlığın Yönü ve Türleri

Şekil 4. Sporda Saldırganlığın Yönü

(Şahin, 2003:63)

- ✓ **Kendine Yönelik Saldırganlık:** Kişinin kendisine yönelik öfkesinin saldırganlık içeren, nispeten zararsız bu ilk şekli, sporun da, kişide kendisine dönük bir saldırıyı ortaya çıkarabileceğini açıkça gösterir. Bu tür saldırılar suçluluk ve pişmanlık duyguları veya hayal kırıklıklarının bir sonucu olarak gözükür. Kendine yönelik saldırganlığın en uç noktası, intihar eylemidir. Spor faaliyetleri sırasında da, sporcuların kendilerine zarar verme amacını taşıyan birtakım davranışlar sergilendiğini görmek mümkündür. Kritik bir penaltıyı kaçırarak bir futbolcunun, hırslanarak kale direğine tekme atması sonucunda yaralanması gibi (Baumann, 1994:176).
- ✓ **Dışa Yönelik Saldırganlık:** Sporda, dışa yönelik saldırının hedefi rakip oyuncular, antrenör, hakem veya takım arkadaşlarından birisi veya bunların birkaçı birlikte olabilir. Dışa yönelik saldırı, amaç ve hedefi arasındaki uyumluluk açısından tepkisel ve amaçlı saldırganlık olmak üzere ikiye ayrılır. (İkizler ve Karagözoğlu, 1997:81).
- ✓ **Tepkisel Saldırganlık:** Saldırganlığın amacı ve yöneldiği hedef aynı ise, “tepkisel saldırganlıktan” söz edilir. Sporcu, doğrudan rakibine zarar verme niyeti ile hareket eder (Acet, 2005:58).
- ✓ **Araçlı Saldırı:** Araçsal saldırganlıkta amaç, karşıdaki kişiye acı ve zarar vermek olmayıp, saldırganlığı, bir amacın gerçekleşmesi için bir araç olarak kullanmaktır. Bir başka anlatımla araçsal saldırganlık, sonuç için bir amaçtır (Tiryaki, 2000:150).
- ✓ **Doğrudan Tahrik Edene Yapılan Saldırganlık Türü:** Sporcu, seyirciyi tahrik eden kişiye yönelik doğrudan yapılan saldırı, bu tür saldırı çeşididir (Acet, 2005:59).
- ✓ **Tahrik Edenin Dışındakilere Yapılan Saldırganlık Türü:** Hakemin verdiği kararların hatalı olduğunu düşünen bir sporcunun, öfkeyle rakibini yaralaması veya seyirciyi kızan antrenörün hırsla sporcusunun üzerine yürümesi gibi (İkizler ve Karagözlü, 1997:82).

2.1.4.4. Sporda Saldırganlığın Nedenleri

- ✓ Sporcu ve takımı kaybediyorsa, hakem veya hakemlerin kötü bir müsabaka yönettikleriyle ilgili bir algıları varsa, şaşırılmışlarsa, herhangi bir fiziksel temas ya da sakatlana sonucu fiziksel olarak acı çekiyorlarsa, sporcu kapasitesinin altında onuyorsa (Tiryaki, 2000:159).
- ✓ Kendisinin yeterli olmadığına inandığı veya başka bir sebepten dolayı geri çevirdiği bir rol, müsabaka veya fonksiyon gibi bir duruma zorlanan bir oyuncu iki türlü tepki gösterir. Kaçış veya saldırı. Kaçış ya cezalandırılır, ya da başkalarının küçük görmesi ve alay etmesinde olduğu gibi toplumsal açıdan dikkate alınmamaya yol açar. Esasen saldırı davranışı da ceza tehdidi altındadır, fakat toplumsal karalama tehlikesi çok düşük olduğu için, bu yola çok sık olarak başvurulur (Baumann, 1994:175).
- ✓ Saldırıya yol açan öfke, hiddet ve kızgınlık duygularının kaynakları arasında, seyircilerin de ağırlıklı bir yeri vardır (İkizler ve Karagözlü, 1997:82).
- ✓ Rakiplerin birbirlerine karşı kurduğu üstünlük durumunda yenilen veya kaybeden takımın sporcuları ve seyircilerin psikolojik olarak çöküntü yaşaması ve bunu şiddet olarak dışa vurması (Wann, 2005:31).
- ✓ Saldırgan davranışların ortaya çıkmasında, spor müsabakasının ne pahasına olursa olsun kazanılmasını düşünen ve bu yolda hareket eden sporcu kadar; bu zihniyetle hareket eden yönetici, antrenör ve taraftarın da büyük rolü bulunmaktadır (Yetim, 2005:216).
- ✓ En son olarak sporcunun yaşı, kişiliği, eğitim düzeyi, ailesi; fiziki ve coğrafi çevre, kültür ve bazı demografik faktörler de sporcuların saldırgan davranmalarında rol oynayan faktörler arasında gösterilebilir (Asma, 2008,79).

2.1.4.5. Sporda Saldırganlığın ve Şiddetin Önlenmesi

- ✓ Sporda saldırganlığın ve şiddetin önlenmesine yönelik girişimler için saldırganlığın kökenlerinin bilinmesi; koç, sporcu ve kulüp yöneticilerinin sorumluluk almaları; medya kuruluşlarının saldırganlık yaratacak yayınlardan kaçınmaları; seyirci, taraftar ve dolayısıyla toplumun fair-play çerçevesinde davranması için eğitilmesi desteklenmesi gibi koşulların sağlanması gereklidir (Derwent, 2007:51).
- ✓ Sporun bir kavga değil, barış, kardeşlik, dostluk duyguları içinde mertçe yapılan bir yarışma olduğu herkese öğretilmelidir (Acet, 2005:80).
- ✓ Spor müsabakalarının amacı, centilmence yarışmak ve kazanmanın yanında; sporcuları, yöneticileri, taraftarları, kulüpleri ve hatta toplumları birbirlerine yakınlaştırıcı, kaynaştırıcı ve dostluk bağlarını kuvvetlendirici olmalıdır (Yetim, 2005:216).
- ✓ Sporcularını saldırgan davranışlara yönelten veya onları bu davranışlardan dolayı ödüllendiren koçların lisansları iptal edilmelidir (Tiryaki, 2000:160).
- ✓ Koçlar ve kulüp yöneticileri yarışma öncesinde gerginlik ve saldırganlık yaratacak açıklamalardan kaçınmalı, yapacakları açıklamalar fair play olgusunda odaklanmalıdır (Doğan, 2007:135).

2.1.4.6. Dünya’da Spor Alanlarında Meydana Gelmiş Önemli Şiddet Olayları

1964’ de İngiltere’de Bolton ile Stoke arasında oynanan İngiltere Kupası yarıfinal karşılaşmasında 33 kişi başı ezilerek öldürülmüştür (Şahin, 2003: 53).

1964 Lima (Peru)’da, 24 Mayıs günü Tokyo Olimpiyatları eleme grubu karşılaşması olan Peru-Arjantin maçı sırasında hakem ev sahibi takımın golünü iptal edince tribünlerde olaylar çıkmış, bu olaylar sonucunda 320 kişi ölmüş ve bine yakın kişi sakat kalmıştır. (Erkal, Güven ve Ayan, 1998:164).

Temmuz 1969' da Honduras ile El Salvador milli takımları arasında oynanan Dünya Kupası ön eleme grup maçında çıkan olaylar, iki ülke arasında 4 gün süren bir savaşa dönüşmüş ve çok sayıda insan ölmüştür (Var, 2008:37).

Cali (Kolombiya, 1982)'de, Pascal Guerrero Stadı'nda 17 Kasım günü, Cali-Amerika maçı sonunda çıkan olaylarda 24 kişi ölmüş ve 197 kişi yaralanmıştır (Erkal ve diğerleri 1998:165).

Mayıs 1985'de Brüksel'de oynanan Juventus ile Liverpool arasındaki Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası Final maçının başlamasından önce Liverpool taraftarlarının İtalyanlara saldırması ve çıkan panik sonucu bir duvarın çökmesi ve taraftarların tel örgülere sıkışması sebebiyle 38 İtalyan taraftar ve 1 Belçikalının öldüğü olaylara Heysel Faciası ismi verilmiştir. Bu olaylar sonrasında İngiltere'ye ve İngiliz takımlarına uluslararası karşılaşmalardan 5 yıl men cezası, Liverpool'a ise 8 yıl ceza verilmiştir (Vikipedi Özgür Ansiklopedi, 2011).

Ocak 1989'da, iki Çinli atlet start tabancısıyla 6 kişiyi öldürmüştür. Çin'in Beijing bölgesinde meydana gelen olayda 110 m. engelli koşucusu Shang Weidong ile arkadaşı dekatloncu Li Rihichvan yaptıkları antrenman sonrası 3 kişi ile tartışmışlar, tartışmanın büyümesiyle ellerindeki start tabancısıyla 3 kişiyi öldürmüşlerdir. Daha sonra 4 kişiyi rehin alan atletler bu şahıslardan, 2000 Yuan istemişler, parayı alamayınca da üçünü öldürmüşlerdir (Var, 2008:39).

Temmuz 1994'te, Dünya Kupası'nda ilk turda veda eden Kolombiya Milli Takımının defans oyuncusu Andres Eskober ülkesinde fanatik taraftarlar tarafından silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür. (Erkal ve diğerleri 1998:169).

Ekim 2010'da Çin ile Brezilya milli takımları arasında oynanan basketbol hazırlık maçında saha adeta boks ringine döndü. Çin'in Henan eyaletinin Xuchang şehrinde ev sahibi takım ile Brezilyalı basketbolcular arasındaki tekme ve yumruklaşmalar büyük tepki çekti. Salı günkü maçın ilk çeyreğinde bir brezilyalı oyuncunun Çinli Zhang Qingpeng'e sert bir müdahalede bulunması nedeniyle gerginlik yaşandı. NBA'deki New Orleans Hornets ve Cleveland Cavaliers'ın asistanı ve şu an Çin milli takımının hocası Bob Donewald, söz konusu faul nedeniyle hakeme bağırarak

tepki gösterdi. Bunu üzerine saha bir anda karıştı. İki takım oyuncularını sportmenliği bir kenara bırakıp birbirlerine yumruk ve tekme atmaya başladı (Futbolingo, 2010).

Şubat 2011’de Yunanistan Ligi’nde Olympiakos’un Panathinaikos’u 2-1 yendiği karşılaşma sonrasında çıkan olaylarda Panathinaikos’lu oyuncular Olympiakos taraftarları tarafından tartaklanmış, Panathinaikos taraftarları ise Olympiakos’lu oyuncuların evlerine saldırmışlardır (Berberakis, 2011).

2.1.4.7. Türkiye’de Spor Alanlarında Meydana Gelmiş Önemli Şiddet Olayları

1934 yılında Galatasaray ve Fenerbahçe arasında oynanan maçta yaşanan olaylarda iki takımdan da 17 futbolcu sahalardan men edilmiş ve maç yarım kalmıştı (Somalı, 2005:76).

1967-1968 İkinci Profesyonel Ligi’nde, Kayseri ve Sivasspor arasında oynanan maçta 38 kişi statta hayatını kaybetmiştir (Şahin, 2003:53).

1973–1974 sezonunda üçüncü ligde şampiyonluğa giden Çorumspor ile Tokatspor arasında Çorum’da oynanan karşılaşmada Tokatsporlu bazı oyuncular ile seyirciler arasında çıkan tartışmalar ancak polisin müdahalesiyle yatıştırılabildi. Maç sonunda ise, il sınırına kadar polis koruma aracı eşliğinde yolculuk eden Tokat spor kafilesini taşıyan otobüs bir grup Çorumspor taraftarlarınca taş yağmuruna tutulmuştur. Bu olaylar Çorum ve Tokat halkı arasındaki gerginliği arttırırken ligin ikinci devresinde bu kez Tokat’ta oynanan maç sırasında Çorumlu taraftarlara karşı tezahürat yapılmış ve maç çıkışında da üzerlerine taş yağdırılmıştır. (Çoker, 2003:168)

Ekim 1993’te, Kocaelispor’un Ankaragücü ile yapacağı maçı izlemek üzere yola çıkan, fanatik Kocaelispor’lu taraftarlar arasında meydana gelen, yer kavgası sonucu Selçuk Soner adlı seyirci silahla öldürülmüştür. Soner’i tek kurşunla öldüren Yaşar Alp, olay sonrası 18 fanatik Kocaelili taraftar ile birlikte kayıplara karışmıştır (Var, 2008:39).

Eylül 2007’de Elmalı’da yapılan Tarihi Elmalı Yeşilyayla güreşlerinde kura çekimi sonrası başpehlivan güreş müsabakasında Salih Dorum’ un rakibine yumruk atması sonucunda güreş alanı kavga alanına dönüşmüş ve sahadaki kavga daha sonra tribünlere sıçramıştır (İhlas Haber Ajansı [İHA], 2007).

Kasım 2009’da Abdi İpekçi Spor salonunda Galatasaray ile Fenerbahçe erkek basketbol takımları arasında oynanan maçta Galatasaraylı seyirciler Fenerbahçeli basketbolculara saldırmışlar ve sahaya sayısız madde fırlatmışlardır (Fenerbahçegalatasaray, 2009).

Kasım 2009’da Aroma Bayanlar 1. voleybol liginde oynanan Ankaragücü - Fenerbahçe Acıbadem karşılaşmasında olaylar çıktı. Selim Sırrı Tarcan spor salonunda oynanan karşılaşmanın ilk setinde durum 2-2 iken Ankaragücü taraftarları ile salonda görevli özel güvenlik güçleri arasında olaylar çıktı. Tribünlere pankart asmak isteyen Ankaragücü taraftarlarına özel güvenlik güçleri müsaade etmedi. Bunun üzerine 2 taraf arasında gerginlik başladı. Sözlü tartışmaların ardından Ankaragücü taraftarları ile güvenlik görevlileri arasında tekme tokat kavga başladı. 50-60 kişinin karıştığı kavganın büyümesi üzerine 2 takımın bayan voleybolcuları soyunma odalarına kaçmıştır (Habervitrini, 2009).

Mart 2010’da Atatürk Olimpiyat Stadı’nda İstanbul Büyükşehir Belediyespor ile Diyarbakırspor arasında oynanan Turksell Süper Lig karşılaşmasında hakem Hüseyin Göçek’in golden önceki serbest vuruşta yanlış karar verdiğini düşünen Diyarbakırspor’lu taraftarlar sahaya girerek futbolcuları ve hakemi kovalamaya başladılar. Olaylar sonucunda maç durdu (Kanaldspor, 2010).

Aralık 2010’ da İstanbul’da Beşiktaş ve Bursaspor arasında oynanan Spor Toto Süper Lig karşılaşması öncesi taraftarlar arasında çıkan olaylarda 4 Bursaspor taraftarı bıçakla yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır (Habertürkspor, 2010).

Nisan 2010’da Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (NKÜ) Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu ve Çorlu Meslek Yüksekokulu arasında oynanan kız voleybol maçında taraftarlar arasında kavga çıkmış ve 6 öğrenci gözaltına alınmıştır (Doğan Haber Ajansı [DHA], 2010).

Şubat 2011'de Tokat'ta, Tokatspor-Adanademirspor maçı öncesi iki takım taraftarı arasında çıkan kavgada 2 kişi bıçakla yaralanmıştır (Tümspor, 2011).

Şubat 2011'de Ankaragücü ve Beşiktaş arasında oynanan maçın devre arasında Kaptan İbrahim Üzülmez, yenilen golden sonra kendisine küfür ettiği gerekçesiyle İbrahim Toraman'ı yumrukladı (Yiğit, 2011:67)

2.1.5. Saldırganlık İle İlgili Araştırmalar

2.1.5.1. Saldırganlıkla İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Kocatürk (1982); üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada, spor alanını seçen öğrencilerin saldırganlık puanlarının eğitim alanındaki öğrencilerin saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu, bireysel mücadeleyi gerektiren spor türlerine ilgi duyanların saldırganlık düzeylerinin de yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Tuzgöl (1998); cinsiyet ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi karşılaştırdığı araştırmasında, erkeklerin saldırganlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgusunu elde etmiştir. Ergenlerde aile gelir düzeyi ve saldırganlık düzeyi açısından bir farklılık olmadığı bulgusunu elde etmiştir. Yine aynı araştırmada anne-baba eğitim düzeylerine göre bireylerin saldırganlık düzeylerinin farklılaşmadığını tespit etmiştir. Anne-baba tutumları ve saldırganlık düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen Tuzgöl, anne-baba tutumlarına göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık olmadığını belirtmiştir.

Gürsoy (2002); araştırmasını, annesi çalışan ve çalışmayan çocukların saldırganlık eğilimlerinin saptanması ve cinsiyet, yaş, doğum sırası, kardeş sayısı, anne-baba öğrenim durumu değişkenlerinin saldırganlık eğilimlerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapmıştır. Araştırmada, annesi çalışmayan çocukların saldırganlık puan ortalamalarının annesi çalışan çocukların puan ortalamalarından daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yaş, cinsiyet, annenin çalışma durumu değişkenlerinin saldırganlık puan ortalamalarında anlamlı bir farklılığa neden olurken, doğum sırası, kardeş sayısı, anne-baba öğrenim durumu değişkenlerinin anlamlı bir farklılığa neden olamadığı görülmüştür.

Karataş (2005); anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkileri isimli araştırmasında, anne-baba saldırganlık düzeyleri ile öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Anne-babanın saldırganlık düzeyi arttıkça öğrencilerin de saldırganlık düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada, öğrencilerin cinsiyet, sınıf düzeyi ve kardeş çifti türü açısından saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıkların bulunmadığı bulgusu elde edilmiştir.

Ramazanoğlu ve Çoban (2005); futbol seyircilerinin saldırganlık davranışları ve önlenmesi üzerine yaptıkları çalışmada, spor seyircilerinin olumsuz davranışlarının daha geniş kitlelerde rahatsızlık yarattığı, bunun saldırgan tutumları tetiklediği, ayrıca spor magazin programlarının da spor seyircilerinin saldırgan davranış gösterme eğilimlerini artırdığı bulgularını elde etmişlerdir.

Ağlamaz (2006); Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin kendini açma düzeyi ile saldırganlık puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş olup, kendini açma düzeyleri düşük öğrencilerin saldırganlık puanları, kendini açma düzeyi yüksek olan öğrencilerden daha yüksektir. Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanları, öğrenim gördükleri okul türü, cinsiyet, anne-baba öğrenim düzeyi, ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılığa neden olurken, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılığa neden olmamıştır.

Efiliti, (2006); Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi isimli araştırmasının sonucunda, erkek öğrencilerin saldırganlık puanları, kız öğrencilerin saldırganlık puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Öğrencilerinin saldırganlık puan ortalamaları okul türü değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Ticaret lisesi ve genel lise öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarının diğer lise öğrencilerin saldırganlık puanlarından yüksek çıkmıştır. Lise1 ile lise 3.sınıfta okuyan öğrencilerin puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı değilken, lise 2. sınıfta okuyan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarıyla lise1 ve lise3 de okuyan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu görülmektedir. Yani lise 2'nci sınıfta

okuyan öğrencilerin lise 1'inci ve lise 3'üncü sınıfta okuyan öğrencilere göre saldırganlık puanları daha düşüktür.

Güner, (2006); Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi isimli çalışmasının sonucunda, ferdi sporlar (tekvando, güreş yüzme), ve takım sporlarının (basketbol, futbol, voleybol) saldırganlık türleriyle olan ilişkilerine bakıldığında gruplar arasında yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Cinsiyet açısından bakıldığında bayan sporcularla erkek sporcular arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Takım ve bireysel spor yapan erkek sporcular karşılaştırıldığında ise; yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık ve genel saldırganlık arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık saptanmıştır.

Dervent, (2007); Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi isimli araştırmasında elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir; spor yapan denekler spor yapmayanlardan daha atılgandırlar. Yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık özellikleri açısından spor yapmayan ve spor yapan denekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. Cinsiyetlerine göre tüm deneklerde saldırganlık özellikleri açısından da anlamlı bir fark bulunamamıştır. Spor yapan kız deneklerin yapmayan kızlardan daha atılgan oldukları saptanmış ancak diğer saldırganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Spor yapan kız ve erkek deneklerin atılganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiş, kızların erkeklerden daha atılgan oldukları anlaşılmıştır. Spor yapan kız ve erkeklerin diğer saldırganlık özelliklerinin ise birbirlerine yakın olduğu belirlenmiştir. Spor yapmayan erkek ve kız deneklerin saldırganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Güçkıran, (2008); İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimi algıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki isimli çalışmasının sonucunda ilköğretim okulu öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve okul iklimi algılarının demografik değişkenlere göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Bununla birlikte öğrencilerin saldırganlık düzeyleri ile okul iklimi algıları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Okullarda olumlu bir iklimin varlığının öğrenci saldırganlığını azalttığı tespit edilmiştir.

Yıldız, (2009); Spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi isimli çalışmasında sonuç olarak; spor yapanlar ve yapmayanlar arasında genel saldırganlık ve atılgan saldırganlık davranışları arasında bir farka rastlanmamıştır. Ancak spor yapanların yıkıcı saldırganlık özelliklerinde anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Spor yapmayanlarda ise edilgen saldırganlığın anlamlı bir farklılığı gözlenmektedir.

2.1.5.2. Saldırganlıkla İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Bandura, Ross ve Ross (1961); deneysel bir çalışma yaparak çocuklarda saldırganlığa tanık olmanın saldırganlık üzerindeki etkisinin incelemiştir. Toplam 72 çocukla deney düzeni içerisinde çalışmışlardır ve buna göre; oyuncak bebeklere saldırganca davranıldığını izleyen çocukların, bebeklere sakin bir şekilde davranan yetişkinleri izleyen çocuklara göre, oyuncak bebeklere yalnız kaldıklarında daha saldırganca davrandıklarını gözlemişler ve çalışmanın sonunda taklit süreci içinde bu çocukların daha saldırgan eğilimler gösterdikleri sonucuna varmışlardır.

Feshbach (1969); çalışmasında, hem direk hem de dolaylı saldırganlıktaki cinsiyet farklılıklarını incelemiştir. Feshbach, dolaylı saldırganlık hakkındaki işlevsel tanımlamasına yok sayma, reddetme, uzak durma ve dışlama gibi davranışları dâhil etmiştir. Direkt saldırganlığın içerdiği davranışları ise; fiziksel saldırganlık tepkileri, sözel tehditler ve düşmanlık içeren ifadeler olarak belirtmiştir. Araştırmada, cinsiyet farklılıklarını; 6 ve 7 yaşındaki çocukların yeni gelen birisiyle olan etkileşimlerini izleyerek ve de çocukların direkt ya da dolaylı saldırganlık gösterme sıklıklarıyla kişiye yaklaşırkenki dostluk, uyumluluk ve işbirliği davranışlarıyla değerlendirmişlerdir. Araştırma sonunda, kızların direkt saldırganlık gösterme sıklıklarıyla erkeklerinki karşılaştırılınca hiçbir cinsiyet farklılığına ulaşılmamıştır. Dolaylı saldırganlık ölçümlerinde ise, kızların bu tip davranışı erkeklerden önemli derecede daha fazla gösterdikleri ortaya çıkmıştır.

Eron, (1987); saldırgan davranışın gelişimini 22 yıl süresince 3 kuşak üzerinde araştırmıştır. Araştırmada Hull-Spence Teorisi doğrultusunda tahrik etme, teşvik, özdeşleşme ve sosyo-kültürel değişkenler ele alınmıştır. 8 yaşından 30 yaşına kadara

olan sürede erkek deneklerde % 50, kadın deneklerde ise % 35 oranında saldırgan davranışlarda sabitlik görüldüğü saptanmıştır.

Crick ve Grotpeter (1995); araştırmalarında, cinsler arasında saldırganlığın nasıl ifade edildiğini sistematik olarak incelemiştir. Araştırma sonunda kızların ve erkeklerin aynı derecede saldırganlık gösterip öfkelerini değişik yollarla ifade ettiklerini, erkeklerin saldırganlık konusunda daha dışa dönük olduğunu, kızların ise daha içe dönük olup daha sosyal yollu bir saldırganlık gösterdiğini gözlemlemiştir.

Anderson ve Murphy (2003); gençlerde şiddet içerikli videolar ve oyunlarla saldırganlık arasındaki ilişkileri 90 kişilik bir örneklem grubu üzerinde inceledikleri araştırmada, televizyonlarda şiddet içerikli filmlerle videoların ve oyunların gençlerde saldırganlık davranışlarını tetiklediği bulgusunu elde etmiştir.

Russell (2003); kültürler arası yaptığı araştırmada, Amerikalı örneklem grubu üzerinde Avustralya ve ABD’li çocuklarının saldırganlık eğilimlerini karşılaştırmış; saldırganlık eğilimi açısından cinsiyet ve kültür ayrımlarının önemli farklılıklar oluşturduğu, ABD’li çocukların Avustralya’lı çocuklara göre daha saldırgan oldukları bulgusunu elde etmiştir.

2.2. EMPATİ

2.2.1. Empatinin Kökeni, Tarihçesi ve Tanımları

Bu kavram Yunanca “*empatia*” kelimesinden gelmektedir. Almanca “*einfihlung*” kelimesinden İngilizceye “*empati*” olarak çevrilmiştir. Empati kavramının iki kökeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Almanca “*einfihlung*” terimidir. Bu terimi literatüre kazandıran Empati kavramının tarihsel gelişiminde en önemli kişilerden birisi olan Alman psikolog Theodor Lipps’dir (Alçay, 2009:21).

Dilimize Fransızcadan geçmiş olmakla birlikte sözcüğün kökü Eski Yunancaya dayanmaktadır. *έν* (*en*), "iç, içinde" + *πάθος* (*patos*), "duygu" köklerinden türeyen *ἐμπαθεια* (*empathia*), sözcüğü "fiziksel etki, duygu, özel ilgi" anlamlarında

kullanılmaktaydı. Kavram, Theodore Lipps tarafından Almanca *emföhlung* (içinde hissetme) sözcüğüne adapte edilmiş ve İngilizce ve Fransızcada da bu yeni terimden yola çıkılarak kullanılmaya başlanmıştır. Alman bilim adamı Theodor Lipps tarafından ilk kez 1897 yılında çağdaş kullanımıyla ele alınan empati kavramı yaklaşık yüz yıl boyunca birçok bilim adamı ve araştırmacı tarafından farklı boyutlarıyla araştırılmıştır (Filiz, 2009:8).

1950’li yıllara kadar empatinin bilişsel yönü göz önüne alınarak tanımlar yapılmıştır. 1960’lara gelindiğinde empatinin bilişsel yönüne duyuşsal boyut da eklenmiştir. Empatinin duyuşsal boyutuna göre karşıdaki kişiyi anlamak ve karşıdakinin duygularını fark etmesi ve duygularını analiz etmesi gereklidir. 1970’lerde ise üçüncü aşamaya gelinmiştir. Bu yıllarda empatiye bir bireyin bir kişinin duygusunu anlaması ve ona iletmesi süreci anlamı yüklenmiştir (Ural, 2010:53).

Literatür incelendiğinde empati kavramının farklı yazarlar ve kuramcılar tarafından farklı şekillerde tanımlandığı, hatta aynı kuramcıların bu kavrama yükledikleri anlamın da zamanla değişikliğe uğradığı görölmektedir (Pişkin, 1989: 775).

Empati kavramı genelde bir başka kişinin duygularını anlayabilme yeterliği ve diğer kişinin rolünü, bu role girmeden psikolojik olarak kavrama olarak tanımlanır (Barut, 2004:3).

Terim olarak empati, başkalarının düşünce ve duygularının ve bunların muhtemel anlamlarının objektif bir şekilde farkında olma; karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini temsili olarak yaşama anlamına gelmektedir (Budak, 2005:258).

Empati, bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır. Günümüzde Rogers’in 70’li yıllarda ulaştığı empati tanımı yaygın olarak kabul edilir. Rogers’in kabul gören bu tanımı bugün genel olarak herkesin üzerinde uzlaştığı, katı bir nitelik taşımayan şekliyle şöyledir: Bir kişinin kendisini, karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecine “empati” adı verilir (Dökmen, 2009:157).

Güçlü bir iletişim yeteneği olan empati; genel olarak karşıdakinin ne düşündüğünü ve hissettiğini, o anda neye ihtiyacı olduğunu anlamak ve yargılamadan o kişiye bunu iletmektir (Ünal, 2007:134).

2.2.2. Empatiyle Karıştırılan Kavramlar

Empati çok sık kullanılan, ancak az anlaşılan bir kavramdır. Değişik tanımları yapılmasına rağmen bazı kavram ve tutumlarla karıştırılabilmektedir. Empati kavramının sıklıkla karıştırıldığı kavramlar olan sempati, özdeşleşme, içtenlik ve sezgisel tanı kavramları aşağıda empati ile karşılaştırılarak açıklanmıştır (Çelik, 2008:54).

2.2.2.1. Empati ve Sempati

Eski Yunancadaki “sympatheia” sözcüğünden (syn, ile; pathos, acı çekme anlamına gelmektedir) İngilizceye “sympathy” olarak aktarılan terimin kelime anlamı “birisiyle birlikte acı çekme” anlamına gelmektedir (Karabağ, 2003:27).

Empati ve sempati birbiriyle sıklıkla karıştırılan iki kavramdır. Bunun nedeni ikisinin de başkalarının duygusal yaşantıları karşısında gösterilen tepki biçimleri olmasından kaynaklanır. Ancak empati ile sempati arasında bazı önemli farklılıklar vardır. Şöyle ki sempati, acı çeken bir kimse karşısında onun duygularıyla ilgili yüksek bir farkındalığı ve onu teskin etme çabasını içerir. Sempati duyan kişi karşısında acı çeken kişiyi bir an önce teskin etme çabası içindedir ve bunu yapmadığı zaman suçluluk duyabilir (Öner, 2001:30).

Bir insana sempati duymak demek, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Karşımızdaki kişiye sempati duyuyorsak, onunla birlikte acı çekeriz ya da seviniriz. Empati kurduğumuzda ise karşımızdakinin duygu ve düşüncelerini anlamak esastır. Kendimizi sempati duyduğumuz kişinin yerine koymamız ve onu anlamamız şart değildir; Sempati de “yandaş” olmak esastır. Empati kurduğumuzda ise karşımızdaki kişiyle aynı

duyguları ve görüşleri paylaşmamız gerekmez; sadece onun duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışırız. Bir insanı “anlamak” başka şeydir, ona “hak vermek” başka şey. Empatide anlamak, sempati de ise anlamış olalım ya da olmayalım, karşımızdakine hak vermek söz konusudur. İnsanlar bazen bir yakınları acı çektiğinde aynı acıyı çekerler. Örneğin eşleri doğum sancısı çeken erkekler, benzeri bir sancıya tutulabilirler. Bu tür sancılar, bir sempati ifadesidir. Yüzyılımızın başlarında (1908) McDougall bu duruma “sempatik acı çekme” adını vermiştir (Dökmen, 2009:161-162).

Empatide, bir diğer kimsenin duygusal yaşantısına katılmamakla beraber o kişiyi anlamak ve onun bu yaşantısındaki çarpıcı bazı noktaları algılayabilmek yer alır. Sempati ise, yalnızca başkalarının duygularına katılma olduğundan, empatiye göre daha sınırlı bir yaşantıdır. Sempati empatiye göre daha sınırlıdır. Çünkü sadece karşıdaki kişinin duygularına katılmak söz konusudur. Ayrıca sempatide, sempati duyan kişinin yaşantıları vardır. Oysa empatide, empati duyan kişi kendi istek, duygu ve yönelimlerinden uzakta kalır ve kendini bir anlamda karşısındaki kimseye verir, onun yaşantısına katılır ve bu yaşantıyı onun bakış açısıyla görmeye çalışır. Kısaca empati kuran kişi karşıdaki birey gibi davranır. Sempati duyan ise karşıdaki birey olur. Sempatide karşıdaki kişi ile ortak duygu, ilgi ve çıkarlar paylaşılır. Empatide ise karşıdaki kişinin duyguları doğru olarak hissedilmeye çalışılır (Akkoyun, 1982:66).

2.2.2.2. Empati ve Özdeşleşme

Sempatide karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerine katılma olduğu ifade edilmişti. Özdeşleşmede, bir kişinin, başka bir kişi gibi olma ve onun gibi davranma eylemi vardır. Burada kişi, kendi benliği yerine başka bir kişinin benliğini yerleştirmektedir. Kısaca özdeşleşmede iki kişi aynı benliği paylaşırken, empatide iki ayrı benlik birlikte var olmaktadır (Uğur, 2007:73).

Özdeşim, bilinç dışı çalışan ve kişinin kendisini başka birine göre biçimlediği zihni bir mekanizmadır. Bu anlamda özdeşim empati değil, diğer kişi ile güçlü bir duygusal bağ oluşturmak için diğeri gibi olma isteğidir. Ayrıca bu iki süreç arasında

yoğunluk, derinlik ve kalıcılık temellerine dayanan farklılıklar bulunmaktadır (Yılmaz, 2003:27).

Karşımızdaki kişi ile kendimizi özdeşleştirerek, onu model alır, onun duygu ve davranışlarını kendimize yansıtırız. Böylece, karşımızdaki kişinin bakış açısını kaybederek özdeşimlerimiz çerçevesinde değerlendirmeler yaparız ki, bu da yanlı bir yaklaşım tarzıdır. Böyle bir durumda özdeşim kurmak empatiyi zedeleyebilir (Dökmen, 1997:42).

2.2.2.3. Empati ve İçtenlik

İçtenlik, samimi, saydam ve açık olmaktır. Danışanın kendi içsel yaşantılarını algılayabilmesini ve bunları danışma ilişkisi içinde yaşayabilmesini içerir (Köseoğlu, 1994:20).

Empati ile içtenlik kavramları bir bakıma iç içedirler. Empatik anlayış kişinin karşısındakinin iç dünyasına girerek bunu kendi içinde yaşaması; içtenlik ise bunu yaparken aynı zamanda kendi yaşantısını da algılayabilmesi için çaba içerisinde olmasıdır. İçtenlik ve empati birbirini dışlamamakta hatta tamamlamaktadır (Akkoyun, 1982:65).

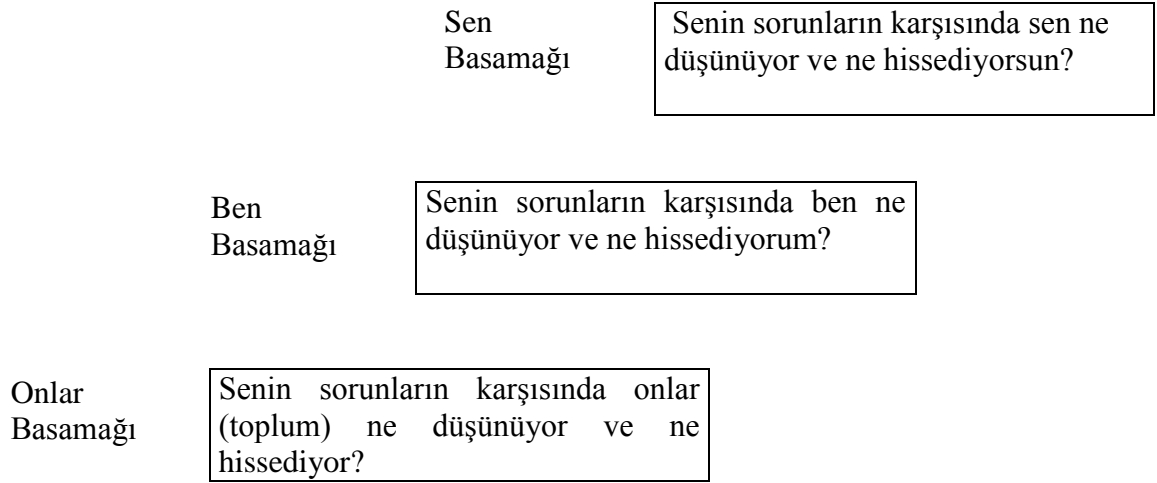
2.2.2.4. Empati ve Sezgisel Tanı

Bu iki kavram da hemen hemen birbirinin karşıtıdır. Sezgisel tanı, bir kimsenin ihtiyaç ve yönelimlerini ortaya çıkarma, çözümlenme ve formüle etme yeteneği ile ilgilidir. Burada bir diğer kimsenin yaşantısına bilinçli olarak katılma yer almamaktadır. Bir yaşantıyı gözleme ve gözlenen yorumlama söz konusudur. Empatide ise her türlü değerlendirmeden kaçınılmaktadır (Akkoyun, 1982: 67-68).

2.2.3. Empati Basamakları

Dökmen (1988) 'in ortaya koyduğu aşamalı empati sınıflandırmasına göre üç temel empati basamağı vardır. Bu basamaklar Onlar Basamağı, Ben Basamağı ve Sen Basamağı'dır.

Şekil 5. Aşamalı Empati Sınıflaması

(Dökmen, 2009:174)

Dökmen, yukarıda sıralanan üç temel empati basamağını kapsayacak şekilde on alt basamak oluşturmuştur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir; senin problemin karşısında başkaları ne düşünür, ne hisseder?, eleştiri, akıl verme, teşhis, bende de var, benim duygularım, destekleme, soruna eğilme, tekrarlama, derin duyguları anlamadır (Rehber, 2007:12).

2.2.4. Empatinin Bileşenleri

Empatinin bileşenlerini Goldstein ve Michaels'in (1985) öne sürdüğü model çerçevesinde incelenmiştir. Bunlar, empatinin bilişsel (cognitive) bileşeni, duygusal (affective) bileşeni, bildirişimsel (communicative) bileşeni, algısal (perceptive) bileşeni şeklindedir (Akçalı, 1991:19).

a) Bilişsel Empati

Empati; bilişsel açıdan, başkalarının düşüncelerini, niyetlerini, ihtiyaçlarını, duygularını vb. anlamaktan oluşan bilişsel bir süreçtir (Ceyhan, 1994:33).

b) Duygusal Empati

Duygusal empati, empatinin önemli bir yönü olarak ele alınmıştır. Kuramcılar, empatinin duygusal yönünü, diğer kişinin duygularına duyarlı olma, diğer kişinin duygularını paylaşma becerisi olarak tanımlamışlardır. Empatinin duygusal yönü göz önüne alınmadığında empati, sadece diğer insanın yaşantısını tanımlama ve etiketleme becerisi olur. Duygusal yön, empatik yaşantının çok önemli bir parçası olarak görülmüştür (Yılmaz, 2003:25).

c) Bildirişimsel Empati

Empatinin bildirişimsel bileşeni, empatinin bilişsel ve duygusal bileşenleri sürecindeki yaşantıların karşdakine iletilmesidir. Empati, bir başka kişinin algılamalarını ve duygularını kavrama ve anlama, bu anlayışı doğru olarak iletme yeteneğidir (Akçalı, 1991:20; Öner, 2001:33).

d) Algısal Empati

Empatinin algısal bileşeni, bireyin bir başkasının duygularıyla ilgili deneyimde ilk adımdır. Empati kuracak kişi dikkat etmeli ve hedef kişinin ifade ettiği hareketlere, yüze, sözlere, ses tonuna, içeriğe, zamanlamaya ait tüm imaları içine almalıdır. Ancak bunları algıladıktan sonra empatiyi yapan kişinin duygusal ve bilişsel süreçleri bu imaj üzerinde çalışabilirler, daha sonra da yaşantıların bildirim aşamasına geçilir (Öner, 2001:32).

2.2.5. Empati ve Eğitim

Eğitim ortamlarında empati, gerek eğitimciler ve öğrenciler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasında ve eğitim programlarının hazırlanılıp uygulanmasında bir araç; gerekse ilerde eğitim sektöründe çalışmayı planlanan kişilere kazandırılması gereken bir özellik olması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır (Uğur, 2007:76).

Empatinin doğumla birlikte kazanıldığını ortaya koyan araştırma bulguları da var olmakla beraber empatinin öğretilebilir bir süreç olarak eğitim vasıtasıyla geliştirilebilir olması önemlidir (Ural, 2010:53).

Empati eğitimi, hem çocuklarda hem de yetişkinlerde sevecenliği ve bilişsel duygusal yakınlığı zenginleştirir ve aynı zamanda, daha sosyalleşmiş davranışlara yol açar (Halıcıoğlu, 2004:17).

Empati eğitiminde en uygun yol genel olarak dört grupta toplanmıştır. Bunlar Didaktik Eğitim Tekniği, Yaşantısal Eğitim Tekniği, Rol Oynama Tekniği, Modelden Öğrenme Tekniği (Uygun, 2006:12).

- a. Didaktik Eğitim Tekniğinde, bir uzman tarafından kişilere iletişim ve empati konusunda kuramsal bilgiler verilir.
- b. Yaşantısal Eğitim Tekniğinde, kişilere bir başkasının gerçekleştirdiği iletişim, banttan, videodan veya gözlem odasından izletilerek geribildirim verilir.
- c. Rol Oynama Tekniğinde, kişi duruma göre kendisi olarak ya da karşısındaki kişinin rolüne girerek iletişim kurar. Rol oynama tekniği, psikodrama içinde çok sıklıkla kullanılmakta, iletişim becerisini özellikle empatik duyarlılığı artırmada etkili olmaktadır. Rol oynama tekniğinde kişi, karşısındaki kişinin rolüne girerek, olaylara onun bakış açısından bakmaya ve onun hissettiklerini hissetmeye çalışır. Empati karşımızdaki kişinin bakış açısından bakma, ”rolünü alma” olarak tanımlandığında empati eğitiminde rol oynama tekniğinin etkili bir yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz.
- d. Modelden Öğrenme Tekniği, kişi, uzmanların danışanlarla gerçekleştirdiği danışma oturumlarını gözlem odasından, banttan ya da videodan izleyerek öğrenir. Burada, uzman model olarak alınır.

Bireyin empati yeteneklerini geliştirmek için yapılan eğitim, empati tepkisini içeren duygusal ve bilişsel yeteneklerin geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmakta; empati sürecinde

gerekli olan duyguları tanıma, değerlendirme ve adlandırma gibi bilisel unsurları da içermektedir (Karabağ, 2003:41).

2.2.6. Günlük Yaşamda Empatinin Önemi

Son yıllarda psikolojide, özellikle de danışma psikolojisinin de üzerinde en çok durulan iletişimle ilgili kavramlardan birisi "empati"dir. Gerek psikolojik danışmada, gerekse psikoterapide empatinin vazgeçilmez bir unsur olması, genelde tüm psikologların özellikle de danışma psikologlarının ve psikoterapistlerin empati kurma eğilimine sahip olmalarını gerekli, hatta zorunlu kılmaktadır. Danışman-danışan ya da terapist-hasta ilişkisinin temel olarak iletişime dayalı olması ve iletişimin de tüm insanların günlük yaşamlarında zorunlu olarak kullanmak durumunda buldukları bir süreç olması empatinin önemini arttırmaktadır. Danışan-danışman ilişkisinde olduğu gibi gerçekte tüm kişilerarası ilişkilerin birincil özelliği etkili iletişimdir. Etkili bir iletişimde bulunabilmek için kişilerin en azından belli bir düzeyde empatik olmaları zorunludur (Pişkin, 1989:775).

Empati kurmak, empati kuran kişiyi geliştirir, olgunlaştırır, daha fazla yardımsever yapar ve insanlarla yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olur. Bu nedenle dinlemesiyle insanları anlayan ve değer veren insan, öyle bir güven ve anlayış ortamı oluşturur ki, bu ortam içinde herkes onu özler, onunla beraber olmak ve onu izlemek ister (Cüceloğlu, 2002:138).

Empatik ilkelere dikkat edilerek kurulan iletişimin sağlıklı, empatik ilkelere uyulmaması sonucu oluşan iletişimin ise sağlıklı olamayacağı ileri sürülebilir. Bu, belki sağlıklı iletişimin olmadığı ortamda empatiden, empatinin olmadığı ortamda sağlıklı iletişimden söz edilememesi anlamına da gelebilir. Empati ve iletişim kavramları gerçekten ilişkili midir? Eğer «empati» ve «iletişim» kavramları arasında pozitif yönde bir ilişkiden söz edilebilirse, empatik yönden gelişmiş bir bireyin aynı zamanda kişiler arası iletişimde de başarılı,

empatik yönü zayıf bir bireyin kişiler arası iletişimde de başarısız olması beklenir. Başka bir ifadeyle iletişim çatışmaları bulunan bir bireyin empati kurma eğiliminin de düşük olması beklenir. Çünkü kişiler arası iletişim çatışmaları sağlıklı iletişimi engellediği gibi, bu çatışmalar, empatik ilkelere de ters düşmekte, dolayısıyla empatinin kurulmasını da engelleyebilmektedir (Pişkin, 1989:776).

Empati ayrıca, bir başkasının içinde bulunduğu durumu anlamamıza yardım eder. Böylece, o kişiyle daha derin bir seviyede iletişim kurar ve o kişiyi daha net bir şekilde kavrarız. Hoşgörüyü artırır. Farklılıkları, iletişimi engelleyen yüksek ve kalın duvarlar olmaktan çıkarır, insanlığa ait birer zenginliğe dönüştürür (Altun, 2006:25).

İnsanlar, empati kurabildikleri için topluma uyumlu olabilecekleri gibi, topluma uyum sağladıkları için de empati kurma becerilerini ve ilgilerini geliştirmiş olabilirler. Fakat ilişkinin yönü ne olursa olsun, empati ile çeşitli değişkenler arasında ilişki bulunuyor olması, empatinin günlük yaşamımızdaki yerini vurgulamaktadır (Dökmen, 2009:172).

2.2.7. Empati ve Spor

Sportif ortamın öğeleri olan sporcu, antrenör, hakem ve seyirciler yarışma ve müsabaka ortamının getirdiği heyecan ve stresle bazen agresif tutum ve davranışlar içerisine girebilmektedir. Bu olumsuz tutumlarsa sportif ortamlarda bazen saldırganlık ve şiddete varan olayların yaşanmasına neden olabilmektedir. Özellikle sportif ortamlarda bu tür olumsuz davranışların ortadan kaldırılabilmesi için empati kavramının önemi bir kat daha artmaktadır. Kendisini karşısındaki rakibi veya yarışmasındaki bir hakem yerine koyabilen bir sporcu, müsabaka ve yarışmanın stresi çok yoğun olsa bile daha sakin ve mantıklı düşünerek ve davranarak sporun kazandırdığı centilmenlik, dostluk, kardeşlik, kazananı kabullenme ve tebrik etme vb. güzel davranışları sergileyebilecektir.

Sportif ortamlar, antrenörler, hakemler, sporcular ve seyirciler açısından değişik his ve duyguların yaşandığı ortamlardır. Sportif etkinlikler içerisinde sporcu, antrenör, hakem ve seyircilerde zaman zaman yoğun bir heyecan vardır.

Bu var olan heyecan ortamı sırasında çoğu zaman sporcuların, antrenörlerin, hakemlerin, seyircilerin ve spor adamlarının psikolojik durumları göz ardı edilmektedir. Sadece başarı hedefi doğrultusunda yoğunlaştığı için çoğu zaman fair play, olimpizm, psikoloji, sportif erdem gibi unsurlar çığnenebilmektedir. Aslında seyircilerin kendilerini sabah akşam antrenman yapan sporcu, antrenör ve hakemlerin yerine koymaları; antrenörlerin kendilerini hakem, sporcu ve seyircilerin yerine koymaları; hakemlerinde kendilerini sporcu, antrenör ve seyircilerin yerine koyup empati yapmaları hem spor kalitesini hem de spordan alınan zevkin daha da artmasını sağlayacaktır (Öztürk ve diğerleri, 2004:20).

Spor ortamında özellikle spor karşılaşmaları sırasında; oyuncuların empatik becerilerinin spor branşın da etkili olacağı akla uygun bir yaklaşımdır. Empati düzeyi yüksek olan sporcuların takım birlikteliğinin de yüksek olabileceği düşüncesi yanlış olmaz. Takım birlikteliği yüksek olan takımların da başarılı oldukları varsayıldığında takımı oluşturan sporcuların empati düzeylerinin geliştirilmesi doğru olabilir (Dorak ve Vurgun, 2006:74).

2.2.8. Empati İle İlgili Araştırmalar

2.2.8.1. Empati İle İlgili Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Dökmen (1988); psikodramanın empatik beceri ve empatik eğilim üzerine etkisini test ettiği çalışmasında, eğitim alan grubun empatik beceri ölçeğinden aldıkları puanların arttığı ve ölçümler arası anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuç, psikodramanın empati kurma becerisini geliştirdiğini doğrulamıştır. Empatik eğilim ölçeği üzerinde ise anlamlı farklılıklar bulunamamıştır.

Ergül (1995); sağlık meslek lisesi öğrencilerinin benlik algı düzeyleri ile empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş, benlik algı düzeyleri düşük olan öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğunu,

lise IV. Sınıf öğrencilerinin I. Sınıf öğrencilerine göre empatik eğilim puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuş, mesleği isteyerek ve istemeyerek/tesadüfi seçen öğrenciler ile hemşirelik veya laborantlık bölümünde okuyan öğrencilerin empatik eğilim puanları arasında bir farkın olmadığını gözlemiştir.

Bozkurt (1997); cinsiyetleri, fakülteleri ve uyum düzeyleri farklı Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerini incelediği araştırmasında sonuç olarak, kız öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Çiftçi (1997); yaptığı çalışmada ıslahevinde kalmakta olan ergenlerin empatik beceri düzeylerinin ıslahevinde kalmayan yaşlıları ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Karşılaştırma grubunda bulunan ergenlerin empatik beceri düzeylerinin ıslahevinde kalmakta olan ergenlerden istatistiksel olarak anlamlı ölçüde yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alver (1998); bireylerin uyum düzeyleri ile empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişkileri cinsiyet ve öğrenim alanı değişkenleriyle birlikte incelemiştir. Sonuç olarak uyum ve alt uyum düzeyleri ile empatik beceri arasında önemli bir ilişkinin olmadığını ayrıca cinsiyet ve öğrenim alanının empatik beceri ve genel uyum düzeyinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığını ortaya koymuştur.

Köksal (2000) ; müzik eğitimi alma, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre ergenlerin empatik becerilerini ve uyum düzeylerini incelediği araştırma sonucunda, müzik eğitimi alıp almamanın, cinsiyetin ve sınıf düzeyinin ergenlerin empatik beceri puanları üzerinde istatistiksel açıdan önemli bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur. Müzik eğitimi alıp almamanın ergenlerin kişisel ve genel uyum, cinsiyetin ise sadece kişisel uyum puanları üzerinde anlamlı bir farklılık yarattığı saptanmıştır.

Yüksel (2004); yaptığı çalışmada, empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda, empati eğitim programı uygulanan öğrencilerin empatik becerilerinde, bu programın uygulanmadığı öğrencilerin empatik becerilerine göre anlamlı düzeyde bir artış olduğu saptanmıştır.

Alkaya (2004); lise öğrencilerinin iletişim ve empati becerilerini sosyo-demografik değişkenler açısından incelediği araştırma sonuçlarına göre kız öğrencilerin, internette sohbet eden öğrencilerin, annelerinin ve öğretmenlerinin tutumlarını demokratik olarak algılayanların, babalarının tutumunu demokratik olarak algılayanların iletişim becerileri puan ortalamaları anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.

Öztürk ve diğerleri (2004); antrenör ve hakemlerin empati durumlarının araştırılması isimli çalışmalarında bireysel ve takım sporları açısından empati puan ortalamalarında önemli bir farklılık bulunamamıştır. Cinsiyet açısından ise önemli bir farklılık bulunmuş ve bayanların erkeklere oranla daha empatik bir yaklaşıma sahip oldukları tespit edilmiştir. Eğitim durumu ve mesleğin empatik yaklaşımı etkilemediği sonucuna varılırken, hangi düzeyde spor yapıldığı ile empati arasında farklılık bulunmuştur.

Rehber (2007) ; araştırmasında, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarında fark olup olmadığını incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, empatik eğilim düzeyi düşük olan öğrencilerin saldırganlık davranışları empatik eğilim düzeyi yüksek olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre hem empatik eğilim düzeylerinin hem de problem çözme davranış düzeylerinin yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yavaş (2007)'nin yaptığı araştırma, ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarının, öğretmenlerinin empatik beceri düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek ve ayrıca öğretmenlerin empatik beceri ve öğrencilerin akademik başarıları ile ilişkili olabileceği düşünülen bazı değişkenleri incelemiştir. Araştırma sonucuna göre, öğrencilerin akademik başarılarının; öğretmenlerin empatik becerilerine göre, iletişim eğitimi-dersi alıp almamaya göre farklılaşmadığı görülmüştür. Öğretmenin yaşı, mezun olduğu okul (öğretmenlik eğitimi veren ya da vermeyen bölümler), mesleki kıdemi, medeni durumu ve çocuk sayısının öğrencilerin akademik başarısını etkilediği görülmüştür.

Yılmaz ve Akyel (2008); beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi isimli çalışmalarında sonuç

olarak, beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim puanlarının iyi düzeyde olduğu ve incelenen değişkenlere göre (cinsiyet, sınıf, yaş, sporla uğraşma düzeyi) istatistiksel açılarından farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Alçay (2009); araştırmasında farklı okul türlerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin empatik beceri düzeylerinin saptanması, karşılaştırılması ve empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla yaptığı araştırmasında yönetici ve öğretmenlerin empatik beceri düzeylerini çeşitli değişkenlerle karşılaştırmıştır. Çalışmasının sonucunda empatik beceri puanlarının çalışılan okul, mesleki kıdem, yaş, çocuk sahibi olma durumu, ailede kaçınıcı çocuk olma durumu, çocukluğun geçtiği yer durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Filiz (2009); yaptığı çalışmada, farklı ortaöğretim kurumu öğrencilerinin, saldırganlık ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre; kız öğrencilerin empatik eğilim puanları, erkek öğrencilerin, saldırganlık puanları yüksek çıkmıştır. Kardeş sayısı, kaçınıcı kardeş olduğu ve anne-baba birliktelik durumunun saldırganlık ve empatik eğilim puanlarında farklılığa yol açmamıştır. Lise öğrencilerinin empatik eğilim ve saldırganlık düzeyleri ödül durumuna göre değişmemiştir. Ailede şiddet olmadığını belirten lise öğrencilerinin empatik eğilim puanları yüksek çıkmıştır. Çevreden şiddet görmeyen öğrencilerin empatik eğilim puanları ise daha yüksek çıkmıştır. Lise öğrencilerinin empatik eğilim düzeyleri ile saldırganlık düzeyleri arasında sözlü saldırganlık dışında negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyi yükseldikçe empatik eğilim puanları düşmektedir.

2.2.8.2. Empati İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Wiehe (1987), çocuklarına kötü muamele eden ve etmeyen annelerin empati düzeyleri ve denetim odağı boyutlarının incelendiği araştırmasının sonucunda; çocuklarına kötü muamelede bulunan annelerin empati düzeylerinin çocuklarına kötü muamelede bulunmayan annelerin empati düzeylerinden daha düşük ve daha dıştan denetimli oldukları görülmüştür. Kötü muamele eden ve etmeyen annelerin empati düzeyleri ile denetim odağı boyutları arasında güçlü bir ters ilişki bulunmuştur.

Pressier (1990); empati, kimlik ve benlik saygısına ilişkin ergen sosyal davranışlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda empati ve sosyal tepki verme arasında yüksek korelasyon olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca kızların empatinin bilişsel ve duyuşsal yönlerinden ve sosyal tepki vermeden aldıkları puanlar erkeklerin puanlarından anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Kalliopuska (1991) ; iki farklı empati eğitim programının, çocukların empatik becerilerine ve prososyal davranışlarına etkisini araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda, empati eğitiminde her hafta eğitim grubunun da etkili olduğunu, ancak ikinci eğitim grubunda uygulanan eğitim programının birinci grupta kullanılan eğitim programına göre daha etkili olduğu tespit edilmiştir.

Eisenberg ve Mc Wolly (1993); annelerin ve ergenlerin empati ile ilgili özellikleri ve sosyalleşme durumlarını görmek amacıyla yaptıkları araştırmada, araştırma sonuçlarına göre empati düzeyine göre cinsiyetler arası fark görülmemiştir.

Erlanger (1998); ergenlerin çok boyutlu empatik tepki kalıplarını, kimlik statülerine göre incelenmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda, empatik ilgi kimlik statüsü hiyerarşisi ile istatistikî olarak belirgin bir düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bilişsel empatide istatistikî olarak anlamlı, empatik sıkıntıda ise kimlik araştırması ile istatistikî olarak anlamsız bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Deloney ve Graham (2003), birinci sınıf tıp fakültesi öğrencilerinin drama yoluyla empati ve merhamet duygularının gelişimini incelemişlerdir. Tıp fakültesi öğrencilerine drama dersi verilmiş, araştırma sonucunda eğer uygun şekilde kullanılırsa tiyatronun tıp öğrencilerinin iletişim ve empati becerilerini geliştirebileceği saptanmıştır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili konular ele alınacaktır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerini incelemeye yönelik olarak tarama yöntemi kullanılmıştır.

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 2009:77).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Çorum il Merkezi'nde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Çorum il merkezinde ortaöğretim kurumunda öğrenim gören rastgele yöntemle seçilmiş 247'si (%48.1) spor yapan, 267'si (%51.9) spor yapmayan olmak üzere toplam 514 (266 erkek; 248 bayan) ortaöğretim öğrencisi oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada bir kişisel bilgiler formu ve iki farklı ölçek kullanılmıştır. Öğrencilerin saldırganlık puanlarını belirlemek için "Saldırganlık Envanteri" ölçeği ve empatik eğilim puanlarını belirlemek için "Empatik Eğilim Ölçeği" kullanılmıştır.

Öğrencilerin kişisel özellikleriyle ilgili (cinsiyet, yaş, okul türü, aileye ilişkin bilgiler, spor türü, sporcu yaşı, düzeyi vb.) bilgileri elde etmek için bilgi formu kullanılmıştır.

3.3.1. Kişisel Bilgiler Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu 16 maddeden oluşmaktadır. Kişisel bilgiler formu sırasıyla katılımcıların cinsiyet, yaş, okul türü, aileye ilişkin bilgiler, sosyo-ekonomik durum ve spor yapanlara ilişkin bilgileri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda yer verilen maddeler belirlenirken ilgili literatür doğrultusunda saldırganlık ve empatik eğilime etki eden faktörler dikkate alınmıştır.

3.3.2. Saldırganlık Envanteri

Bu araştırmada, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması araştırmacı tarafından yapılmış, Kiper (1984) tarafından geliştirilmiş 30 maddeden oluşan “Saldırganlık Envanteri” kullanılmıştır. Envanter, yıkıcı saldırganlık, atılganlık ve edilgen saldırganlık için üç alt test içermektedir. Yıkıcı saldırganlıkla ilgili maddeler 1, 2, 3, 13, 14, 15, 22, 23, 24, 29., atılganlıkla ilgili maddeler 4, 5, 6, 10, 11, 12, 19, 20, 21, 28., edilgen saldırganlıkla ilgili maddeler ise 7, 8, 9, 16, 17, 18, 25, 26, 27,30. maddelerdir. Her alt test 10 sorudan oluşmaktadır. Sorular, “bana hiç uymuyor” ve “bana çok uyuyor” uçları arasında değişen 7’li likert tipidir. Kurumsal olarak her bir alt testte, her soruya “bana çok uyuyor” yanıtı veren denek 70, “bana hiç uymuyor” yanıtı veren denek ise 10 puan almaktadır. Envanterin tümüne ilişkin elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .83 olarak hesaplanmıştır (Dervent, 2007:54).

3.3.3. Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ)

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), bireylerin günlük yaşamdaki empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. Dökmen (1988) Empatik Eğilim Ölçeği’ni, kendisinin “Aşamalı Empati Sıralaması Modeli” nin teorik özünden hareketle geliştirmiştir. EEÖ Likert tipi bir ölçek olarak hazırlanmış, 20 maddeden oluşan empatik eğilim ölçeğinin maddelerinin yaklaşık yarısı (evet) deme eğilimlerini dengelemek için negatif yazılmıştır. EEÖ’de her bir maddenin karşısına

1'den 5'e kadar dereceler yer almaktadır. Bireyler her bir maddenin yanındaki maddenin 1'den 5'e kadar olan sayılardan birisini işaretleyerek, o maddedeki görüş ne ölçüde katıldıklarını belirtmektedirler. Dökmen (1988) tarafından Empatik Eğilim Ölçeği, 70 kişilik üniversite grubuna üç haftalık ara ile iki defa uygulanmış ve her ikisinden elde edilen puanlar arasındaki korelasyon, testin tekrarı güvenirlik katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tek ve çift maddelerinden alınan puanlar arasındaki korelasyon .86 olarak bulunmuştur. Dökmen (1988) tarafından 24 kişilik bir gruba Empatik Eğilim Ölçeği ve Edwards Kişisel Tercih Envanterinin "Duyguları Anlama Alt Ölçeği" uygulanmış, ölçek puanları arasındaki korelasyon .68 olarak bulunmuştur (Dökmen, 1988:178-179).

3.4. Verilerin Analizi

Veri toplama aracı, örnekleme giren öğrencilere araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Çalışmada SPSS 16.0 programı kullanılmıştır. Öğrenciler ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesinde frekans (f), yüzde (%) hesaplanmıştır. Verilerin istatistiksel analizinde dört farklı istatistiksel işlem uygulanmıştır. Bu işlemler şunlardır:

- a) Grupların birden fazla bağımlı değişken bakımından farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) kullanılmıştır.
- b) MANOVA sonuçlarına göre anlamlı farklılık tespit edilmiş grupların varyans analizinde Tek Yönlü Varyans Analizi ANOVA kullanılmıştır.
- c) Tek yönlü varyans analizinden çıkan farkın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe testi kullanılmıştır.
- d) Değişkenler arasındaki ilişkilerin yorumlanması amacıyla Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Araştırmadaki istatistiksel analizler için anlamlılık düzeyi 0.05 ve 0.01 olarak ele alınmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde, yöntem bölümünde sözü edilen araçla toplanan verilerin, yine aynı bölümde belirtilen teknikler kullanılarak yapılan analizleri, tablolar halinde gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

4.1. Araştırma Grubunun Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulguları

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Bayan	248	48.2
Erkek	266	51.8
Toplam	514	100.0

Tablo 1'e göre örnekleme giren öğrencilerin %48,2'si bayan, %51,8'i erkektir.

Tablo 2. Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş	F	%
14 yaş ve altı	19	3.7
15	154	30.0
16	180	35.0
17	113	22.0
18 yaş ve üstü	48	9.3
Toplam	514	100.0

Tablo 2'ye göre örnekleme giren öğrencilerin %3,7'si 14 yaş ve altı, %30,0'u 15 yaşında, %35,0'i 16 yaşında, %22,0'si 17 yaşında, %9,3'ü 18 yaş ve üstü yaşlardadır.

Tablo 3. Öğrencilerin Lise Türüne Göre Dağılımları

Lise Türü	F	%
Genel Lise	160	31.1
Meslek Lisesi	193	37.5
Fen, A. Öğretmen ve Anadolu Lisesi	161	31.3
Toplam	514	100.0

Tablo 3'e göre örnekleme giren öğrencilerin %31.1'i genel liselerde, %37.5'i meslek liselerinde, %31.3'ü ise Fen liseleri, Anadolu öğretmen liseleri ve Anadolu liselerinde öğrenim görmektedirler.

Tablo 4. Öğrencilerin Anne Eğitim Düzeyine Göre Dağılımları

Anne Eğitim Düzeyi	F	%
Okur-yazar değil	17	3.3
İlkokul	338	65.8
Ortaokul	76	14.8
Lise	64	12.5
Üniversite ve üstü	18	3.5
Boş	1	0.2
Toplam	514	100.0

Tablo 4'e göre örnekleme giren öğrencilerin annelerinin %3.3'ü okur-yazar değil, %65.8'i ilkokul, %14.8'i ortaokul, %12.5'i lise, %3.5'i üniversite ve üstü eğitim mezunudur.

Tablo 5. Öğrencilerin Baba Eğitim Düzeyine Göre Dağılımları

Baba Eğitim Düzeyi	f	%
Okur-yazar değil	4	0.8
İlkokul	240	46.7
Ortaokul	100	19.5
Lise	97	18.9
Üniversite ve üstü	71	13.8
Boş	2	0.4
Toplam	514	100.0

Tablo 5'e göre örnekleme giren öğrencilerin babalarının %0.8'i okur-yazar değil, %46.7'si ilkokul, %19.5'i ortaokul, %18.9'u lise, %13.8'i üniversite ve üstü eğitim mezunudur.

Tablo 6. Öğrencilerin Anne Mesleğine Göre Dağılımları

Anne Mesleği	f	%
Ev Hanımı	478	93.0
Memur	12	2.3
Emekli	5	1.0
Serbest Meslek	6	1.2
İşçi	9	1.8
Boş	4	0.8
Toplam	514	100.0

Tablo 6'ya göre örnekleme giren öğrencilerin annelerinin %93.0'ü ev hanımı, %2.3 ü memur, %1.0'i emekli, %1.2'si serbest meslek, %1.8'i işçidir.

Tablo 7. Öğrencilerin Baba Mesleğine Göre Dağılımları

Baba Mesleği	f	%
Memur	82	16.0
Emekli	74	14.4
Serbest Meslek	220	42.8
İşçi	126	24.5
Boş	12	2.3
Toplam	514	100.0

Tablo 7'ye göre örnekleme giren öğrencilerin babalarının %16.0'sı memur, %14.4'ü emekli, %42.8'i serbest meslek, %24.5'i işçidir.

Tablo 8. Öğrencilerin Anne-Baba Hayatta Olup Olmama Durumlarına Göre Dağılımları

Anne-Baba Yaşama Durumu	f	%
Her ikisi de yaşıyor	477	92.8
Babam yaşamıyor	29	5.6
Her ikisi de yaşamıyor	4	0.8
Annem yaşamıyor	4	0.8
Toplam	514	100.0

Tablo 8'e göre örnekleme giren öğrencilerin %92.8'inin anne ve babasının hayatta olduğu, %5.6'sının babasının yaşamadığı, %0.8'inin anne ve babasının yaşamadığı, %0.8'inin ise annesinin yaşamadığı görülmektedir.

Tablo 9. Öğrencilerin Anne-Baba Birliktelik Durumlarına Göre Dağılımları

Anne Baba Birliktelik Durumu	f	%
Evet	457	89.0
Hayır	20	3.8
Boş	37	7.1
Toplam	514	100.0

Tablo 9'a göre örnekleme giren öğrencilerin %89.0'unun anne ve babasının birlikte yaşadığı, %3.8'inin anne ve babasının ayrı yaşadığı görülmüştür.

Tablo 10. Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Toplam Gelirine Göre Dağılımları

Ailenin Aylık Toplam Geliri	f	%
Asgari ücret ve altı	121	23.5
567-850	160	31.1
851-1500	130	25.3
1501-2700	89	17.3
2700 ve üstü	14	2.7
Toplam	514	100.0

Tablo 10'a göre örnekleme giren öğrencilerin ailelerinin aylık toplam geliri %23.5'i asgari ücret ve daha az olanlar, %31.1'i 567-850 lira arasında, %25.3'ü 851-1500 lira arasında, %17.3'ü 1501-2700 lira arasında, %2.7'si ise 2700 lira ve üstü gelire sahiptir.

Tablo 11. Öğrencilerin Ailelerinde Spor Yapan Bir Kişi Olma Durumuna Göre Dağılımı

Ailede Spor Yapan Bir Kişi Olma Durumu	f	%
Evet	154	30.0
Hayır	360	70.0
Toplam	514	100.0

Tablo 11'e göre örnekleme giren öğrencilerin ailelerinin %30'unda spor yapan kişiler olduğu, %70'inin ailesinde ise spor yapan olmadığı görülmektedir.

Tablo 12. Öğrencilerin Ailelerinde Spor Yapanların Spor Branşlarına Göre Dağılımı

Ailede Spor Yapanların Spor Branşı	f	%
Bireysel Sporlar	61	39.6
Takım Sporları	93	60.4
Toplam	154	100.0

Tablo 12'ye göre örnekleme giren öğrencilerin ailelerinin %39.6'sında bireysel sporlar, %60.4'ünde ise takım sporları yapanlar bulunmaktadır.

Tablo 13. Öğrencilerin Spor Yapma Durumlarına Göre Dağılımı

Spor Yapma Durumu	f	%
Evet	247	48.1
Hayır	267	51.9
Toplam	514	100.0

Tablo 13'e göre örnekleme giren öğrencilerin %48.1'i spor yapmakta, %51.9'u ise spor yapmamaktadır.

Tablo 14. Spor Yapan Öğrencilerin Spor Branşına Göre Dağılımı

Spor Branşı	f	%
Bireysel Sporlar	84	34.0
Takım Sporları	163	66.0
Toplam	247	100.0

Tablo14'e göre spor yapan öğrencilerin %34.0'ü bireysel sporlar, %66.0'sı ise takım sporları yapmaktadır.

Tablo 15. Spor Yapan Öğrencilerin Sporculuk Düzeylerine Göre Dağılımı

Sporculuk Düzeyi	f	%
Okul Takımında Oynayan Sporcu	151	61.1
Kulüp Sporucusu	93	37.7
Milli Sporcu	3	1.2
Toplam	247	100.0

Tablo15'e göre spor yapan öğrencilerin %61.1'i okul takımlarında sporcu, %37.7'si kulüp sporucusu, %1.2'si ise milli sporcu düzeyinde spor yapmaktadır.

Tablo 16. Spor Yapan Öğrencilerin Sporcu Yaşlarına Göre Dağılımı

Sporcu Yaşı	f	%
1-2 yıl	76	30.8
3-5 yıl	85	34.4
5 yıl ve üstü	86	34.8
Toplam	247	100.0

Tablo 16'ya göre spor yapan öğrencilerin %30.8'i 1-2 yıl arasında, %34.4'ü 3-5 yıl arasında, %34.8'i ise 5 yıl ve daha fazla süredir spor yapmaktadır.

4.2. Araştırmanın Alt Problemlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

4.2.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Birinci alt problem; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında;”

- d) Cinsiyet,
- e) Lise türü,
- f) Ailede spor yapılıp yapılmaması bakımından bir ilişki var mıdır?
şeklinde ifade edilmiştir.

a) Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında cinsiyet değişkeni bakımından anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 17, 18, 19 ve 20’de sunulmuştur.

Tablo 17. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	ss	Sd	F	p
Yıkıcı Saldırganlık	Bayan	248	42,04	11,87	1-512	1,520	,218
	Erkek	266	43,26	10,54			
Empatik	Bayan	248	68,20	10,38	1-512	9,679	,002*
	Erkek	266	65,60	8,56			

*p<.05

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, bayan ve erkek öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= 0,980, $F(2,511) = 5,099$, $p=0,006<0.05$.

Yıkıcı saldırganlık puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $F(1,512)= 1,520$, $p=0.218 >0.05$.

Empatik eğilim puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(1, 512) = 9,679$, $p=0.002 < 0.05$. Bayan öğrencilerin empatik eğilim puanları ($68,20 \pm 10,38$) erkek öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,60 \pm 8,56$) daha yüksektir.

Tablo 18. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	ss	Sd	F	p
Atılganlık	Bayan	248	56,26	9,48	1-512	6,110	,014*
	Erkek	266	54,29	8,61			
Empati	Bayan	248	68,20	10,38	1-512	9,679	,002*
	Erkek	266	65,60	8,56			

* $p < .05$

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, bayan ve erkek öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,977, $F(2,511) = 6,013$, $p= ,003 < .05$.

Atılganlık puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1,512)= 6,110$, $p= .014 < .05$. Bayan öğrencilerin atılganlık puanları ($56,26 \pm 9,48$) erkek öğrencilerin atılganlık puanlarından ($54,29 \pm 8,61$) daha yüksektir.

Empatik eğilim puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1, 512) = 9,679$, $p= .002 < .05$. Bayan öğrencilerin empatik eğilim puanları ($68,20 \pm 10,38$) erkek öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,60 \pm 8,56$) daha yüksektir.

Tablo 19. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	ss	Sd	F	p
Edilgen Saldırganlık	Bayan	248	39,98	12,57	1-512	1,961	,162
	Erkek	266	38,50	11,33			
Empati	Bayan	248	68,20	10,38	1-512	9,679	,002*
	Erkek	266	65,60	8,56			

*p<. 05

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, bayan ve erkek öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,975, $F(2,511) = 6,508$, $p = ,002 < .05$.

Edilgen saldırganlık puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. $F(1,512) = 1,961$, $p = .162 > .05$.

Empatik eğilim puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1, 512) = 9,679$, $p = .002 < .05$. Bayan öğrencilerin empatik eğilim puanları ($68,20 \pm 10,38$) erkek öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,60 \pm 8,56$) daha yüksektir.

Tablo 20. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X	ss	Sd	F	p
Genel Saldırganlık	Bayan	248	138,28	26,36	1-512	1,063	,303
	Erkek	266	136,05	22,61			
Empati	Bayan	248	68,20	10,38	1-512	9,679	,002*
	Erkek	266	65,60	8,56			

*p<. 05

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, bayan ve erkek öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,979, $F(2,511) = 5,425$, $p = .005 < .05$.

Genel Saldırganlık puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $F(1,512) = 1,063$, $p = ,303 > .05$.

Empatik eğilim puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1, 512) = 9,679$, $p = .002 < .05$. Bayan öğrencilerin empatik eğilim puanları ($68,20 \pm 10,38$) erkek öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,60 \pm 8,56$) daha yüksektir.

b) Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında lise türü değişkeni bakımından anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 21, 22, 23 ve 24’de sunulmuştur.

Tablo 21. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Lise Türü	N	X	ss	Sd	F	p
Yıkıcı Saldırganlık	Genel L.	160	43,39	10,45	2-511	2,565	,078
	Meslek L.	193	43,46	11,62			
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	41,02	11,33			
Empati	Genel L.	160	66,79	8,79	2-511	3,695	,026*
	Meslek L.	193	65,63	9,98			
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	68,39	9,63			

* $p < .05$

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, lise türlerine göre öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,979, $F(4,1020) = 2,731$, $p = ,028 < .05$.

Yıkıcı saldırganlık puanları lise türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. $F(2,511)= 2,565, p= .078 > .05$.

Empatik eğilim puanları lise türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(2,511)= 3,695, p= .026 < .05$. Meslek lisesi öğrencileri ile Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu lisesi öğrencilerinin empatik eğilim puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin empatik eğilim puanları ($68,39 \pm 9,63$) meslek lisesi öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,63 \pm 9,98$) daha yüksektir (One – way Anova / Scheffe).

Tablo 22. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Lise Türü	N	X	ss	Sd
Atılganlık	Genel L.	160	55,49	9,55	
	Meslek L.	193	54,31	9,37	2-511
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	56,10	8,17	
Empati	Genel L.	160	66,79	8,79	
	Meslek L.	193	65,63	9,98	2-511
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	68,39	9,63	

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, lise türü değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,983, $F(4,1020) = 2,151, p= ,073 > .05$.

Tablo 23. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Lise Türü	N	X	ss	Sd
Edilgen Saldırganlık	Genel L.	160	38,83	12,22	
	Meslek L.	193	39,79	11,93	2-511
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	38,91	11,77	
Empati	Genel L.	160	66,79	8,79	
	Meslek L.	193	65,63	9,98	2-511
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	68,39	9,63	

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, lise türü değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,985, $F(4,1020) = 1,936$, $p = .102 > .05$.

Tablo 24. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Lise Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Lise Türü	N	X	ss	Sd
Genel Saldırganlık	Genel L.	160	137,71	23,90	2-511
	Meslek L.	193	137,55	26,27	
	Fen, A. L.	161	136,03	22,94	
Empati	Genel L.	160	66,79	8,79	2-511
	Meslek L.	193	65,63	9,98	
	Fen, A. Ö.ve A.L.	161	68,39	9,63	

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, lise türü değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,985, $F(4,1020) = 1,946$, $p = .101 > .05$

c) Araştırmanın birinci alt problemi kapsamında; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında ailede spor yapılıp yapılmaması değişkeni bakımından anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 25, 26, 27 ve 28’de sunulmuştur.

Tablo 25. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Ailede Spor Yapan Birey	N	X	ss	Sd	F	p
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	154	44,73	9,79	1-512	7,491	,006*
	Hayır	360	41,79	11,67			
Empati	Evet	154	67,87	9,35	1-512	2,490	,115
	Hayır	360	66,42	9,63			

*p<. 05

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, ailesinde spor yapılan ve yapılmayan öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Wilks' Lambda (Λ)= ,977, $F(2,511) = 5,945$, $p = ,003 < .05$.

Yıkıcı saldırganlık puanları ailede spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1,512) = 7,491$, $p = .006 < .05$. Ailesinde spor yapılan öğrencilerin yıkıcı saldırganlık puanları ($44,73 \pm 9,79$), ailesinde spor yapılmayan öğrencilerin yıkıcı saldırganlık puanlarından ($41,79 \pm 11,67$) daha yüksektir.

Empatik eğilim puanları ailede spor yapılıp yapılmaması durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir. $F(1, 512) = 2,490$, $p = 0.115 > 0.05$.

Tablo 26. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Ailede Spor Yapan Birey	N	X	ss	Sd	F	p
Atılganlık	Evet	154	56,75	8,50	1-512	6,131	,014*
	Hayır	360	54,59	9,26			
Empati	Evet	154	67,87	9,35	1-512	2,490	,115
	Hayır	360	66,42	9,63			

*p<.05

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, ailesinde spor yapılan ve yapılmayan öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,987, $F(2,511) = 3,380$, $p = ,035 < .05$.

Atılganlık puanları ailede spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1,512) = 6,131$, $p = ,014 < .05$. Ailesinde spor yapılan öğrencilerin atılganlık puanları ($56,75 \pm 8,50$) ailesinde spor yapılmayan öğrencilerin atılganlık puanlarından ($54,59 \pm 9,26$) daha yüksektir.

Empatik eğilim puanları ailede spor yapılıp yapılmaması durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir. $F(1, 512) = 2,490$, $p = 0.115 > 0.05$.

Tablo 27. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Ailede Spor Yapan Birey	N	X	ss	Sd
Edilgen Saldırganlık	Evet	154	40,21	11,44	1-512
	Hayır	360	38,79	12,16	
Empati	Evet	154	67,87	9,35	1-512
	Hayır	360	66,42	9,63	

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, ailesinde spor yapılan ve yapılmayan öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır. Wilks' Lambda (Λ)= ,991, $F(2,511) = 2,297$, $p = ,102 > .05$.

Tablo 28. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Ailede Spor Yapılıp Yapılmaması Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Ailede Spor Yapan Birey	N	X	ss	Sd	F	p
Genel Saldırganlık	Evet	154	141,69	22,06	1-512	7,733	,006*
	Hayır	360	135,17	25,25			
Empati	Evet	154	67,87	9,35	1-512	2,490	,115
	Hayır	360	66,42	9,63			

*p<.05

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, ailesinde spor yapılan ve yapılmayan öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,980, $F(2,511) = 5,199$, $p = ,006 < .05$.

Genel saldırganlık puanları ailede spor yapılıp yapılmaması durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. $F(1,512) = 7,733$, $p = .006 < .05$. Ailesinde spor yapılan öğrencilerin genel saldırganlık puanları ($141,69 \pm 22,06$), ailesinde spor yapılmayan öğrencilerin genel saldırganlık puanlarından ($135,17 \pm 25,25$), daha yüksektir.

Empatik eğilim puanları ailede spor yapılıp yapılmaması durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir. $F(1, 512) = 2,490$, $p = 0.115 > 0.05$.

4.2.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

İkinci alt problem; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında spor yapıp-yapmamaları bakımından bir ilişki var mıdır? şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemi kapsamında; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında ailede spor yapılıp yapılmaması değişkeni bakımından anlamlı bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen

sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 29, 30, 31 ve 32’de sunulmuştur.

Tablo 29. Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yapma	N	X	ss	Sd
Yıkıcı Saldırganlık	Evet	247	43,33	10,53	1-512
	Hayır	267	42,06	11,79	
Empati	Evet	247	67,63	8,81	1-512
	Hayır	267	66,14	10,17	

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,989, $F(2,511) = 2,868$ $p = ,058 > .05$.

Tablo 30. Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yapma	N	X	ss	Sd	F	p
Atılganlık	Evet	247	56,28	8,68	1-512	6,371	,012*
	Hayır	267	54,27	9,35			
Empati	Evet	247	67,63	8,81	1-512	3,124	,078
	Hayır	267	66,14	10,17			

* $p < .05$

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,986, $F(2,511) = 3,666$, $p = ,026 < .05$.

Atılganlık puanları spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(1,512) = 6,371$, $p = .012 < .05$. Spor yapan öğrencilerin atılganlık puanları ($56,28 \pm 8,68$) spor yapmayan öğrencilerin atılganlık puanlarından ($54,27 \pm 9,35$) daha yüksektir.

Empatik eğilim puanları spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $F(1,512)=3,124$, $p=.078>.05$.

Tablo 31. Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yapma	N	X	ss	Sd
Edilgen Saldırganlık	Evet	247	39,19	11,45	1-512
	Hayır	267	39,24	12,42	
Empati	Evet	247	67,63	8,81	1-512
	Hayır	267	66,14	10,17	

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,994, $F(2,511) = 1,576$, $p= ,208>.05$.

Tablo 32. Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yapıp-Yapmamaları Bakımından Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yapma	N	X	ss	Sd
Genel Saldırganlık	Evet	247	138,81	23,15	1-512
	Hayır	267	135,57	25,62	
Empati	Evet	247	67,63	8,81	1-512
	Hayır	267	66,14	10,17	

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor yapılıp yapılmaması değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,989, $F(2,511) = 2,735$, $p= .066>.05$.

4.2.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Üçüncü alt problem; “Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında;”

- d) Yapılan spor branşı,
- e) Sporculuk düzeyi,
- f) Spor yaşı bakımından bir ilişki var mıdır? şeklinde ifade edilmiştir.

a) Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında; “ Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında yapılan spor branşı bakımından bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 33, 34, 35 ve 36’da sunulmuştur.

Tablo 33. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Branşı	N	X	ss	Sd
Yıkıcı Saldırganlık	Bireysel Sporlar	84	43,18	10,44	1-245
	Takım Sporları	163	43,41	10,61	
Empati	Bireysel Sporlar	84	66,86	8,18	1-245
	Takım Sporları	163	68,02	9,11	

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor branşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,995, $F(2,244) = ,569$, $p = ,567 > .05$.

Tablo 34. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Branşı	N	X	ss	Sd
Atılganlık	Bireysel Sporlar	84	55,42	8,79	1-245
	Takım Sporları	163	56,73	8,62	
Empati	Bireysel Sporlar	84	66,86	8,18	1-245
	Takım Sporları	163	68,02	9,11	

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor branşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,993, $F(2,244) = ,877$, $p = ,417 > .05$.

Tablo 35. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Branşı	N	X	ss	Sd
Edilgen Saldırganlık	Bireysel Sporlar	84	39,19	11,74	1-245
	Takım Sporları	163	39,20	11,34	
Empati	Bireysel Sporlar	84	66,86	8,18	1-245
	Takım Sporları	163	68,02	9,11	

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor branşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,996, $F(2,244) = ,501$, $p = ,606 > .05$.

Tablo 36. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Yapılan Spor Branşının Türü Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Branşı	N	X	ss	Sd
Genel Saldırganlık	Bireysel Sporlar	84	137,79	24,24	1-245
	Takım Sporları	163	139,34	22,62	
Empati	Bireysel Sporlar	84	66,86	8,18	1-245
	Takım Sporları	163	68,02	9,11	

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, spor branşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,995, $F(2,244) = ,659$, $p = ,518 > .05$.

b) Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında; “ Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında sporculuk düzeyi bakımından bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 37, 38, 39 ve 40’da sunulmuştur.

Tablo 37. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Sporculuk Düzeyi	N	X	ss	Sd	F	p
Yıkıcı Saldırganlık	Okul Tak. Oy. Sporcu	151	43,13	10,82			
	Kulüp Sporcusu	93	43,96	10,02	2-244	1,291	,277
	Milli Sporcu	3	34,33	9,71			
Empati	Okul Tak. Oy Sporcu	151	68,53	8,41			
	Kulüp Sporcusu	93	65,81	9,11	2-244	5,318	,005*
	Milli Sporcu	3	78,67	3,21			

* $p < .05$

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporculuk düzeylerine göre öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,954, $F(4,486) = 2,880$, $p = ,022 < .05$.

Yıkıcı saldırganlık puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $F(2,244) = 1,291$, $p = 0.277 > 0.05$.

Empatik eğilim puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(2, 244) = 5,318$, $p = .005 < .05$. Kulüp Sporcusu öğrenciler ile Milli Sporcu öğrencilerin empatik eğilim puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Milli Sporcu öğrencilerinin empatik eğilim puanları ($78,67 \pm 3,21$) kulüp sporcusu öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,81 \pm 9,11$) daha yüksektir (One – way Anova / Scheffe).

Tablo 38. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Sporculuk Düzeyi	N	X	ss	Sd	F	p
Atılganlık	Okul Tak. Oy. Sporcu	151	56,88	8,00			
	Kulüp Sporcusu	93	55,38	9,77	2-244	,940	,392
	Milli Sporcu	3	54,33	1,53			
Empati	Okul Tak. Oy Sporcu	151	68,53	8,41			
	Kulüp Sporcusu	93	65,81	9,11	2-244	5,318	,005*
	Milli Sporcu	3	78,67	3,21			

*p<.05

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporculuk düzeylerine göre öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,952, F(4,486) 3,018, p= ,018< .05.

Atılganlık puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, F(2,244)= ,940, p= ,392> .05.

Empatik eğilim puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir, F(2, 244) = 5,318, p= .005 < .05. Kulüp Sporcusu öğrenciler ile Milli Sporcu öğrencilerin empatik eğilim puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Milli Sporcu öğrencilerinin empatik eğilim puanları (78,67 ± 3,21) kulüp sporcusu öğrencilerin empatik eğilim puanlarından (65,81 ± 9,11) daha yüksektir (One – way Anova / Scheffe).

Tablo 39. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Sporculuk Düzeyi	N	X	ss	Sd	F	p
Edilgen Saldırganlık	Okul Tak. Oy. Sporcu	151	39,44	12,13			
	Kulüp Sporcusu	93	39,12	10,33	2-244	1,150	,318
	Milli Sporcu	3	29,33	6,35			
Empati	Okul Tak. Oy Sporcu	151	68,53	8,41			
	Kulüp Sporcusu	93	65,81	9,11	2-244	5,318	,005*
	Milli Sporcu	3	78,67	3,21			

*p<.05

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporculuk düzeylerine göre öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,952, $F(4,486) = 3,049$, $p = ,017 < .05$.

Edilgen saldırganlık puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $F(2,244) = 1,150$, $p = .318 > .05$.

Empatik eğilim puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(2, 244) = 5,318$, $p = .005 < .05$. Kulüp Sporcusu öğrenciler ile Milli Sporcu öğrencilerin empatik eğilim puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Milli Sporcu öğrencilerinin empatik eğilim puanları ($78,67 \pm 3,21$) kulüp sporcusu öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,81 \pm 9,11$) daha yüksektir (One – way Anova / Scheffe).

Tablo 40. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Sporculuk Düzeyi Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Sporculuk Düzeyi	N	X	ss	Sd	F	p
Genel Saldırganlık	Okul Tak. Oy. Sporcu	151	139,44	23,63			
	Kulüp Sporucusu	93	138,45	22,47	2-244	1,283	,279
	Milli Sporcu	3	118,00	12,17			
Empati	Okul Tak. Oy Sporcu	151	68,53	8,41			
	Kulüp Sporucusu	93	65,81	9,11	2-244	5,318	,005*
	Milli Sporcu	3	78,67	3,21			

*p<.05

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporculuk düzeylerine göre öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,950, $F(4,486) = 3,178$, $p = ,014 < .05$.

Genel saldırganlık puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermemektedir, $F(2,244) = 1,283$, $p = 0.279 > 0.05$.

Empatik eğilim puanları sporculuk düzeyine göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(2, 244) = 5,318$, $p = .005 < .05$. Kulüp Sporucusu öğrenciler ile Milli Sporcu öğrencilerin empatik eğilim puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Milli Sporcu öğrencilerinin empatik eğilim puanları ($78,67 \pm 3,21$) kulüp sporcusu öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($65,81 \pm 9,11$) daha yüksektir (One – way Anova / Scheffe).

c) Araştırmanın üçüncü alt problemi kapsamında; “ Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında yapılan spor yaşı bakımından bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu MANOVA ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve Tablo 41, 42, 43 ve 44’de sunulmuştur.

Tablo 41. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Yıkıcı Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yaşı	N	X	ss	Sd
Yıkıcı Saldırganlık	1-2 yıl	76	43,59	10,22	
	3-5 yıl	85	43,81	11,65	2-244
	5 yıl ve üstü	86	42,63	9,70	
Empati	1-2 yıl	76	68,36	8,29	
	3-5 yıl	85	66,86	9,64	2-244
	5 yıl ve üstü	86	67,74	8,41	

Yıkıcı saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporcu yaşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,993, $F(4,486) = ,437$, $p = ,782 > .05$.

Tablo 42. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Atılganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yaşı	N	X	ss	Sd
Atılganlık	1-2 yıl	76	56,95	9,64	
	3-5 yıl	85	55,56	8,52	2-244
	5 yıl ve üstü	86	56,41	7,97	
Empati	1-2 yıl	76	68,36	8,29	
	3-5 yıl	85	66,86	9,64	2-244
	5 yıl ve üstü	86	67,74	8,41	

Atılganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporcu yaşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,993, $F(4,486) = ,431$, $p = ,786 > .05$.

Tablo 43. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Edilgen Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Sporculuk Düzeyi	N	X	ss	Sd	F	p
Edilgen Saldırganlık	1-2 yıl	76	41,21	11,08			
	3-5 yıl	85	40,85	11,99	2-244	6,133	,003*
	5 yıl ve üstü	86	35,78	10,54			
Empati	1-2 yıl	76	68,36	8,29			
	3-5 yıl	85	66,86	9,64	2-244	,589	,556
	5 yıl ve üstü	86	67,74	8,41			

*p<.05

Edilgen saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporcu yaşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,946, $F(4,486) = 3,399$, $p = ,009 < .05$.

Edilgen saldırganlık puanları sporcu yaşı değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir, $F(2,244) = 6,133$, $p = .003 < .05$. 1 – 2 Yıllık sporcu öğrenciler ile 5 Yıl ve üstü yıllık sporcu öğrencilerin ve 3 – 5 Yıllık sporcu öğrenciler ile 5 Yıl ve üstü yıllık sporcu öğrencilerin edilgen saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. 1 – 2 Yıllık sporcu öğrencilerinin edilgen saldırganlık puanları ($41,21 \pm 11,08$) 5 Yıl ve üstü yıllık sporcu öğrencilerin edilgen saldırganlık puanlarından ($35,78 \pm 10,54$) daha yüksektir. 3 – 5 Yıllık sporcu öğrencilerinin edilgen saldırganlık puanları ($40,85 \pm 11,99$) 5 Yıl ve üstü yıllık sporcu öğrencilerin empatik eğilim puanlarından ($35,78 \pm 10,54$) daha yüksektir (One – way Anova / Scheffe).

Tablo 44. Spor Yapan Ortaöğretim Öğrencilerinin Genel Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Spor Yaşı Değişkenine Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Testi Sonuçları

	Spor Yaşı	N	X	ss	Sd
Genel Saldırganlık	1-2 yıl	76	141,75	24,47	2-244
	3-5 yıl	85	140,22	24,86	
	5 yıl ve üstü	86	134,81	19,64	
Empati	1-2 yıl	76	68,36	8,29	2-244
	3-5 yıl	85	66,86	9,64	
	5 yıl ve üstü	86	67,74	8,41	

Genel saldırganlık ve empatik eğilim üzerine yapılan MANOVA sonuçları, sporcu yaşı değişkenine göre öğrencilerin anlamlı farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır, Wilks' Lambda (Λ)= ,978, $F(4,486) = 1,340$, $p = ,254 > .05$.

4.2.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Dördüncü alt problem; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü alt problemi kapsamında; “Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?” şeklinde ifade edilen sorusu Pearson Korelasyon Analizi ile analiz edilerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmış ve tablo 45’de sunulmuştur.

Tablo 45. Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeyleri Arasında Bir İlişki Olup-Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	N	r	p
Yıkıcı Saldırganlık Empati	514	-,169	,000*
Atılganlık Empati	514	,337	,000*
Edilgen Saldırganlık Empati	514	-,124	,005*
Genel Saldırganlık Empati	514	-,013	,767

* $p < .01$

Yıkıcı saldırganlık ile empatik eğilim arasında düşük düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -0.169$, $p < 0.01$). Buna göre empatik eğilim arttıkça yıkıcı saldırganlığın azaldığı söylenebilir. Determinasyon katsayısı ($r^2 = 0.03$) göz önüne alındığında empatik eğilimdeki toplam varyansın (değişkenliğin) %3 ünün yıkıcı saldırganlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Atılganlık ile empatik eğilim arasında orta düzeyde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0.337$, $p < 0.01$). Buna göre empatik eğilim arttıkça atılganlığın arttığı söylenebilir. Determinasyon katsayısı ($r^2 = 0.11$) göz önüne alındığında empatik eğilimdeki toplam varyansın (değişkenliğin) %11 inin atılganlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Edilgen saldırganlık ile empatik eğilim arasında düşük düzeyde, negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -0.124$, $p < 0.01$). Buna göre empatik eğilim arttıkça edilgen saldırganlığın azaldığı söylenebilir. Determinasyon katsayısı ($r^2 = 0.02$) göz önüne alındığında empatik eğilimdeki toplam varyansın (değişkenliğin) %2 sini edilgen saldırganlıktan kaynaklandığı söylenebilir.

Genel saldırganlık ile empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilemez ($p > 0.01$).

5.TARTIŞMA VE SONUÇ

5.1. Tartışma

Bu bölümde izlenen yöntem sonucunda ulaşılan bulgular ve yorumlar, genel bilgilerde yer alan bilgiler ve diğer araştırmalardan elde edilen bulgular çerçevesinde tartışılarak değerlendirilmiştir. Araştırmamızda saldırganlık yıkıcı, atılgan, edilgen ve genel saldırganlık olmak üzere dört grupta ele alınmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki cinsiyet değişkeni açısından yıkıcı ve edilgen saldırganlıkta anlamlı bir farklılık görülmezken, atılganlık ve empatik eğilim açısından anlamlı bir farklılık görülmektedir (Tablo 17, 18, 19 ve 20). Ortaöğretimde okuyan bayan öğrencilerin atılganlık düzeylerinin ve empatik eğilim düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Crick ve Grotpeter (1995); araştırmalarında, cinsiyetler arasında saldırganlığın nasıl ifade edildiğini sistematik olarak incelemişlerdir. Araştırma sonunda kızların ve erkeklerin aynı derecede saldırganlık gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Karataş (2005); anne-baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkileri, isimli araştırmasında, öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından saldırganlık puanlarında anlamlı farklılıkların bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Güner (2006); takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi isimli çalışmasının sonucunda cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Dervent (2007); lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi isimli araştırmasında, öğrencilerin cinsiyet değişkeni açısından

saldırıcılık puanlarında anlamlı farklılıkların bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Atılganlık alt ölçeğinde ise spor yapan kız ve erkek deneklerin atılganlık özelliklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmiş, kızların erkeklerden daha atılgan oldukları sonucuna varmıştır.

Kula (2008); endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırıcılık durumları isimli araştırmasının sonuçlarına göre cinsiyet ve yaş dağılımı değişkenleri ile saldırıcılık durumları arasında da anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Menteş (2007); lise öğrencilerinin atılganlık düzeyine sporun etkisi isimli araştırmasında, kız öğrencilerinin atılganlık puanlarının erkek öğrencilerin atılganlık puanlarından daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Ceyhan (1994); anne ve babaların empatik eğilim düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemiştir. Anneler annelerle, babalar da babalarla empatik eğilim düzeyleri açısından karşılaştırıldığında, annelerin empatik eğilim düzeyi babaların empatik eğilim düzeyinden daha yüksek bulunmuştur.

Öztürk ve diğerleri (2004); antrenör ve hakemlerin empati durumlarının araştırılması isimli çalışmalarında cinsiyet açısından önemli bir farklılık bulunmuştur. Bayanlar erkeklere oranla daha empatik yaklaşıma sahiptirler.

Çelik (2008); ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi isimli çalışmasında okul öncesi eğitim öğretmenlerinin cinsiyetleri ile empatik eğilim puan ortalamaları arasındaki ilişkiye bakıldığında, bayan öğretmenlerin empatik eğilim puan ortalamalarının erkeklere göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Filiz (2009); farklı ortaöğretim kurumu öğrencilerinin, saldırıcılık ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla empatik eğilim puanlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıda bahsedilen araştırma bulguları ile bu araştırmanın sonucu elde edilen bulgular birbirine paralellik göstermektedir. Bulgular saldırganlığın cinsiyet değişkeni açısından bir farklılaşmaya neden olmadığını ortaya koyarken, atılganlık ve empatik eğilim ile ilgili bulgular bayanlar lehine anlamlı çıkmıştır. Bayanların erkeklere oranla daha atılgan ve empatik eğilime sahip olması ise toplumumuzdaki yetiştirilme tarzıyla açıklanabilir. Bayanlardaki gelişmiş sosyalleşme, kendi haklarını korumaları kadar başkalarının haklarına da saygı göstermeleri onları daha atılgan ve empatik yapmaktadır. Bayanlar toplumumuzda erkeklere oranla duygusal tepkilerini açıkça gösterirken erkekler daha çekingen davranmaktadırlar ve çekingen bir yapıya sahiptirler. Bu da erkeklerde bayanlara oranla daha düşük bir empati düzeyine ve atılgan olmaya neden olmaktadır.

Bizim çalışmamıza göre, ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki lise türü değişkeni bakımından incelenmiştir (Tablo 21, 22, 23 ve 24). Sonuç olarak Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi ve Genel Lise öğrencilerinin yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen ve genel saldırganlık türleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin empatik eğilim bakımından meslek lisesi ve genel lise öğrencilerinden daha fazla empatik eğilime sahip oldukları sonucu bulunmuştur.

Şahin (2007); psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri isimli çalışmasında okul türü kapsamındaki iki gruptan birini genel lise öğrencileri, diğerini ise endüstri meslek lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre iki lise türü arasında saldırganlık değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Yeğen (2008); ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi isimli araştırmasına göre genel lise ve anadolu lisesi şeklinde gruplandırılan lise türü ile saldırganlık ölçeği tüm alt boyutlarında ve saldırganlık ölçeği toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Filiz (2009); farklı ortaöğretim kurumu öğrencilerinin, saldırganlık ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında lise öğrencilerinin okul türü değişkeni açısından saldırganlıklarının farklılaşmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Yukarıda bahsedilen araştırma bulguları ile bu araştırmanın sonucu elde edilen bulgular birbirine paralellik göstermektedir. Araştırma sonuçlarımıza göre lise türü değişkeni saldırganlık açısından anlamlı bir farklılığa neden olmazken empatik eğilim açısından fen, anadolu öğretmen ve anadolu lisesi öğrencilerinin empatik eğilim puanları genel lise ve meslek lisesi öğrencilerinin empatik eğilim puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç akademik başarısı yüksek olan öğrencilerden oluşan ve sınavla öğrenci alan okulların empatik eğilimlerinin daha yüksek çıkması akademik başarının empatik eğilimi arttırdığı düşüncesini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki ailede spor yapılıp-yapılmaması değişkeni bakımından incelenmiştir (Tablo 25, 26, 27 ve 28). Sonuç olarak ailesinde spor yapılanların ve yapılmayanların edilgen saldırganlık ve empatik eğilim açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, ailesinde spor yapılan bireylerin atılganlık, yıkıcı ve genel saldırganlık puanları, ailesinde spor yapılmayanlara oranla daha yüksek bulunmuştur.

Bu sonuç spor karşılaşmaları sırasında gösterilen heyecan, aşırı tepki, bazı sert müdahaleler gibi bazen kurallar çerçevesinde bazen kural dışında yapılan bu tür olayların spor yapan kişilerde oluşan bu değişimin onları izleyen yakınları tarafından saldırganlık olarak algılanmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Bizim çalışmamıza göre, ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki spor yapılıp-yapılmaması değişkeni bakımından incelenmiştir (Tablo 29, 30, 31 ve 32). Sonuç olarak spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencileri arasında yıkıcı saldırganlık, edilgen saldırganlık, genel saldırganlık ve empatik eğilim bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken, spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin yapmayanlardan daha atılgan oldukları sonucu bulunmuştur.

Dervent (2007); lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi isimli araştırmasında, spor yapanların, spor yapmayanlardan daha atılgan oldukları bulunmuş ancak diğer saldırganlık özelliklerinde spor yapanlar ve yapmayanlar arasında anlamlı bir fark saptanamamıştır.

Bilge (1990); sporcuların psikolojik ihtiyaçlarını incelediği araştırmasında milli sporcularla, sporcu olmayanların saldırganlık ihtiyaçları arasında anlamlı fark olmadığını ortaya koymuştur.

Yıldız (2009); spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi isimli araştırmasının sonuçlarına göre spor yapanlar ve yapmayanların genel saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Yukarıda bahsedilen araştırma bulguları ile bu araştırmanın sonucu elde edilen bulgular birbirine paralellik göstermektedir.

Spor saldırganlığın, genellikle engellenmeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu engellenme, başarılı olma, güç kazanma, tanınma, prestij, üstünlük ve egemenlik sağlama gibi güdülerin önlenmesi sonucu oluşur. Spor ortamında yaşanan çeşitli durumsal faktörler (karşılaşmanın sonucu), engellenmeyi yükselterek saldırgan davranışlara neden olabilmektedir (Dervent, 2007:73). Spor, saldırganlığı kanalize etme ve kontrol altında tutma aracıdır. Günümüzde spor tarif edilirken, onun çoğunlukla saldırganlığı ortadan kaldırma ve öfke patlamalarını hafifletme imkanını sağladığından söz edilir (Şahin, 2003:102). Bunun yanı sıra günümüzde sadece kazanmaya yönelik olarak yapılan sportif karşılaşmalar fair play anlayışına uygun olmayan spor içerisinde saldırganlık ve şiddet içeren davranışların yaşanmasında neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise saldırganlığı azaltması beklenen sportif aktivitelere saldırganlık içeren davranışlar görülmektedir. Araştırma sonuçlarımıza göre de spor yapanlar ve yapmayanların saldırganlık düzeylerinde bu sebeplerden ötürü farklılık tespit edilememiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, spor yapan ve yapmayanlar arasında atılganlık alt ölçeğine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuca göre spor yapanlar

yapmayanlara göre daha atılgandırlar. Kiper (1984), bireyin kendi çıkarlarını koruması için kaygıya kapılmadan duygularını açıkça anlatabilmesi ve başkalarının haklarını kabul ederek, kendi hakkını kullanmasını sağlayan her davranışı atılganlık olarak tanımlamıştır. Atılganlıkta birey kendi haklarını, duygu ve düşüncelerini ifade ederken karşısındaki kişinin hakkını göz ardı etmemektedir. Sporcunun, oyun kuralları içerisinde fiziksel gücünü kullanması atılganlık olarak değerlendirilir, kurallara uygun bir yumrukla rakibini yere indiren boksör saldırgan olarak değil atılgan olarak değerlendirilmektedir (Derwent, 2007:75).

Spor yapanlar ve yapmayanlar arasında yapılan çalışmalarda spor yapanların spor yapmayanlara göre daha canlı, dışa dönük, daha çalışkan, daha sabırlı, toplumsal ilişki kurmaya daha hazır, yeni bir duruma uyum sağlamalarının daha kolay, duygusal yönden daha dengeli oldukları bulunmuştur (Tiryaki, Erdil, Acar, ve Emlek, 1991:19-23). Sporla kazandırılan bu özellikler spor yapanların yapmayanlara oranla daha atılgan olmalarına neden olmaktadır.

Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki yapılan spor branşı değişkeni bakımından incelenmiştir (Tablo 33, 34, 35 ve 36). Sonuç olarak bireysel ve takım sporları açısından ortaöğretim öğrencilerinin yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen saldırganlık, genel saldırganlık ve empatik eğilim bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Karakaya (2002) ; takım sporu yapan sporcularla bireysel spor yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması isimli araştırmasına göre de; takım ve ferdi sporlar yapanların genel saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

Derwent (2007); lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi isimli araştırmasında, takım ve bireysel spor yapan denekler arasında saldırganlık özellikleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Yıldız (2009); spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi isimli çalışmasında sonuç olarak takım sporları ve ferdi sporlar bakımından incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Erşan, Doğan ve Doğan (2009); beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyo-demografik açıdan değerlendirilmesi isimli çalışmalarının sonucunda takım sporu yapanlarla bireysel spor yapanların saldırganlık puanları arasında istatistiksel yönden anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Yukarıda bahsedilen araştırma bulguları ile bu araştırmanın sonucu elde edilen bulgular birbirine paralellik göstermektedir. Envanterin sadece ortaöğretimde okuyan öğrencilere uygulanması ve ortaöğretimde bireysel sporlara katılımın takım sporlarına katılıma oranla çok düşük seviyede olması bu karşılaştırmalar sonrasında anlamlı farkların oluşmasını zorlaştırmıştır.

Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki sporculuk düzeyi değişkeni bakımından incelenmiştir (Tablo 37, 38, 39 ve 40). Sonuç olarak okul takımında oynayan, kulüp sporcusu ve milli sporcu olanların sonuçlarında yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen ve genel saldırganlık bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken, milli sporcuların kulüp sporcusu ve okul takımında oynayan sporculardan daha yüksek empatik eğilime sahip oldukları bulunmuştur.

Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki spor yaşı değişkeni bakımından incelenmiştir (Tablo 41, 42, 43 ve 44). Sonuç olarak 1-2 yıldır, 3-5 yıldır, 5 yıl ve üstü bir süredir spor yapanların yıkıcı saldırganlık, atılganlık, genel saldırganlık ve empatik eğilim puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, 1-2 yıldır ve 3-5 yıldır spor yapan öğrencilerin edilgen saldırganlık puanları 5 yıl ve üstü bir süredir spor yapanların edilgen saldırganlık puanlarından daha yüksek bulunmuştur.

Erkmen (2007); Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin empatik eğilimlerinin sporda tercih ettikleri lider davranışları ile karşılaştırılması isimli çalışmasında spor yapma süresi arttıkça empatik eğiliminde arttığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmamızla paralellik göstermektedir.

Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki incelenmiş ve sonuç olarak ortaöğretim öğrencilerinin genel saldırganlık

düzeyle ve empatik eğilim düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Tablo 45). Ortaöğretim öğrencilerinin yıkıcı saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilimleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre empatik eğilim arttıkça yıkıcı saldırganlığın azaldığı söylenebilir. Ortaöğretim öğrencilerinin edilgen saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilimleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre empatik eğilim arttıkça edilgen saldırganlığın azaldığı söylenebilir. Atılganlık ile empatik eğilim arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre empatik eğilim arttıkça atılganlığın arttığı söylenebilir.

Filiz (2009); farklı ortaöğretim kurumu öğrencilerinin, saldırganlık ve empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyi yükseldikçe empatik eğilim puanları düşmektedir sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmamızla paralellik arz etmektedir.

Sonuç olarak insanların saldırganlık düzeyi arttıkça empati düzeyi düşmektedir. İnsanlarda saldırganlık anında kızgınlık, öfke, kin, nefret vb. duyguların açığa çıkması insanlar arasındaki iletişimi engellenmesi empatiyi olumsuz yönde etkilemesi ile açıklanabilir. Bu düşüncenin yanı sıra empati yeteneği gelişmiş insanların karşılarındaki insanları anlayarak ve dinleyerek saldırganlıktan uzak olacakları düşünülmektedir.

5.2. Sonuç

Araştırmamızda spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş olup aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki cinsiyet değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak erkek ve bayan öğrenciler arasında yıkıcı, edilgen ve genel saldırganlık bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken, atılganlık ve empatik eğilim bakımından bayan öğrencilerin erkek öğrencilerden daha atılgan ve empatik eğilime sahip oldukları bulunmuştur.

2. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki lise türü değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu Lisesi, Meslek Lisesi ve Genel Lise öğrencilerinin yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen ve genel saldırganlık türleri açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, Fen, Anadolu Öğretmen ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin empatik eğilim bakımından meslek lisesi ve genel lise öğrencilerinden daha fazla empatik eğilime sahip oldukları bulunmuştur.
3. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki ailede spor yapılıp-yapılmaması değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak ailesinde spor yapılanların ve yapılmayanların edilgen saldırganlık ve empatik eğilim açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, ailesinde spor yapılan bireylerin atılganlık, yıkıcı ve genel saldırganlık puanları, ailesinde spor yapılmayanlara oranla daha yüksek bulunmuştur.
4. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki spor yapılıp-yapılmamaları değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak spor yapan ve yapmayan ortaöğretim öğrencileri arasında yıkıcı saldırganlık , edilgen saldırganlık, genel saldırganlık ve empatik eğilim bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken, spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin yapmayanlardan daha atılgan oldukları bulunmuştur.
5. Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki yapılan spor branşı değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak bireysel ve takım sporları açısından ortaöğretim öğrencilerinin yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen saldırganlık, genel saldırganlık ve empatik eğilim bakımından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.
6. Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki sporculuk düzeyi değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak okul takımında oynayan, kulüp sporcusu ve milli sporcu olanların sonuçlarında yıkıcı saldırganlık, atılganlık, edilgen ve genel saldırganlık bakımından anlamlı bir farklılık bulunmazken, milli sporcuların kulüp sporcusu

ve okul takımında oynayan sporculardan daha yüksek empatik eğilime sahip oldukları bulunmuştur.

7. Spor yapan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki spor yaşı değişkeni bakımından incelenmiştir. Sonuç olarak 1-2 yıldır, 3-5 yıldır, 5 yıl ve üstü bir süredir spor yapanların yıkıcı saldırganlık, atılganlık, genel saldırganlık ve empatik eğilim puanları açısından anlamlı bir farklılık bulunmazken, 1-2 yıldır ve 3-5 yıldır spor yapan öğrencilerin edilgen saldırganlık puanları 5 yıl ve üstü bir süredir spor yapanların edilgen saldırganlık puanlarından daha yüksek bulunmuştur.
8. Ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki incelenmiş ve sonuç olarak ortaöğretim öğrencilerinin genel saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilim düzeyleri bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ortaöğretim öğrencilerinin yıkıcı saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilimleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre empatik eğilim arttıkça yıkıcı saldırganlığın azaldığı söylenebilir. Ortaöğretim öğrencilerinin edilgen saldırganlık düzeyleri ve empatik eğilimleri arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre empatik eğilim arttıkça edilgen saldırganlığın azaldığı söylenebilir. Atılganlık ile empatik eğilim arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre empatik eğilim arttıkça atılganlığın arttığı söylenebilir.

6. ÖNERİLER

1. Yapmış olduğumuz çalışma saldırganlığın ve şiddetin önlenmesine katkıda bulunabilmek için daha küçük yaş gruplarına da uygulanabilir.
2. Saldırganlık ve empati ile ilgili çalışmalar sporcu, antrenör, öğretmen, vb. çok farklı gruplarda da yapılabilir.
3. Toplumda ilk eğitim yeri olan ailede şiddet ve saldırganlığın ortadan kaldırılması ve aile içinde karşılıklı anlayış, hoşgörü, empati gibi iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik bilgilendirme, ilgili bakanlık ve kurumlar tarafından çeşitli aktivitelerle insanlara kazandırılabilir.
4. Eğitim ve öğretim kurumlarında işlenen tüm programların içerisinde şiddet ve saldırganlığı azaltmaya ve ortadan kaldırmaya yönelik sosyal, sportif ve kültürel etkinlikler organize edilebilir.
5. Empatik eğilimim arttıkça saldırganlığın azaldığı araştırma sonucumuzdan hareketle eğitim ve öğretim programlarına karşılıklı anlayış ve hoş görüyü geliştirecek empati dersleri konmalı veya başka dersler içerisinde empatik düşünce işlenerek toplumdaki birlik ve beraberliğin geliştirilmesine katkıda bulunulabilir.
6. Antrenörlere, sporcularına sadece kazanmayı değil, sportif erdemlilik içeren davranışların da insanlar için çok önemli bir kazanım olduğunu öğreten eğitimler verebilir.
7. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen öğrenciler arasındaki yarışmalar sadece kazanma odaklı değil bazen de tüm katılanların başarılı

olarak kabullenildiği 1. 2. ve 3.'nün olmadığı sportif Őlenler Şeklinde yapılabilir.

8. Okullarda öğrenciler ve öğretmenler arasında, spor alanlarında da antrenörler ve sporcular arasında iletişim becerilerini ve empatiyi geliştirecek düzeyde sağlıklı bir iletişim kurulmalıdır.
9. Ortaöğretim öğrencileri arasında akademik başarı arttıkça empatik eğiliminde arttığını ortaya koyan araştırma sonucumuzdan hareketle öğrencilerin empatik becerilerini geliştirmek için okul başarılarını artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.
10. Spor yapanların yapmayanlara oranla daha atılgan oldukları sonucumuzdan hareketle çekingen, içine kapanık ve kendini ifade etmede güçlük çeken öğrencileri sportif faaliyetler içerisinde katarak kendini ifade edebilen, kendi haklarını savunabilen atılgan öğrenciler olmalarına katkıda bulunulabilir.
11. Spor yapma süresinin arttıkça edilgen saldırganlığın azaldığı bulgusundan hareketle öğrencilere bir ömür sağlıklı bir spor yapma alışkanlığının kazandırılması için küçük yaşlardan itibaren sportif faaliyetler içerisinde dahil edilmelidirler.

KAYNAKÇA

Acet, M. (2005). *Sporda saldırganlık ve şiddet*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları Ltd. Şti.

Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne-baba öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Akçalı, F. Ö. (1991). *Kaygı seviyesinin empatik beceri üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akkoyun, F. (1982). Empatik Anlayış Üzerine. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 15(2), 63-69.

Alberti, R. and Emmons, M. (1998). *Atılganlık Hakkınızı Kullanın*. (1. Basım). (Çev. Kaplan, S.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği. (Eserin orijinali 1995'de yayımlandı).

Alçay, U. (2009). *Farklı okul türlerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin empatik beceriler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alkaya, Y. (2004). *Lise öğrencilerinin iletişim ve empati becerilerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Altun, M. (2006). *İslam eğitim geleneğinin temel kaynaklarında empatik yaklaşım*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Alver, B. (1998). *Bireylerin uyum düzeyleri ile empatik becerileri arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Anadolu Ajansı. (2009). “*Liseler patlamaya hazır bomba gibi*”. Hürriyet Gazetesi.
Web: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr> adresinden 28 Aralık 2010’da alınmıştır.
- Anderson, C. A. and Murphy, C. R. (2003). Violent video games and aggressive behavior in young women. *Aggressive Behavior*, 29, 423-429.
- Arkonaç, S. A. (1998). *Psikoloji zihin süreçleri bilimi*. (2. Basım). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Asma, M. (2008). *Okullar arası karşılaşmalara katılan sporcu öğrencilerin saldırganlık algularının sosyal-bilişsel kuramı açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balcıoğlu, İ. (2001). *Şiddet ve Toplum*. (1. Basım). İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- Bandura, A., Ross, D. and Ross, S.A. (1961). Transmission of aggression through imitation of aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 575-582.
- Barut, Y. (2004, 6-9 Temmuz). *Ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri ile çatışma eğilimi düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayında sunuldu, Malatya.
- Baumann, S. (1994). *Uygulamalı Spor Psikolojisi*. (Çev. İkizler, C. ve Özcan, O.). İstanbul: Alfa Basım ve Yayınevi. (Eserin orijinali 1986’da yayımlandı).
- Berberakis, S. (2011). *Yenildiler, dövüldüler*. <http://www.sabah.com.tr> adresinden 03 Mart 2011’de alınmıştır.

- Berkowitz, L. (1993). *Aggression* New York , *McGraw-Hill*, N. Y. 56-58.
- Beygü, İ. G. (1995). *Saldırganlık kuramları ve basında cinayet haberleri*.
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Ankara.
- Bilge, F. (1990). *Sporcuların psikolojik ihtiyaçları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans
Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bilgin, N. (1988). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: Ege Ün., Edebiyat Fak. Yay.
- Bostan, G. ve Kılıcıgil, E. (2008). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencisi olan
ve olmayan ankara üniversitesi öğrencilerinin saldırganlık boyutları. *Sportmetre
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6 (3), 133–140.
- Bozkurt, A. (1997). *Cinsiyetleri fakülteleri ve uyum düzeyleri farklı hacettepe
üniversitesi öğrencilerinin empatik eğilim düzeyleri*. Yayımlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Budak, S. (2005). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Buss, A. H. (1978). *Psychology Behavior İn Perspective*. New York: John Wiley
and Sons.
- Butovskaya, M. and Kozintsev, A. (1999). Aggression, friendship and reconciliation in
Russian primary school children. *Aggressive Behavior*, 25(2), 125-139.
- Cengiz, R. (2004). *Futbol antrenörlerinin saldırganlık türleri ve şiddet olaylarına bakış
açıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Ceyhan, A. A. (1994). *Ana-babaların empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler
açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Clifford, Morgan, T. (1998). *Psikolojiye Giriş*. (Çev: H. Arıcı), Meteksan Yayınları, (13. Basım). Ankara. (Eserin orijinali 1974’de yayımlandı).
- Crick, N. R. and Grotpeter, J.K. (1995). Relational aggression, gender, and socialpsychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- Cüceloğlu, D. (1992). *İçimizdeki Çocuk*. (1. Basım). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve davranışı, psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2002). *Keşkesiz Bir Yasam İçin İletişim Donanımları*. (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelik, E. (2008). *Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin empatik eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Anabilim Dalı, Konya.
- Çiftçiabaşı, H. K. (1997). *İslah evinde kalmakta olan ergenlerin empatik beceri düzeylerinin ıslah evinde kalmayan yaşlıları ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çoker, Z. (2003). *Seçilmişler, atanmışlar, insanlar – bir bürokratin anıları*. Ankara: Kalemdar Matbaacılık.
- Deloney, L.A. and Graham, C.J. (2003). Developments: Wit: Using Drama to Teach First- Year Medical Students About Empathy and Compassion. *Teaching and Learning in Medicine*, 15, 247-251.
- Dervent, F. (2007). *Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ve sportif aktivitelere katılımı ilişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Dev, N. (2010). *İlköğretim okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin empatik beceriler açısından karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Doğan, B. ve Moralı, S. (1996). Futbolda seyirci taşkınlıkları ve bunun altında yatan psiko-sosyal nedenler. *Futbol Bilim ve Teknolojileri Dergisi*, 2(4),19-24.
- Doğan Haber Ajansı. (2010). *Üniversitelilerin voleybol maçında kavga: 6 gözaltı*. <http://www.memurlar.net/haber/165854/>. adresinden 03 Mart 2011 tarihinde alınmıştır.
- Doğan, O. (2007). *Spor Psikolojisi*. Adana: Nobel Kitabevi.
- Dorak, F. ve Vurgun, N. (2006). Takım sporları açısından empati ve takım birlikteliği ilişkisi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 73-77.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 21(1-2).155-190.
- Dökmen, Ü. (2008). *Yaşama yerleşmek; küçük şeyler 3*. (5. Basım). Ankara: Remzi Kitabevi.
- Dökmen, Ü. (2009). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. (5.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dökmen, Z. (1997). Çalışma, Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerini İle Ev İşleri Ve Depresyon ilişkisi. *Türk Demokrasi Dergisi*, 12, 39-56.
- Durak, N. (2006). *Son çocukluk dönemi öğrencilerinin saldırganlıklarını belirlemeye yönelik sosyal uyum düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

- Durmuş, E. ve Gürkan, U. (2005). Lise öğrencilerinin şiddet ve saldırganlık eğilimleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 253-269.
- Efiliti, E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eisenberg, N. and Mc Wolly, S.(1993). Socialization and Related Empathy Characteristic of Maternal and Adolescence. *Psychological Abstract*, 80(11),542-565.
- Ergil, D. (2001). Şiddetin kültürel kökenleri. *Bilim ve Teknik*. 399, 40- 41.
- Ergül, H. F. (1995). *Sağlık meslek lisesi öğrencilerinin benlik algı düzeyleri ile empatik eğilim ve empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Erkal, M., Güven, Ö. ve Ayan, D. (1998). *Sosyolojik Açıdan Spor*. (3. Basım). İstanbul:Der Yayınları.
- Erkmen, G. (2007). *Selçuk üniversitesi beden eğitimi ve spor yüksekokulunda okuyan öğrencilerin empatik eğilimlerinin sporda tercih ettikleri lider davranışları ile karşılaştırılması*. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Konya.
- Erlanger, D. M. (1998). Identity Status and Empathic Responce Patterns: A Multidimensional Investigation. *Journal of Adolescence*. 21, 323-335.
- Eron, L.D. (1987). The development of aggressive behavior from the perspective of a developing behaviorism. *American Psychologist*, 42 (5), 435-442.

- Erşan, E. E., Doğan, O. ve Doğan, S. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu Öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin sosyodemografik açıdan değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*. 31, 321-238.
- Erten, Y. ve Ardalı, C. (1996). Saldırganlık şiddet ve terörün psikososyal yapıları. *Cogito Dergisi*. 6-7, 143-164.
- FenerbahçeGalatasaray. (2009). *Basketbol'da derbi Galatasaray'ın: 74-72 uzatmalı maçta yine olaylar*. <http://www.fenerbahcegalatasaray.net>. adresinden 03 Mart 2011 tarihinde alınmıştır.
- Feshbach, N.D. (1969). Gender differences in children's modes of aggressive responses toward outsiders. *Merrill-Palmer Quarterly*, 15, 249-258.
- Filiz, A. (2009). *Farklı Lise Türlerindeki Öğrencilerin Empatik Eğilimleri ve Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Freedman, J.L., Sears, D. O., Carlsmith, J.M. (1998). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi. (Eserin orijinali 1989'da yayımlandı).
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri*. (Çev: P. Alpagut). İstanbul:Payer Yayınları. (Eserin orijinali 1973'de yayımlandı).
- Futbolingo. (2010). *Çin ile brezilyalı basketbolcular birbirine girdi*. <http://www.futbolingo.com/haber/23722/cin-ile-Brezilyali-basketbolcular-birbirine-girdi>. adresinden 03 Mart 2011'de alınmıştır.
- Geçtan, E. (1993). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökbüzoğlu, B. (2008). *Ergenlerin saldırganlık düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Güçkıran, Y. R. (2008). *İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimi algıları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gültekin, O., Doğan, M., Doğan, A. ve Eyllen, B. (2000, 25-27 Ekim). *Futbol sahalarında şiddet ve emniyet güçlerinin tutumu üzerine bir araştırma*. 21.Yüzyılda Polisin Eğitimi Sempozyumunda sunuldu, Ankara.
- Gümüşdağ, H. (2004). *Profesyonel futbolda fauller ve saldırganlık teorileri bakımından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Güner, Ç. B. (2006). *Takım sporları ve bireysel sporlar yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Samsun.
- Gürsoy, F. (2002). Annesi Çalışan ve Çalışmayan çocukların Saldırganlık Eğilimlerinin İncelenmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1 (6-7), 7-15.
- Güvenç, G. (2003, 7-8 Mayıs). *Aileye ve çevreye düşen görevler*. Ankara Emniyet Müdürlüğü, Futbolda Şiddet ve Önlenmesi Sempozyumunda sunuldu, Ankara.
- Habertürkspor. (2010). *Kan gövdeyi götürdü*. [http://www.htspor.com/bursaspor/haber/578149-kan – govdeyi - goturduAdresinden](http://www.htspor.com/bursaspor/haber/578149-kan-govdeyi-goturduAdresinden) 01 Mart 2011’de alınmıştır.
- Habervitrini. (2009). *Voleybol maçında tekme tokat kavga*. http://www.Habervitrini.com/voleybol_macinda_tekme_tokat_kavga-431024.html. adresinden 3 Mart 2011’de alınmıştır.
- Halıcıoğlu, İ. U. (2004). *Annelerin empatik beceri düzeyi ile çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Hawkins, J. D. and Herrenkohl, T. I. (2004). *Prevention in the School Years. Early Prevetion of Adult Antisocial Behavior*. Ed.: David P. Farrington and Jeremy W. Coid. UK: Cambiridge University Press, 265-291.
- İhlas Haber Ajansı. (2007). 655. *Elmalı Yağlı Güreşleri Kavgalı Başladı, Kavgalı Bitti*. <http://spor.haberler.com/655-elmali-yagli-guresleri-kavgali-basladi-kavgali-haberi/> adresinden 03 Mart 2011’de alınmıştır.
- İkizler, H. C. ve Karagözoğlu, C. (1997). *Sporda Başarının Psikolojisi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). *Yeni insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. (10. Basım), İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalliopuska, M. (1991). Empathy Among Children In Music,” *Perceptural and Motor Skills*, 72, 1364-1366.
- Kanaldspor. (2010). *Olimpiyat stadında olay*. <http://www.kanaldhaber.com.tr>. adresinden 01 Mart 2011’de alınmıştır.
- Karabağ, S. G. (2003). *Öğretilebilir ve bilişsel bir beceri olarak tarihsel empati*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Karakaya, M. A. (2002). *Takım sporu yapan sporcularla bireysel spor yapan sporcuların saldırganlık düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Niğde.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.
- Karataş, Z. B. (2005). Anne baba saldırganlığı ile lise öğrencilerinin saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*. 317, 30-39.

- Kılıçgil, E. (2003, 7-8 Mayıs). *Popüler kültür ve futbolda şiddet*. Ankara Emniyet Müdürlüğü, Futbolda Şiddet ve Önlenmesi Sempozyumunda sunuldu, Ankara.
- Kiper, İ. (1984). *Saldırganlık türlerinin çeşitli ekonomik, sosyal ve akademik değişkenlerle ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kocacık, F. (2001). Şiddet olgusu üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-7.
- Kocatürk, R.(1982). *Saldırganlık güdüsünün spor ve eğitim alanında meslek seçimine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Köknel, Ö. (1995). *Kişilik: Kaygıdan Mutluluğa*. (13. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köknel, Ö. (2000). *Bireysel ve Toplumsal Şiddet*. (2. Basım). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köksal, A. (2000). Müzik eğitimi alma, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre ergenlerin empatik becerilerinin ve uyum düzeylerinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 99-107.
- Köksal, F. (1991). *Denetim odağı ile saldırgan davranışlar arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Köseoğlu, S. (1994). *Psikolojik danışmanların empatik becerilerinin ve kişilik özelliklerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Kula, E. (2008). *Endüstri meslek lisesi öğrencilerinin umutsuzluk düzeyleri ve saldırganlık durumları*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen adaylarının saldırganlık düzeyleri ile akademik başarıları, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kuru, E. (1995). *Farklı branş ve düzeydeki erkek sporcularla spor yapmamış olanların psikolojik ihtiyaçları ile bazı sosyal ve sportif özellikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Kuru, E. (2000). *Sporda Psikoloji*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Basımevi.
- Lorenz, K. (1996). *Ecce Homo (İşte İnsan)*. *Cogito Dergisi*, 6-7, 200-225.
- Menteş, A. (2007). *Lise öğrencilerinin atılganlık düzeyine sporun etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). *Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji ve Eylem Planı (2006-2011+)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Orhun, A. (1992, 20-22 Kasım). *Fair Play Okul Sporunda Bir Eğitim İlkesidir*. Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresinde sunuldu, Ankara.
- Öner, N. (2001). *Farklı cinsiyet rol yönelimli kız ve erkek üniversite öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Öngel, H. B. ve Günay, M. (1988). Sporda şiddet ve saldırganlık eğilimlerine psiko-sosyal yaklaşımlar. *Türkiye Sosyal Araştırma Dergisi*, 2(2),89-117.
- Özerkan, K. N. (2004). *Spor psikolojisine giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özmaden, M. ve Yıldırım, İ. (2003, 10-11 Ekim). *Futbola ilişkin dışsal etkenlerin seyirci saldırganlığı üzerindeki etki düzeylerinin araştırılması*. Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresinde sunuldu, Ankara.
- Öztürk, F., Koparan, Ş., Haşıl, N., Efe, M. ve Özkaya, G. (2004). Antrenör ve hakemlerin empati durumlarının araştırılması. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 19-25.
- Pişkin, M. (1989). Empati, kaygı ve çatışma eğilimi arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(2), 775-784.
- Preisser, G. (1990). Adolescent Prosocial Behaviors In Relation To Empathy Identity and Self Esteem. *Dissertation Abstracts International*. 51(5), 1555.
- Pulur, A. (2001). Sporda şiddet ve saldırganlık. *Türkiye Üniversite Sporları Dergisi*, 1, 18.
- Ramazanoğlu, F. ve Çoban, B. (2005). Futbol seyircilerinin saldırganlık davranışları ve önlenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15(1), 279-287.
- Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Russell, A. (2003). Children's sociable and aggressive behaviour with peers: A comparison of the us and Australia and contributions of temperament and parenting styles. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2), 74-86.

- Somalı, V. (2005). İkiz kardeşlerden düşman kardeşlere, türk futbolunda şiddet. *Popüler Tarih*, 54 74-79.
- Şahin, E. S. (2007). *Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Şahin, M. H. (2002). *Beden eğitimi ve sporda temel kavramlar sözlüğü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şahin, M. H. (2003). *Sporda şiddet ve saldırganlık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tiryaki, Ş., Erdil, G., Acar, M. ve Emlek, Y. (1991). Sporcu ve sporcu olmayan gençlerin kişilik özellikleri. *Spor Hekimliği Dergisi*.26,19-23.
- Tiryaki, Ş. (2000). *Spor Psikolojisi: Kavramlar, Kuramlar ve Uygulama*. Ankara:Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Tuzgöl, M. (1998). *Anne-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tümspor. (2011). *Tokat'ta maçta kavga 2 yaralı*.
[http:// www.tumspor.com/haber/20110213/ Tokatta -macta-kavga - 2-yarali.php](http://www.tumspor.com/haber/20110213/Tokatta-macta-kavga-2-yarali.php).
adresinden 03 Mart 2011'de alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu. (1983). *Türkçe Sözlük*. (7. Basım). Ankara: TDK.
- Türnüklü, A. ve Şahin, İ. (2004). 13-14 yaş grubu öğrencilerin çatışma çözme stratejilerinin incelenmesi. *Türk Psikologları Yazıları*, 7 (13), 45-61.
- Uğur, A. (2007). *Oluşturmacı sosyal bilgiler öğretiminde örnek olay incelemesi tekniği kullanımının öğrencilerin empatik düşünme becerilerine etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Ural, S. N. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin demokratik tutum ve empatik eğilim düzeylerine sosyal bilgiler dersinin etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uygun, E. (2006). *Psikiyatri servisinde çalışan hemşirelerin empati beceri düzeylerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda empatinin gelişimi: Empatinin gelişiminde anne-baba tutumlarının etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 176, 134-148.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş bir şiddet tipolojisi. *Cogito Dergisi*. 6-7, 29-36.
- Var, L. (2008). *Futbol seyircilerinin spor alanlarındaki saldırganlık davranışları hakkında betimsel bir çalışma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Vkipedi Özgür Ansiklopedi. (2011). *Heysel Faciası*.
http://tr.wikipedia.org/wiki/Heysel_Facias%C4% B1. adresinden 05 Mart 2011 tarihinde alınmıştır.
- Voltan, N. (1980). Rathus atılganlık envanteri geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Psikoloji Dergisi*, 10, 23-25.
- Wann, D. L.(2005). Aggression in Sport. *Medicine and Sport*.6,31
- Wiehe, V. R. (1987). Empathy and Locus of Control in Child Abusers. *Journal of Social Service Research*, 9(2-3), 17-30.
- Yavaş, B. (2007). *İlköğretim 5. sınıf öğretmenlerinin empati becerileri ile ilköğretim 5.sınıf öğrencilerinin akademik başarıları arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Yeğen, B. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin sosyal uyumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yetim, A. (2005). *Sosyoloji ve spor*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Yıldıran, İ. (2005). Fair play eğitiminde beden eğitiminin rolü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, X (1), 3-16.
- Yıldırım, H. L. (2009). *Futbol antrenörlerinin saldırganlık olaylarına bakış açıları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Niğde.
- Yıldız, S. (2009). *Spor yapan ve spor yapmayan ortaöğretim öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Yılmaz, A. (2003). *Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, İ. ve Akyel, Y. (2008). Beden eğitimi öğretmen adaylarının empatik eğilim düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 9(3), 27-33.
- Yiğit, E. (2011). Futbolda aile içi şiddet. *Aksiyon Dergisi*. 846, 66-69.
- Yiğiter, K. (2008). *Kocaeli ilinde görevli ilk ve ortaöğretim kurumlarında çalışan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin empati becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerilerine etkisi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 341-354.

EKLER

Ek 1

KİŞİSEL BİLGİLER FORMU

- 1- **Cinsiyetiniz** Bayan Erkek
- 2- **Yaşınız** 14 ve altı 15 16 17 18 ve üstü
- 3- **Lise türü** Genel Lise Meslek Lisesi Fen, Anadolu Öğretmen
ve Anadolu Lisesi
- 4- **Annenizin eğitim düzeyi**
- Okur-yazar değil İlkokul Ortaokul Lise Üniversite ve üstü
- 5- **Babanızın eğitim düzeyi**
- Okur-yazar değil İlkokul Ortaokul Lise Üniversite ve üstü
- 6- **Annenizin mesleği**
- Ev hanımı Memur Emekli Serbest Meslek İşçi
- 7- **Babanızın mesleği**
- Memur Emekli Serbest Meslek İşçi
- 8- **Anne babanız yaşıyor mu?**
- Her ikisi de yaşıyor Her ikisi de yaşamıyor
- Annem sağ babam yaşamıyor Babam sağ annem yaşamıyor
- 9- **Anne ve babanız yaşıyor ise birlikteler mi?**
- Evet Hayır

10- Ailenizin aylık toplam geliri nedir?

Asgari ücret ve altı 567-850 851-1500 1501-2700 2700 ve üstü

11- Ailenizde spor yapan var mı?

Evet Hayır

12-Yukarıdaki soruya cevabınız evet ise hangi branşta spor yapıyor?.....**13- Spor yapıyor musunuz?**

Evet Hayır

Yukarıdaki soruya cevabınız evet ise**14- Spor branşınız:.....****15- Sporculuk düzeyiniz:**

Okul takımında oynayan sporcu Kulüp sporcusu Milli sporcu

16- Kaç yıldır spor yapıyorsunuz?

1-2 yıl 3-5 yıl 5 yıl ve üstü

Ek 2**SALDIRGANLIK ENVANTERİ****AÇIKLAMA**

Bu envanter bazı konularda görüşlerinizi öğrenmek üzere geliştirilmiştir. Araştırmanın nesnelliği ve gerçek sonuçlar elde edebilmemiz açısından envanterin doğru yanıtlanması çok önemlidir.

Lütfen envanterde tanımlanan her durumu dikkatle okuyarak yanıt kağıdı üzerinde, bu konudaki görüşlerinizi hangi uca daha yakınsa o uca uygun gördüğünüz boşluğa x işareti koyunuz. Eğer bu konuda bir görüşünüz yoksa 0 (sıfır) üstündeki boşluğu işaretleyiniz.

Bana çok uyuyor.....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor.

+ 3 Bana çok uyuyor

+ 2 Bana biraz uyuyor

+ 1 Bana uyuyor

0 Kararsızım

-1 Bana uymuyor

-2 Bana biraz uymuyor

-3 Bana hiç uymuyor

NOT: LÜTFEN İLGİLİ ALANIN ÖN TARAFINA ÇARPI İŞARETİ KOYUNUZ.

1-Haklı olan kişi, karşındakine doğal olarak herkesin içinde sert ve kırıncı davranabilir.

Bana çok uyuyor/.....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

2- Beni öfkeliendiren kişiye genellikle öfkelenirim.

Bana çok uyuyor/.....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

3- Haksızlık karşısında kişinin hakkını araması kendi bilek ve dil gücüne kalmıştır.

Bana çok uyuyor/.....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

4- Rahatsızlığımı içimde tutmaktansa bu duygumu beni rahatsız eden kişiye açabilirim, örneğin; dumanından rahatsız oluyorsam, yanımda sigara içene rahatsız olduğumu söylerim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor.

5- Başarısızlıklar karşısında kolay kolay ümitsizliğe kapılmam

Bana çok uyuyor/.....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

6- Satın aldığım, fakat sonradan içime sinmeyen bir malı değiştirmeye götürebilirim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

7- Bir kişi beni küçük düşürmüştü içimden onunla alay eder ve ona küfür ederim.

Bana çok uyuyor.....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

8- Bir şeyi çok istiyorsam, istediğimi açıkça belirtmem imada bulunurum.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

9- Bana haksızlık ettiğine inandığım kişilerin başına kötü işler geldiğini, mahvolduğunu hayal ederek avunurum

Bana çok uyuyor....+3/...+2..../...+1/.....0./-1...../....-2./.....-3/ bana hiç uymuyor

10- Eğer bir düşüncenin doğruluğuna inanıyorsam, bu düşünceyi savunan tek kişi ben olsam bile yine de fikrimi savunurum.

Bana çok uyuyor....+3/...+2...../...+1./.....0./-1...../.....-2./.....-3/ bana hiç uymuyor

11-Yeni tanıştığım kişilerle rahatça konuşabilirim.

Bana çok uyuyor....+3/...+2...../...+1./.....0./-1...../.....-2./.....-3/ bana hiç uymuyor

12-Karşımdakilere gerek olumlu gerek olumsuz duygularımı rahatça açabilirim.

Bana çok uyuyor.....+3/.....+2/.....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

13- Eğer bir insan beni çok sınırlendirmişse üzerine yürüyebilirim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/.....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

14- Sınırlendiğimde bazen öyle kendimden geçerim ki ağzımdan çıkan sözlerin farkında olmam.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/.....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

15- Bu dünyada yaşayabilmeleri için insanların acımasız olmaları gerekiyor.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/.....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

16- Bir dükkân, bir butik veya markette, satıcının benimle ilgilenmediğine inanırsam, onun sonradan çok fazla vaktini alarak intikamımı alırım.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/.....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

17- Bana emretmeye hakkı olmadığına inandığım bir kişinin buyruğuna ses çıkartmazsam da , ya verdiği işi yapmam ya da yapsam da bir şeye benzemez.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/.....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

18- Bir kişi beni kırsa fakat sonra özür dilese, beni ne kadar kırmış olduğunu en az birkaç kez üstü kapalı da olsa hatırlatmadan rahat edemem.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

19- Bir kimse görevini yapmadığında her kim olursa olsun bunu kendisine söylerim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

20- Çok saygı duyduğum bir kişi benimkinin tersi bir düşünceyi savunuyor diye kendi düşüncemi savunmaktan vazgeçmem.

Bana çok uyuyor+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

21-Topluluk karşısında konuşmaktan çekinmem.

Bana çok uyuyor+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

22- Benimkinin tersi olan görüş ve düşünceleri alt etmek bana keyif verir.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

23- Sinirlenirsem, tanımadığım kişilerle ağız dalaşına hatta tokatlaşmaya veya yumruk kavgasına girişebilirim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

24- Kişinin hakkını yedirmemek amacıyla başkalarının hakkını yemesini ters bir davranış değildir.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

25- Çevremdekiler istediklerimi yapana dek, imalar, iğnelemelerle onları tedirgin ederim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

26- İstemediğim bir şey yapmam istendiğinde ya o işi geciktiririm ya da baştan savma yaparım.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

27- Bir arkadaşım bir isteğimi yapmamakta direnirse ona, vaktiyle onun için yapmış olduğum iyilikleri hatırlatırım.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

28- Bir kimseden bir istekte bulunacaksam, araya bir aracı koymaktansa gider, yüz yüze görüşürüm.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

29-Birisi bende bir hata bulursa, ben de onun hatalarını bulur ve ortaya dökerim.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

30- İstemediğim bir yer ve toplantıya gitme vakti gelince hastalanıveririm.

Bana çok uyuyor....+3/.....+2/....+1/.....0/.....-1/.....-2/.....-3/ bana hiç uymuyor

Ek 3**EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ**

Aşağıda bulunan ifadelerin yanında bulunan boşluklardan sizin için uygun olana “X” işareti koyunuz.

- 1.Tamamen aykırı 2.Oldukça aykırı 3.Kararsızım 4.Oldukça uygun
5.Tamamen uygun

		1	2	3	4	5
1.	Çok sayıda dostum var.					
2.	Film seyrederken bazen gözlerim yaşarır.					
3.	Sıklıkla kendimi yalnız hissedirim.					
4.	Bana dertlerini anlatanlar yanımdan ferahlanmış olarak ayrılırlar.					
5.	Başkalarının problemleri, beni kendi problemlerim gibi ilgilendirir.					
6.	Duygularımı başkalarına iletmekte güçlük çekerim.					
7.	İnsanların film seyrederken ağlamaları tuhafıma gider.					
8.	Birisiyle tartışırken bazen dikkatim onun söylediklerinden çok vereceğim cevaplar üzerinde yoğunlaşır.					
9.	Çevremde çok sevilen bir insanım.					
10.	Televizyondaki filmler mutlu sonla bitince rahatlarım.					
11.	Düşüncelerimi başkalarına iletmekte güçlük çektiğim olur.					
12.	İnsanların çoğu bencildir.					
13.	Sinirli bir insanım.					
14.	Genellikle insanlara güvenirim.					
15.	İnsanlar beni tam olarak anlamıyorlar.					
16.	Girişken bir insanım.					
17.	Bir yankıma derdimi anlatmak beni rahatlatır.					
18.	Genellikle hayatımdan memnunum.					
19.	Yakınlarım bana sık sık dertlerini anlatırlar.					
20.	Genellikle keyfim yerindedir.					

Ek 4

ARAŞTIRMA İZİNİ

T.C.
ÇORUM VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.19.00.05-605/

Konu : Anket

23.11.2010* 26865

VALİLİK MAKAMINA

Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans programı öğrencisi Nadir SOLAK'ın Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAKOĞLU'nun danışmanlığında yürüttüğü "Spor Yapan ve Yapmayan Ortaöğretim Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" konulu anket çalışması Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi kapsamında kurulan Araştırma Değerlendirme Komisyonu tarafından incelenmiş olup, Araştırma Değerlendirme Formu (Form/2) tanzim edilerek uygulanmasında sakınca görülmemiştir.

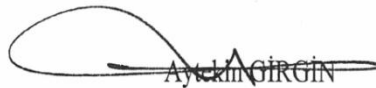
Söz konusu anketin İlimiz Merkezindeki Lise ve Dengi Okullarda öğrenim gören öğrencilere okul müdürünün yetki ve sorumluluğunda eğitim-öğretimi aksatmadan uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde Olur'larınıza arz ederim.

Ali KURNAZ
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

OLUR
22/11/2010

Aytekin GİRGIN
Vali a.
Millî Eğitim Müdür V.